

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**HİTİT İMPARATORLUK DÖNEMİ
ASKERİ İTTİFAKLAR VE SİYASAL DİPLOMASİ**

Uğur BAŞAK

23336025

Danışman

Doç.Dr.İsmail BAYTAK

Diyarbakır 2025

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**HİTİT İMPARATORLUK DÖNEMİ
ASKERİ İTTİFAKLAR VE SİYASAL DİPLOMASİ**

Uğur BAŞAK
23336025

Danışman
Doç.Dr.İsmail BAYTAK

Diyarbakır 2025

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Hitit İmparatorluk Dönemi Askeri İttifaklar ve Siyasal Diplomasi**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

08/12/2025

Uğur BAŞAK

İmza

T.C.

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DIYARBAKIR

Uğur Başak tarafından yapılan “**Hitit İmparatorluk Dönemi Askeri İttifaklar ve Siyasal Diplomasi**” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı

Adı Soyadı

Başkan:

Doç. Dr. İsmail BAYTAK

Üye:

Doç. Dr. Çağatay YÜCEL

Üye:

Dr. Öğr. Üyesi Rahim KIZGUT

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 14 / 10 / 2025

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../ .../2025

Doç. Dr. İbrahim TAVUKÇU

Enstitü Müdürü

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Hitit İmparatorluk Dönemi'nin askerî ittifakları ve diplomatik ilişkileri, Hitit İmparatorluğu'nun siyasal tarihini anlamada kilit bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, söz konusu dönemin uluslararası ilişkiler ağını; metinler, arkeolojik bulgular ve güncel literatür ışığında yeniden değerlendirerek, Hitit devlet aklının askeri ve diplomatik stratejilerine bütüncül bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma sürecinde, sadece antlaşma metinlerinin değil, aynı zamanda bu metinlerin arka planında yer alan güç dengeleri, politik hassasiyetler ve kültürel etkileşim biçimlerine de odaklanılmıştır. Bu sayede, Hitit İmparatorluğu'nun dış politikadaki esneklik kapasitesi, kriz yönetimi anlayışı ve ittifak kurma pratikleri daha derinlikli bir çerçevede ele alınabilmektedir.

Bu tez, yoğun bir kaynak taramasının ve uzun süren analiz süreçlerinin ürünüdür. Çalışma boyunca bilimsel titizlikten ödün vermemeye, mevcut verileri eleştirel bakış açısıyla değerlendirmeye ve dönemin bağlamını olabildiğince doğru biçimde yansıtmaya özen gösterdim. Sürecin her aşamasında bana yol gösteren akademik birikim kadar, konuya duyduğum kişisel merak ve tarih disiplinine olan bağlılığım da önemli bir motivasyon kaynağı oldu.

Araştırma ve yazım aşamalarında bilgi ve deneyimleriyle beni yönlendiren tez danışmanıma, arşiv ve kaynaklara erişim konusunda destek olan kurumlara ve görüşleriyle katkı sunan tüm akademisyenlere teşekkür ederim. Ayrıca bu yoğun dönemde sabır ve anlayışlarıyla yanımda olan aileme ve yakın çevreme minnettarım.

Uğur Başak
Diyarbakır 2025

ÖZET

Bu çalışma, Hititler'in diplomasi sistemini tarihsel ve kuramsal açıdan derinlemesine inceleyerek, antik dünyanın en gelişmiş dış politika uygulamalarından biri olan Hitit diplomasisinin yapısını, işleyişini ve etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. MÖ 2. binyıl Anadolu'sunda kurulan Hititler, sadece askeri güçleriyle değil, aynı zamanda gelişmiş diplomasi teknikleri ve stratejik yaklaşımlarıyla da dönemin diğer büyük medeniyetleriyle ilişkilerini yönetmişlerdir. Bu bağlamda çalışma, Hitit diplomasisinin temel araçları olan yazılı antlaşmalar, elçi değişimleri, stratejik evlilikler ve vasallık sistemi gibi uygulamaları kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Araştırma kapsamında, Hititlere ait yazılı kaynaklar, arkeolojik buluntular ve modern tarihsel literatür sistematik olarak incelenmiş, içerik analizi yöntemiyle diplomasi pratiklerinin tarihsel süreç içindeki gelişimi ve etkinliği değerlendirilmiştir. Çalışmada, Hitit diplomasisinin kriz ve çatışma durumlarında oynadığı barışçı rol, bölgesel istikrarı sağlama stratejileri ve bu pratiklerin sonraki dönem diplomasi anlayışlarına yansımaları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Sonuçlar, Hititlerin diplomasi alanında hem hukuki hem de siyasi temelli kurumsallaşmış sistemler geliştirdiğini göstermektedir. Yazılı antlaşmaların bağlayıcı yapısı, elçilik kurumunun etkinliği ve stratejik evliliklerle oluşturulan ittifaklar, Hititlerin diplomasi anlayışının temel unsurları olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, vasallık ilişkileri ve bölgesel güç dengesi sağlama politikaları, Hitit diplomasisinin sürdürülebilir ve çok boyutlu yapısını desteklemiştir. Bu çalışma Hitit diplomasisinin tarihsel önemini vurgulamakla kalmayıp, aynı zamanda modern uluslararası ilişkilerde diplomasi uygulamalarının kökenlerine ışık tutmaktadır. Hititlerin diplomatik pratiklerinin, günümüz diplomasi anlayışında barışın tesis edilmesi, kriz yönetimi ve uluslararası iş birliğinin sağlanması açısından yol gösterici olduğu sonucuna varılmıştır. Böylece, bu araştırma, Hitit diplomasisinin sadece antik döneme özgü bir olgu olmadığını, çağlar ötesine uzanan ve evrensel değerler içeren bir diplomasi mirası olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Diplomasi, Evlilik, Antlaşma, İttifak.

ABSTRACT

This study aims to reveal the structure, functioning and effects of Hittite diplomacy, one of the most advanced foreign policy practices of the ancient world, by deeply examining the Hittite diplomacy system from a historical and theoretical perspective. The Hittites, established in Anatolia in the 2nd millennium BC, managed their relations with other major civilizations of the period not only with their military power but also with their advanced diplomacy techniques and strategic approaches. In this context, the study comprehensively analyzes the practices such as written treaties, ambassador exchanges, strategic marriages and the vassalage system, which are the basic tools of Hittite diplomacy. Within the scope of the research, written sources, archaeological findings and modern historical literature belonging to the Hittites were systematically examined, and the development and effectiveness of diplomatic practices throughout the historical process were evaluated using the content analysis method. In the study, the peaceful role played by Hittite diplomacy in crisis and conflict situations, strategies for ensuring regional stability and the reflections of these practices on later diplomatic approaches were discussed in detail. The results show that the Hittites developed institutionalized systems in the field of diplomacy, both legal and political. The binding structure of written treaties, the effectiveness of the institution of ambassadors and alliances formed through strategic marriages stand out as the basic elements of the Hittite understanding of diplomacy. In addition, vassal relations and policies of ensuring regional balance of power supported the sustainable and multidimensional structure of Hittite diplomacy. This study not only emphasizes the historical importance of Hittite diplomacy, but also sheds light on the origins of diplomatic practices in modern international relations. It has been concluded that the diplomatic practices of the Hittites are guiding in terms of establishing peace, crisis management and international cooperation in today's understanding of diplomacy. Thus, this research reveals that Hittite diplomacy is not a phenomenon specific to the ancient period, but a diplomatic heritage that extends beyond the ages and contains universal values.

Keywords: Hittite, Diplomacy, Marriage, Treaty, Alliance

ŞEKİL LİSTESİ

Harita 1: Hitit İmparatorluğu MÖ 13.yy

Resim 1: Hitit Kralı Telipinu ile Kizzuwatna Kralı İşputahşu arasında yapılan antlaşmanın tableti.

Resim 2: Hitit Kralı Tahurwaili ile Kizzuwatna Kralı Eheyra arasında yapılan antlaşmanın tableti.

Resim 3: Kadeş Antlaşması tableti.

Resim 4: Damga Mühür Örneği

Resim 5: Hattuşili' ye ait Mühür Baskısı

Resim 6: Kral II. Muşşili' ye ait Mühür Baskısı

KISALTMALAR

<i>BC</i>	Before Christ
<i>bkz.</i>	Bakınız
<i>bs.</i>	Baskı, basım
<i>C.</i>	Cilt
<i>DÜ</i>	Dicle Üniversitesi
<i>MÖ</i>	Milattan Önce
<i>No.</i>	Numara
<i>s.</i>	Sayfa
<i>S.</i>	Sayı
<i>yy.</i>	Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ŞEKİL LİSTESİ.....	IV
KISALTMALAR	V
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1
Tezin Amacı ve Kapsamı	1
Hititler ve Diploması Konusunda Literatür Tarama.....	2
Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları	4
BİRİNCİ BÖLÜM	6
HİTİTLERİN KÖKENİ VE FİZİKİ COĞRAFYASI	6
1.1. Hititlerin Kısa Tarihi	6
1.2. Hititlerin Fiziki Coğrafyası	11
İKİNCİ BÖLÜM.....	15
HİTİT SİYASİ TARİHİ.....	15
2.1. Hititler Öncesi Anadolu'nun Siyasi Durumu	15
2.2. Hitit Merkezi Devletinin Oluşumu.....	17
2.2.1. Eski Hitit Tarihi / Eski Krallık Dönemi (MÖ 1650-1500).....	20
2.2.2. Orta Hitit Tarihi / Orta Krallık Dönemi (MÖ 1500-1350).....	26

2.2.3. İmparatorluk Dönemi Hitit Siyasi Tarihi (MÖ 1350-1180).....	29
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	38
HİTİT DİPLOMASİSİ	38
3.1. Diplomasi Kavramı ve Hitit Diplomasisinin Özellikleri.....	38
3.2. Hitit Devleti'nin İç Yapısı ve Yönetim.....	48
3.3. Hititler'in Diplomatik İlişkileri	56
3.4. Diplomatik Yazılı Belgeler ve Kaynaklar	59
3.4.1. Hitit Devleti'nin Antlaşmaları ve Mektupları	59
3.4.2. Hitit Devleti'nin Evlilik Diplomasisi	72
3.5. Hitit Diplomasinin Stratejileri ve Yöntemleri	79
3.6. Hitit Diplomasisinin Kriz ve Çatışma Durumlarındaki Rolü	80
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	83
HİTİT DİPLOMASİSİ ve MODERN DİPLOMASİYE	
ETKİLERİ	83
4.1. Hitit Diplomasi Pratiklerinin Modern Diplomasiye Yansımaları	83
4.2. Diplomasinin Evrimi: Hititler'den Günümüze.....	84
SONUÇ	87
Hitit Diplomasi'nin Genel Değerlendirmesi	87
Araştırmanın Katkıları ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler	89
KAYNAKÇA	91
EKLER.....	98

GİRİŞ

Tezin Amacı ve Kapsamı

Bu tezin temel amacı, Hititler'in MÖ 2. binyılda Anadolu coğrafyasında geliştirdikleri diplomasi sistemini tarihsel, siyasal ve kültürel boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde incelemektir. Çalışma, Hitit diplomasisinin yapısını, uygulama biçimlerini ve antik dünya diplomasi geleneği içerisindeki yerini detaylandırarak, bu sistemin uluslararası ilişkiler tarihinde oynadığı öncü rolü ortaya koymayı hedeflemiştir. Aynı zamanda Hititlerin kullandığı diplomatik yöntemler, araçlar ve stratejiler analiz edilerek, bu diplomasi anlayışının hem çağdaşları üzerindeki etkileri hem de sonraki dönemlerde, özellikle erken modern diplomasi pratiğine yansımaları değerlendirilir.

Tezin amacı doğrultusunda, Hitit diplomasisinin temel unsurları olan yazılı antlaşmalar, elçi değişimi kurumları, stratejik evlilikler ve vasallık ilişkileri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu unsurların, Hitit dış politikasının etkin bir şekilde sürdürülmesindeki fonksiyonları hem devletler arası ilişkilerin düzenlenmesi hem de bölgesel istikrarın sağlanması açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Hitit diplomasisinin kriz ve çatışma durumlarındaki rolü incelenerek, antik dönemde barışın tesis edilmesine yönelik diplomatik yaklaşımlar hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin kapsamı, sadece Hititlerin kendi dönemindeki diplomasi pratiği ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu pratiğin çağdaş ve sonraki uygarlıklarla olan etkileşimlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Hitit diplomasisinin Mısır, Babil, Asur gibi büyük güçlerle olan ilişkilerindeki diplomatik yöntemler ve bu ilişkilerin Hitit diplomasisi üzerindeki etkileri araştırılması amaçlanmıştır. Bunun yanında, Hitit diplomasisinin uluslararası hukuk anlayışına yaptığı katkılar ve diplomasi kurumlarının gelişimine olan etkileri de kapsam dahilindedir.

Bu çalışma, tarih, arkeoloji, uluslararası ilişkiler ve hukuk alanında disiplinlerarası bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Böylece, Hitit diplomasisinin sadece tarihsel bir olgu olarak değil, aynı zamanda modern uluslararası ilişkiler kuramları ve diplomasi anlayışları açısından da güncelliğini koruyan bir miras olarak

değerlendirilmesi sağlanmış olunacaktır. Tezin sonunda, Hitit diplomasisinin günümüz uluslararası sistemi ve diplomasi uygulamaları için taşıdığı anlam ve potansiyel katkılar da tartışılmıştır.

Bu tez; Hititlerin diplomasi pratiğinin detaylı incelenmesi yoluyla antik dünya diplomasi tarihine özgün bir katkı sunmayı ve bu alanda yapılacak gelecekteki çalışmalara zengin bir kaynak oluşturmayı hedeflemiştir. Böylelikle, Hitit diplomasisinin hem akademik literatürdeki yerinin sağlamlaştırılması hem de uluslararası ilişkiler disiplininde tarihsel kökenlerin daha iyi anlaşılması mümkün olmuştur.

Hititler ve Diplomasi Konusunda Literatür Tarama

Hititler, MÖ 2. binyıl Anadolu'sunda güçlü bir devlet kurmuş, bölgesel güç dengelerinin belirlenmesinde etkin rol oynamış ve antik dünyanın en gelişmiş diplomasi sistemlerinden birini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda, Hitit diplomasisi üzerine yapılan çalışmalar, tarih, arkeoloji, uluslararası ilişkiler ve hukuk disiplinlerinin kesişim noktasında önemli bir yer tutmaktadır. Literatürde Hititlerin diplomasi uygulamalarına dair çok sayıda araştırma ve inceleme yer almakla birlikte, bu çalışmalar farklı perspektiflerden Hitit diplomasisinin yapısını, işleyişini ve tarihsel etkilerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Hitit diplomasisinin en belirgin özelliği olarak kabul edilen yazılı antlaşmalar, bu alanda yapılan akademik çalışmalarda geniş yer tutmaktadır. Trevor Bryce ve Harry A. Hoffner Jr. gibi akademisyenler bu antlaşmaların yalnızca diplomatik metinler olarak değil, aynı zamanda uluslararası hukuk uygulamalarının erken örnekleri olarak da önemini vurgulamaktadırlar (Bryce 2002; Hoffner Jr. 2010). Bu antlaşmalar, iki ya da daha fazla devlet arasında karşılıklı yükümlülüklerin belirlenmesi, barış ve ittifakların kurulması için temel belge işlevi görmüş; ayrıca tanrısal yeminlerle desteklenerek bağlayıcılık kazanmıştır. Bu özellikleriyle Hitit antlaşmaları, diplomasi tarihi ve uluslararası hukuk alanında klasik referans kaynakları arasında yer almaktadır.

Elçi değişimi kurumu, Hitit dış politikasının önemli bir diğer ayağını oluşturur. Diplomatik temsilciliklerin kurulması ve elçi faaliyetlerinin düzenlenmesi üzerine yapılan araştırmalarda, bu uygulamanın Hititlerin diğer büyük güçlerle olan

ilişkilerinde güven ve istikrarı artırdığı vurgulanmaktadır. Diplomatik elçiler, sadece bilgi taşıyıcıları değil, aynı zamanda Hitit kraliyet otoritesinin temsilcileri olarak müzakere süreçlerinin etkin yürütülmesinde kritik rol oynamışlardır. Bu bağlamda, Hitit diplomasisinin gelişmişlik düzeyi, modern diplomasi kurumlarının oluşumuna ışık tutacak niteliktedir.

Stratejik evlilikler ise, Hititler'in dış politika stratejisinde öne çıkan bir diğer unsur olarak literatürde geniş şekilde tartışılmıştır. Bu evliliklerin devletler arasında uzun süreli ittifakların kurulmasına ve barışın korunmasına hizmet ettiği belirtilmektedir. Ayrıca, bu tür diplomatik pratiklerin sadece Hititlere özgü olmayıp, antik ve erken modern çağlarda yaygın bir politika aracı olduğu; ancak Hititlerin bu yöntemi sistematik ve planlı şekilde kullandıkları vurgulanmaktadır.

Vasallık ilişkileri ve hegemonya uygulamaları üzerine yapılan çalışmalar ise, Hititlerin geniş topraklarında siyasi kontrolü sağlamada ne kadar etkili bir dış politika uyguladıklarını göstermektedir. Vasal devletlerin özerkliklerini kısmen koruyarak Hitit egemenliği altında kalmaları hem diplomatik esneklik hem de bölgesel istikrar açısından önemli bir unsur olmuştur. Bu durum, modern anlamda güç dengesi politikalarının erken bir örneği olarak değerlendirilmektedir.

Kriz ve çatışma yönetiminde Hitit diplomasisi, literatürde barışçı çözüm yolları ve arabuluculuk çabaları bağlamında incelenmiştir. Hititlerin savaş stratejilerini diplomasi ile desteklemeleri, antik dünya siyasetinde benzersiz bir yaklaşım olarak kabul edilmekte ve modern diplomasi literatüründe barış diplomasisinin tarihsel kökleri arasında gösterilmektedir.

Son yıllarda yapılan çalışmalar, Hitit diplomasisinin erken modern diplomasisi üzerindeki etkilerini de ele almaktadır. Bu araştırmalar, özellikle stratejik evlilikler ve antlaşma hukuku alanında Hitit uygulamalarının sonraki dönemlerde, özellikle Avrupa'da devletler arası ilişkilerin düzenlenmesinde temel oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Hitit diplomasisinin modern uluslararası ilişkiler disiplinine tarihsel bir temel sağladığı da vurgulanmaktadır.

Özetle, literatürde Hititler ve diplomasi konusunda yapılan çalışmalar, bu antik uygarlığın sadece askeri güç ve toprak genişletme başarısıyla değil, aynı zamanda gelişmiş diplomatik yapısı ile de antik dünyanın siyasi dengelerinde önemli

bir aktör olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalar, Hitit diplomasisinin kapsamlı ve çok boyutlu yapısını ortaya koyarken, onun hem antik dünya hem de modern diplomasi açısından taşıdığı önemi de gün yüzüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla, bu tezde Hitit diplomasi pratiğinin bütüncül bir perspektifle ele alınması, mevcut literatüre anlamlı bir katkı sunmayı ve bu alandaki akademik boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu çalışmada, Hititlerin diplomasi sisteminin incelenmesinde sosyal bilimlerde karmaşık ve tarihsel olguların derinlemesine anlaşılmasını sağlamak için uygun bir yöntem olarak kabul edilmekte olan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın temel veri kaynağı, Hititlere ait yazılı antlaşmalar, arkeolojik buluntular, tarihî metinler ve daha önce yapılmış akademik araştırmalar ve literatürdür.

Veri toplama sürecinde, birincil kaynaklar olan Hitit antlaşmaları ve diplomasiye ilişkin yazıtlar, arkeolojik bulgular ve dönemsel belgeler sistematik olarak ayrıca incelenmiştir. Bu belgeler, özellikle Hitit kraliyet arşivlerinden elde edilen çivi yazılı tabletler aracılığıyla analiz edilmiştir. Ayrıca, çağdaş akademisyenlerin ve tarihçilerin yapmış olduğu literatür çalışmaları ve yorumları da kapsamlı şekilde değerlendirilmiştir. Böylece, Hitit diplomasisinin hem yapısal unsurları hem de işleyiş mekanizmaları detaylı biçimde ortaya konulmuştur.

Yöntem olarak da Hitit metinlerindeki temaların, kalıpların ve kavramların sistematik olarak tanımlanmasına ve yorumlanmasına olanak tanıyan nitel bir analiz yöntemi olan içerik analizi kullanılmıştır. Bu yöntemle, Hitit diplomasisine dair antlaşma metinleri, elçi raporları, kraliyet yazıtları ve diğer diplomasiye ilişkin belgeler tematik olarak çözümlenmiş; diplomasi pratiklerinin yapısal işlevi ve tarihsel bağlamdaki önemi değerlendirilmiştir.

Çalışmanın geçerliliğini artırmak amacıyla, birden fazla kaynaktan elde edilen veriler karşılaştırılmış ve çapraz doğrulama yapılarak, Hitit diplomasisinin farklı boyutları hakkında tutarlı ve güvenilir sonuçlara ulaşılması hedeflenmiştir.

Çalışma sürecinde ilgili literatür taramasıyla elde edilen kuramsal bilgiler, Hitit diplomasisinin tarihsel gelişimi ve modern diplomasi üzerindeki etkileri bağlamında yorumlanmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular tarihsel yorum ve karşılaştırmalı analiz teknikleri kullanılarak değerlendirilmiş, Hitit diplomasisinin günümüz diplomasi anlayışına katkıları üzerine çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu yöntemsel yaklaşım, Hitit diplomasisinin hem tarihsel hem de çağdaş perspektiflerden daha kapsamlı şekilde analiz edilmesine olanak sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİTİTLERİN KÖKENİ VE FİZİKİ COĞRAFYASI

1.1. Hititlerin Kısa Tarihi

Hitit adının kökeni, “hat(t)-” köküne dayanmaktadır. Bu sözcük, Hititlerin ülkesine verdikleri “Hatti” ismi ile başkentlerine verdikleri “Hattuşa” isminde de kendini göstermektedir. Boğazköy’de yapılan arkeolojik kazılarla birlikte ortaya çıkarılan tabletler, Hititlerin kendilerini “Neşalı”, dillerini ise “Neşeca” olarak adlandırdıklarını ortaya koymaktadır (Özbaşaran vd., 2011, s.41). Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan Hitit toplumu, MÖ 2000 yıllarında Anadolu’ya yerleşmiş ve Kuzey Suriye’den Anadolu’nun iç kesimlerine kadar uzanan bölgede güçlü bir imparatorluk kurmuştur (Demirci ve Falay, 2016, s.39).

Asur Ticaret Kolonileri döneminde Anadolu topraklarında egemen bir devletin varlığından söz edilememektedir. Ancak Orta Anadolu’da yer alan Kuşşara kentinden yola çıkarak siyasi birlik kurma yönünde ilk girişim, Pithana’nın oğlu Anitta tarafından gerçekleştirilmiştir (Ünsal, 2013, s.33). Anitta, birçok kenti kendi yönetimi altına alarak Anadolu’da ilk merkezi otoriteyi kurmayı başarmıştır. Bu oluşum, ilerleyen süreçte Hitit Devleti kimliğini kazanmıştır. Anitta’nın ardından gelen I. Hattuşili (yaklaşık MÖ 1650-1620), devletin kurucu hükümdarı olarak kabul edilmektedir (Reyhan ve Cengiz, 2015, s.65). Başkent olarak seçilen Hattuşa, günümüzde Çorum’un Sungurlu ilçesine bağlı Boğazkale sınırları içerisinde yer almaktadır (Demirci ve Falay, 2016, s.39). I. Hattuşili, Boğazköy’de devletin temelini attıktan sonra sınırlarını genişletmeye yönelik seferler düzenlemeye başlamıştır. Bu seferlerin Halep’e kadar ulaştığı ve temel amacın yağma olduğu bilinmektedir (Ceran, 2008, s.23).

I. Hattuşili, gerçekleştirdiği seferleri ayrıntılarıyla kayıt altına alarak yazılı kaynak bırakan ilk Hitit hükümdarı olma özelliğini de taşımaktadır (Reyhan ve Cengiz, 2015, s.66). Bu dönemde düzenlenen akınlar, Hitit toplumu için hem siyasi

hem de ekonomik anlamda önemli bir uğraş alanı oluşturmaktadır. Bu faaliyetler, Hititlerin Hurriler ve Mezopotamya'nın güneyindeki diğer halklarla temas kurmasına vesile olmuştur. Bu etkileşimler sonucunda Hititler, Mezopotamya kültüründen çeşitli unsurlar almıştır. Bu etkileşime örnek olarak Hititlerin kullanmaya başladığı “Akkadlı çivi yazısı” gösterilebilmektedir. Hititler bu yazı sistemini, Kuzey Mezopotamya'da faaliyet gösteren bir yazı okulundan almışlardır (Akurgal, 2005, s.58).

Sonuç olarak, I. Hattuşili'nin ölümünün ardından, MÖ 1630-1600 yılları arasında I. Murşili tahta geçmiştir. Hattuşili öldüğünde Hitit toprakları; kuzeyde Karadeniz kıyılarından güneyde Halep'e, doğuda Fırat Nehri'nden batıda Ege kıyılarına kadar yayılmaktaydı. I. Murşili, kendisine miras bırakılan bu toprakları korumakla kalmamış, aynı zamanda sınırlarını daha da genişletmiştir. Halep Krallığı'na son vererek, ardından MÖ 1550 civarında o dönemin önemli uygarlık merkezi olan Babil'i ele geçirerek kendi liderliğini ispatlamıştır (Akın ve Balıkcı, 2018, s.275).

Hititler açısından Babil'in ele geçirilmesi oldukça büyük bir anlam taşımaktadır. Zira bu gelişme ile birlikte Hititler, Mezopotamya uygarlığı ile doğrudan temas kurmuş ve kültürel anlamda yeni bir döneme girmiştir. I. Murşili başta olmak üzere, Babil'in kültürel birikimi Hitit yöneticileri üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. I. Murşili, bu yüksek kültürü Anadolu'ya taşımak istemiş ve dönüş yolunda beraberinde çok sayıda Babilli bilim insanı, sanatkâr, yazar ve mimar getirmiştir (Falay,2016, s.44).

Babil'in alınması, yalnızca Hitit toprakları içinde değil, tüm Ön Asya bölgesinde büyük yankı uyandırmıştır. Hititler, bu zaferle birlikte Fırat üzerindeki kervan yollarının bir kısmını da denetim altına almışlardır. Ancak I. Murşili'nin başarılarla dolu bu yönetimi, ülkesine dönüşünün ardından saray içindeki güç mücadeleleri nedeniyle son bulmuştur. Ünsal'a (2013, s.94-96) göre, cinayetle sonuçlanan bu entrikanın detayları, Telepinuş Fermanı'nda anlatılmakta; Murşili'nin, eniştesi Hantili tarafından öldürüldüğü bildirilmektedir. Murşili'nin ölümünden sonra tahta çıkan Hantili ile birlikte Puşarumma Hanedanı sona ermiş ve “Gasıp Krallar Dönemi” olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır(Çoban, 2023,s.657-673).

Bu yeni dönemde, Hantili'nin ardından Zidanta, Ammuna ve Huzziya gibi krallar tahta geçmiştir. Bu süreçteki olaylar, yüzyılın sonlarına doğru hükümdarlık yapan Telepinuş'un hazırladığı bir belgede aktarılmaktadır. Söz konusu belgede, dönemin sürekli taht kavgalarıyla geçtiği vurgulanmaktadır. Bu iç çekişmelerden yararlanan dış güçler de Hitit topraklarına saldırılar düzenlemiştir. Bir yandan Suriye'nin kuzeyinde güç kazanan Hurriiler, diğer yandan Anadolu'ya yeni göç etmiş olan Gaşkalılar, devletin güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır (Ünal, 2003, s.15).

Söz konusu tehditler karşısında, Hantili, başkent Hattuşa'nın güvenliğini sağlamak amacıyla kenti surlarla çevirmiştir. Ancak dönemin sonunda Telepinuş, kayınbiraderi Huzziya'yı öldürerek tahtı ele geçirmiştir. Telepinuş'un iktidarı, saldırılar ve istikrarsızlıklarla geçmiştir. Bu karışıklıklar sonucunda Anadolu, tarihsel süreçte "Karanlık Çağ" olarak adlandırılan bir döneme girmiştir. Bu süreçte Anadolu ve Ön Asya'daki uygarlıklar, doğudan gelen Hint-Avrupa kökenli savaşçı toplulukların akınlarına maruz kalmıştır. Bu kavimlerin yazılı kültüre sahip olmadıkları ve savaşçılık özellikleriyle tanındıkları belirtilmektedir. Bu topluluklar, zamanla Kizzuvatna Krallığı'nı ve Kuzey Suriye'de Mitanni Devleti'ni kurmuşlardır (Parmaksızoğlu ve Çağlayan, 1976, s.123-124).

Telepinuş'un ardından, Tahurvaili, Alluvanna, II. Hantili, II. Zidanta, II. Huzziya ve I. Muvatalli gibi hükümdarlar tahta geçmiştir. Ancak bu krallarla ilgili detaylı bilgilere ulaşılamamaktadır (Reyhan ve Cengiz, 2015, s.69).

MÖ II. binyılın ortalarına gelindiğinde, Yakındoğu coğrafyasında, Mısır'dan sonra en etkin siyasi ve askeri güç Hurri-Mitanni Devleti olmaktadır. Ancak zamanla bu üstünlük Hitit Krallığı tarafından ele geçirilmiştir (Akurgal, 2005, s.69). I. ya da II. Tuthalya'nın yönetimi devralmasıyla birlikte Hitit tarihinde "Krallık Dönemi" olarak adlandırılan bir süreç başlamış, bu süreç I. Şuppiluliuma'nın iktidara gelişiyle birlikte son bulmuştur (Reyhan ve Cengiz, 2015, s.70). II. Tuthalya (MÖ 1460-1440), devleti yeniden eski güçlü yapısına kavuşturmayı hedeflemiş ve batı bölgelerinde hâkimiyeti sağlamlaştırmıştır. Ardından dikkatini Kuzey Suriye'ye çevirmiştir. Ancak onun ölümünün ardından bu bölge Mitanni Devleti'nin egemenliğine geçmiştir.

II. Tuthalya'nın ardından I. Arnuwanda (MÖ 1440-1420), II. Hattuşili (MÖ 1420-1400) ve III. Tuthalya (MÖ 1400-1381) dönemlerinde Hitit Krallığı, gücünü büyük oranda yitirmeye başlamıştır. Her yönden gelen düşman saldırıları ve içeride patlak veren halk ayaklanmaları karşısında devlet zor durumda kalmaktadır. I. Arnuwanda döneminde kuzeyde yaşayan Kaşka toplulukları tarafından saldırılar başlatılmıştır. Bu saldırılar, II. Hattuşili ve III. Tuthalya dönemlerinde de devam etmiştir. III. Tuthalya, kuzeyde Kaşkalar, güneyde Arzava, güneydoğuda ise Halep Krallığı ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ancak bir süre sonra hastalanmış ve yerine oğlu I. Şuppiluliuma geçmiştir (Ünsal, 2013, s.35-36).

I. Şuppiluliuma'nın tahta geçmesiyle birlikte Hitit Devleti, imparatorluk olma sürecine girmiştir. Önce Anadolu'daki siyasi ve askeri düzeni yeniden kurmak amacıyla harekete geçmiş, ardından seferlerini Suriye'ye yöneltmiştir. Anadolu'daki mücadelelerin merkezinde en çok Kaşkalar yer almaktadır. Oğlu II. Murşili tarafından yazdırılan anallarda ise Batı Anadolu'daki Arzava bölgesine yönelik düzenlenen seferlerden de bahsedilmektedir (Resim 6). Yapılan bu geniş çaplı askerî hareketlilik sonucunda I. Şuppiluliuma, Anadolu'daki farklı kavimleri tekrar Hitit egemenliği altına almayı başarmıştır. Sonrasında ise geleneksel bir Hitit politikası gereği yönünü Kuzey Suriye'deki Mitanni Devleti'ne çevirmiştir. İç karışıklıklarla zayıflamış olan Mitanni Krallığı'nı ele geçirerek "imparatorluk" unvanını resmen kazanmıştır. Bu başarının ardından Hititler fetihlerine devam etmiş ve sınırlarını Lübnan Dağları'ndan Şam çevresindeki Abina'ya kadar genişletmişlerdir. Böylelikle Ön Asya'daki siyasi denge Hititlerin lehine değişmektedir (Memiş, 2003, s.109-111).

I. Şuppiluliuma'nın ardından tahta II. Murşili çıkmıştır. II. Murşili, Hitit İmparatorluğu döneminin en kudretli yöneticisi olarak tanımlanmaktadır. Hükümdarlığının ilk yıllarında Kaşka saldırılarına karşı koymakla meşgul olmuş, sonrasında ise düşmanlık gösteren Kuzey Suriye bölgesine yönelmiştir (Özdemir, 2019, s.19). Onun vefatından sonra yerine oğlu II. Muwatalli geçmiştir. II. Muwatalli dönemine damga vuran iki gelişme bulunmaktadır. Bunlardan ilki, başkentin Tarhuntaşşa'ya taşınmasıdır. Bu değişikliğin nedeni kesin olarak bilinmemektedir. İkinci önemli olay ise Mısır ile yapılan büyük çatışmadır (Reyhan ve Cengiz, 2015, s.77).

II. Muwatalli'nin ölümünün ardından Hitit tahtına yedi yıl boyunca Urhi-Teşup geçmiştir. Urhi-Teşup'un ilk icraatlarından biri, babası tarafından Tarhuntaşşa'ya taşınmış olan başkenti tekrar Hattuşa'ya geri götürmek olmuştur. Ancak bu dönemin sonunda, III. Hattuşili bir darbe ile Urhi-Teşup'u tahtan indirerek yönetimi ele geçirmiştir (Reyhan ve Cengiz, 2015, s.78). III. Hattuşili, yaklaşık 25 yıl süren uzun bir hükümdarlık dönemi geçirmiştir. Zamanla artan sağlık problemleri seyahat etmesini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte en ciddi mesele, ailesi içerisinde ortaya çıkan çekişmeler ve ayrışmalar olmuştur. Yaşı ilerledikçe zayıflayan gücü, planlarının sekteye uğramasına yol açmaktadır. Sonunda kendi isteğiyle tahtı oğlu IV. Tuthaliya'ya devretmiştir (Özdemir, 2019, s.21).

IV. Tuthaliya döneminde hem iç hem dış siyasette önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemin dış politikadaki en büyük tehlikesi Asur Devleti olarak öne çıkmaktadır. Tuthaliya, bu tehdidi bertaraf edebilmek adına yoğun çaba harcamaktadır. Aynı zamanda iç siyasette ise Tarhuntaşşa'nın kralı olan Kurunta ile ciddi bir güç mücadelesine girmiştir. Her ne kadar Kurunta ile bir anlaşma imzalanmış olsa da, Kurunta'nın Hattuşa'yı ele geçirmesinin önüne geçilememiştir. Daha sonraki süreçte IV. Tuthaliya yeniden tahtı ele geçirmiştir. Onun ardından III. Arnuwanda başa geçmiştir. Ancak bu döneme dair ayrıntılı bilgiler günümüze ulaşmamıştır (Gökçe, 2018, s.8).

Hitit tahtında yer alan son kral II. Şuppiluliuma'dır. Hattuşa'nın güneyinde yer alan bir yazıt, onun Orta ve Güneybatı Anadolu'da savaşarak, Tarhuntaşşa bölgesinde yeniden istikrarı sağladığını göstermektedir. Aynı zamanda Alaşiya (Kıbrıs) bölgesine de müdahalede bulunmuş ve nihayetinde bu bölge ile bir antlaşma imzalanmıştır (Çığ, 2005, s.87).

Hitit İmparatorluğu, MÖ 1200 yılında yıkılmıştır. Bu çöküşe neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Son krallar, imparatorluğun dağılmasını önlemek adına yoğun çaba göstermekteyseler de bu sürece engel olamamışlardır. Son yıllarda ülke genelinde kıtlık yaşanmakta ve siyasal istikrarsızlıklar baş göstermektedir. II. Muwatalli ile III. Hattuşili dönemlerinden başlayarak hissedilen iki merkezli yönetim anlayışı, resmi olarak tanınmasa da devletin kuzey ve güney şeklinde bölünmesine

yol açmaktadır. Bu da Kaşkalar ve Lukkalar gibi dış tehditlerin fırsat kollamasına zemin hazırlamaktadır (Karağuz, 2018, s.87).

İmparatorluğun yıkılışında etkili olan bir diğer neden ise, tüm Yakındoğu'yu sarsan Deniz Kavimleri Göçü'dür. Bu büyük hareketliliğin ardından Hititler, MÖ 12. yüzyılın ortalarında Orta Anadolu'nun güney kesimleri ile Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de küçük beylikler kurarak varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir (Reyhan ve Cengiz, 2015, s.80).

1.2. Hititlerin Fiziki Coğrafyası

Tarih, geçmişte meydana gelen olayları belirli bir zaman ve mekân çerçevesinde, yazılı kaynaklara dayanarak inceleyen ve bu bilgileri gelecek nesillere aktaran bir bilim dalıdır (Memiş, 2008, s.87). Bu doğrultuda, tarihsel olayların anlaşılmasında zaman, mekân ve insan unsurları büyük önem taşır. Hititler üzerine yapılan araştırmalarda da bu üç unsur göz önünde bulundurularak, Anadolu coğrafyasında hüküm süren Hititlerin tarihî süreç içindeki konumu ve gelişimi ele alınmıştır. Bu inceleme, Hititlerin erken dönemlerinden başlayarak imparatorluğun çöküşüne kadar olan geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır.

Anadolu, coğrafi yapısı itibarıyla hem doğal engeller hem de ticaret yolları açısından dikkat çekici bir yarımada niteliğindedir. Ege kıyılarından iç bölgelere doğru uzanan dağ silsileleri, güneyde Hindistan'a kadar uzanan yükseltilerle bağlantılıdır. Romalıların Taurus Dağları olarak adlandırdığı Toroslar, Suriye'ye bakan yüzünde yüksek ve geçit vermeyen bir görünüm sergileyerek, Akdeniz'in doğusundaki bölgeyi farklı alanlara ayırmaktadır. Anadolu'nun doğusunda, antik çağlardan beri önemli bir referans noktası olan Erciyes Dağı (Argaeus) yükselirken, daha doğuda Güneydoğu Torosları yer alır. Bu doğal engeller, Mezopotamya ve Kilikya arasındaki bağlantıyı kısıtlayan unsurlar arasında bulunmaktadır. Orta Anadolu'da geniş bir çöküntü alanı olan Tuz Gölü havzası, iklimsel ve coğrafi koşullar nedeniyle Hititlerin merkezi yerleşim bölgeleri için belirleyici bir unsur olmuştur. Karadeniz kıyıları boyunca uzanan dağlar, bol yağış alarak sık ormanlarla kaplı bir bölge oluşturmuştur (Memiş, 2007, s.25).

MÖ 3. binyılda, Anadolu'nun önemli uygarlıklarından biri olan Hattiler, Kızılırmak havzası boyunca yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Daha sonraki dönemlerde,

bu bölgeye yerleşen ve Hatti kültürünü benimseyen Hititler, burayı kendi uygarlıklarının merkezi hâline getirmiştir. Hatti topluluğuna ait kültürel izler, özellikle Anadolu'nun kuzey kesiminde gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda, Alacahöyük ve Horoztepe kazıları, Hatti sanatına ve toplumsal yapısına dair önemli veriler sunmuştur. Alacahöyük'te gün yüzüne çıkarılan, MÖ 3. binyılın ikinci yarısına tarihlenen mezarlardaki metal süs eşyaları, boğa ve geyik figürleri ile süslenmiş olup, Hatti estetiğinin ve inanç dünyasının bir yansımasıdır (de Martino, 2006, s.78).

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, dönemin farklı toplulukları yaşamaktaydı. Kültepe tabletlerinde adı geçen Hurriler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da varlık gösterirken, Hint-Avrupa kökenli Luviler ise Güney ve Güneybatı Anadolu'da yayılım göstermiştir (de Martino, 2006, s.79).

Hattiler'in Kızılırmak çevresinde geliştirdiği uygarlık, Mezopotamya'dan farklı, kendine özgü kültürel öğeler taşımaktadır. Prof. Dr. Füzûzan Kınal, Hatti medeniyetinin yayılım alanına ilişkin şu değerlendirmede bulunur: “Bu kültürel yapı, doğuda Erzurum'dan başlayarak, kuzeyde Sivas ve Samsun'a, güneyde ise Akdeniz'e kadar geniş bir coğrafyaya ulaşmış ve farklı bölgelerde yerel özellikler gösterse de bütün yarımada üzerinde ortak bir kültürel atmosfer oluşturmuştur” (Kınal, 1991, s.8).

Hitit coğrafyasının kesin sınırlarının belirlenmesi, tarihçiler için her zaman zorlu bir görev olmuştur. Bunun temel nedeni, Hitit topraklarının feodal bir yapıya sahip olması ve bu yapının da sürekli değişen bir karaktere bürünmesidir. Hititler, sık sık savaflara katılmış ve bu savaflar sırasında, hâkimiyetleri altındaki bölgelerde zaman zaman isyanlar ve başkaldırılarla karşılaşmışlardır. Ayrıca, bu toprakların sınırlarının belirli olmamasının bir başka nedeni, Hititlerin daha çok yağmalama amacı güden seferler düzenlemeleri ve bu bölgelerde uzun süreli yerleşik bir hâkimiyet kuramamalarıdır. Bu durum, bir bölgeye egemen olduklarında, karşılaştıkları mevsimsel zorluklar ve isyanlarla birlikte, başkentlerine geri döndüklerinde bu toprakları kaybetmelerine yol açıyordu. Bu da, Hititlerin sürekli olarak yeni seferler düzenlemelerini gerektiriyordu (Ünal, 2006, s.69).

Hititlerin Anadolu'daki varlığı, özellikle Kültepe ve Asur tabletlerinden edinilen bilgilerle daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılmaktadır. Kültepe, eski adıyla Kaniş, Hitit kaynaklarında Neşa olarak bilinir. Kültepe'deki kazılar, 1893-1894 yıllarına kadar gitmektedir ve bu kazıları ilk başlatan kişi Ernest Chantre'dir. Kazılar 1925 yılında Bedrich Hrozny tarafından sürdürülmüş ve 1948'de Tahsin Özgüç tarafından sistemli bir şekilde devam ettirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde, yaklaşık 20.000 çivi yazılı tablet gün yüzüne çıkarılmıştır (de Martino, 2006, s.81). Bu tabletlerde yer alan metinler, Asurlu tüccarların ticaret ve hukukla ilgili yazışmalarını içermektedir. Ayrıca, şehir, tanrı ve şahıs adları gibi bilgilerin yer aldığı bu metinler, Anadolu'nun yerli halklarının dini, dili ve ekonomik yapısı hakkında değerli veriler sunmaktadır ve yer adları da dönemin coğrafyası hakkında önemli bilgiler içermektedir (Memiş, 2015, s.89).

Anadolu'da şehir devletlerinin varlığı, özellikle Asurlu tüccarların yerleşim yerleri kurmasıyla daha belirgin hale gelmiştir. Bu tüccarlar, pazar yerleri olarak bilinen “Karum” ve “Vabartum” adlarını verdikleri yerlerde ticaret yaparak yerli halklarla alışverişte bulunmuşlardır. Bu şehir devletlerinin başlıcaları arasında, Orta Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan Kaniş Krallığı, daha sonra Hititlerin başkenti olacak Hattuşa-Boğazköy, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Zalpa, Güneydoğu Anadolu'da bulunan Kuşşara ve Mama, Orta Anadolu'da ise Tamniya, Wahşaniya, Purushhanda ve Acemhöyük yer alıyordu. Ancak, Tamniya ve Wahşaniya krallıklarının kesin yerleri hala tam olarak belirlenememiştir (de Martino, 2006, s.81).

MÖ 2. Binyılda, Gaşkalar, Hititler için önemli bir düşman olarak ortaya çıkmıştır. Batı Karadeniz bölgesinde yerleşik olan Gaşkalar, sınırlı toprakları nedeniyle Hititlerin savunmasız olduğu dönemlerde sürekli saldırılar düzenlemişlerdir. Gerçekte, yalnızca Batı Karadeniz'de değil, Karadeniz'in hemen her bölgesinde etkili olmuşlardır. Hititler, Gaşkalarla mücadele etmekte zorluk yaşamış ve bu halk, yapılan anlaşmalara uymayarak başkent Hattuşa'ya kadar ulaşmıştır. Aynı dönemde, Kastamonu civarında Palalar adlı bir kabile de yaşamaktaydı; ancak bu kavim hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir.

Likya (Lukkalılar) halkı, Batı Akdeniz'de, günümüz Tekke Yarımadası'nda yaşamış ve MÖ 3. Binyıl'da Luviler'in bir kolu olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Hem kara hem de deniz gücüyle bilinen Likyalılar, zaman zaman Hititlerle birlikte savaşarak bazen de Hititlere karşı doğrudan saldırılarda bulunmuşlardır. Ayrıca, Anadolu'nun kuzeybatısındaki Arzawa ülkelerine ait Troia ve Wiluşa kentleri, I. Hattuşili döneminde Hititler tarafından ele geçirilmiştir (Brandau ve Schickert, 2003, s.12).

Günümüz Aydın, Muğla ve Denizli illerinin batı bölgelerini kapsayan Karia bölgesinde Ahhiyava adlı bir devlet bulunuyordu. Çukurova bölgesinde ise Kizzuwatna, Güneydoğu Anadolu'da Hurriler ve Doğu Anadolu'da da kesin sınırları tespit edilemeyen bazı beylikler varlık göstermekteydi (Akurgal, 1995, s.102). Bu topluluklar, zaman zaman Hititlerle çatışmalara girmiş olsa da, MÖ 2. Binyılda, Anadolu'da gerçek egemenlik, Hititler tarafından sağlanmıştı.

Hititlerin egemenlik alanı yalnızca Anadolu ile sınırlı değildi. Sınırları, Kargamış, Tell Açana, Halep ve Babil bölgelerine kadar uzanıyordu (Akurgal, 1995, s.102). Kuzey Suriye, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu arasındaki stratejik konumu nedeniyle büyük bir öneme sahipti. Bu bölge, bu ülkelerin ticaret yollarının kesişim noktasıydı ve Mısır ile Mezopotamya, bölgedeki ağaç kaynakları açısından bağımlıydı. Hititler ise bu bölgedeki ekonomik çıkarlarını savunmaktaydılar. Bu nedenlerle, zaman zaman bu üç büyük güç arasında bölgedeki hâkimiyet için çatışmalar yaşanmıştır. Hititler, Kuzey Suriye'nin önemini I. Hattuşili döneminde fark etmiş ve Halep ile Babil'i ele geçirerek bölgedeki stratejik hedeflerini gerçekleştirmişlerdir (Alparslan, 2013, s.56).

Hititlerin topraklarını genişletme amacı, genellikle Kuzey Suriye'ye yönelik olmuştur. Bu strateji, bölgenin önemli bir ticaret merkezi olmasının yanı sıra, Hititlerin ekonomik çıkarlarıyla da doğrudan bağlantılıydı. Kuzey Suriye'de sağlam bir hakimiyet kurmuş olmalarına rağmen, bu odaklanma Batı ve Kuzey Anadolu gibi diğer bölgelerdeki gelişmeleri ihmal etmelerine yol açmıştır. Sonuç olarak, bu iki bölgede tam anlamıyla egemenlik sağlanamamıştır. Hitit kralları, Kuzey Suriye seferlerinden önce ve sonra, Anadolu'daki iç karışıklıkları önlemek amacıyla sürekli olarak antlaşmalar yapmışlardır (Gerçek, 2014, s.128).

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİT SİYASİ TARİHİ

2.1. Hititler Öncesi Anadolu'nun Siyasi Durumu

Orta Tunç Çağı'nda Anadolu, birbirinden bağımsız fakat birbirine benzer yapılar taşıyan küçük şehir devletlerinden oluşmaktaydı. Bu siyasi birimler, çevrelerindeki köy ve araziler üzerinde kontrol sağlayan, genellikle surlarla çevrili merkezlerden oluşuyordu ve bu merkezler yerel otoriteler ya da krallar tarafından yönetiliyordu. Yazının Anadolu'da kullanılmaya başlamasıyla birlikte, MÖ 2. bin yılın başlarında Asurlu tüccarların faaliyet gösterdiği, tarihsel süreçte önemli bir dönem olan Asur Ticaret Kolonileri Dönemi başlamıştır. Bu süreçte Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ilişkiler, özellikle ekonomik ve kültürel alanlarda oldukça yoğunlaşmıştır. Kültepe (Kaniş) merkezli kârum adı verilen ticaret merkezleri kurulmuş ve bu merkezler aracılığıyla Mezopotamyalı tüccarlar Anadolu'da aktif bir şekilde ticaret yapmaya başlamıştır (Ünal, 2018, s.259).

Bu ticari ilişkilerin coğrafi olarak ne kadar geniş bir alana yayıldığı tam anlamıyla bilinmese de Çorum, Yozgat, Konya, Niğde, Nevşehir ve Aksaray gibi bölgeler Asurlu tüccarların etkili olduğu yerler olarak tanımlanmıştır. Arkeolojik kazılar, bu ticaret ağının yalnızca bu bölgelerle sınırlı kalmadığını, kuzeyde Merzifon-Amasya hattına, batıda Afyon'a ve doğuda ise Sivas'a kadar yayıldığını ortaya koymuştur. Bu geniş ticaret ağı sayesinde Anadolu, yalnızca ticaretin değil, aynı zamanda kültürel etkileşimin de merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Bu dönemin en önemli yazılı belgeleri arasında yer alan Kültepe tabletleri, Asurlu tüccarların Anadolu'da yaklaşık 40 kadar şehirde kârum ve wabartum adı verilen ticaret noktaları oluşturduklarını göstermektedir (Günbattı, 2012, s.8). Bu belgeler, Anadolu'da dönemin siyasi haritasını da kısmen ortaya koymaktadır. Kaniş, Mama, Zalpa, Hahhum, Hattuş ve Kuşşara gibi çok sayıda krallık, bu ticari düzenin içinde yer almaktadır (Şahin, 2004, s.20). Bu belgelerde yalnızca siyasi oluşumlara

değil, aynı zamanda dönemin etnik ve kültürel yapısına dair de bilgiler yer almaktadır. Metinlerde geçen isimlerden yola çıkarak, Asurlular dışında bölgede Hatti, Hitit, Luwi, Hurri gibi birçok halkın da yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır.

Asurlu tüccarların MÖ 2. binyılın ilk çeyreğinden itibaren Anadolu topraklarında yürüttükleri ticari faaliyetler yalnızca ekonomik alışverişle sınırlı kalmamış, aynı zamanda çok yönlü kültürel temasları da beraberinde getirmiştir. Mezopotamya'nın bürokratik ve yazılı kültürüyle tanışan Anadolu halkları, bu temaslar neticesinde yazı sistemini benimsemeye başlamış ve bu gelişme Anadolu tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu bağlamda, Asur Ticaret Kolonileri Çağı yalnızca ticaretin değil, aynı zamanda yazılı kültürün Anadolu'ya taşındığı ve bunun sonucunda yerel halkın tarih sahnesine artık belgelenebilir şekilde dâhil olduğu bir çağ olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Kültepe (Kaniş) tabletleri başta olmak üzere pek çok arkeolojik bulgu, bu süreçte Anadolu'da hem mal hem de fikir alışverişinin gerçekleştiğini açık biçimde göstermektedir.

Ticaretin yoğunlaştığı bu dönemde Anadolu şehirlerinde yalnızca maddi ürünler değil, aynı zamanda inanç sistemleri, sosyal organizasyon biçimleri ve hatta dilsel unsurlar da taşınmış; Mezopotamya'dan gelen yazıcılar ve tüccarlar yerel halklarla evlilikler yaparak bu kültürel etkileşimi kalıcı hale getirmişlerdir. Asurlu tüccarların yalnızca alıcı ve satıcı değil, aynı zamanda bilgi taşıyıcısı ve kültürel araçlar olarak da önemli bir rol oynadıkları bu dönem, Anadolu uygarlık tarihinin en canlı ve verimli zaman dilimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Ancak bu canlılığın ve çok katmanlı yapının sonsuza dek süremeyeceği de tarihsel bir gerçektir. Nitekim Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin sona ermesiyle birlikte Anadolu'nun sosyo-politik yapısında ciddi kırılmalar meydana gelmiştir. Bu sistemin neden çöktüğüne dair kesin ve net bir sebep bugünkü bilgi birikimimizle ortaya konamasa da döneme ait tabletler ve arkeolojik veriler, Anadolu coğrafyasında giderek artan siyasi kargaşaların, yerel otoriteler arasında yaşanan güç mücadelelerinin ve ticaret yolları üzerindeki hâkimiyet rekabetinin bu çöküş sürecini hızlandırdığına işaret etmektedir. Ayrıca Asurlu tüccarların aradığı yüksek kaliteli hammaddelerin tükenmeye başlaması ya da başka bölgelere kayması, ticaret merkezlerinin cazibesini yitirmesine neden olmuş olabilir. Dolayısıyla, bu sistemin

zayıflaması, yalnızca dış ticaret koşullarının değişmesiyle değil, aynı zamanda iç dinamiklerdeki istikrarsızlık ve güç dengelerinin yeniden şekillenmesiyle de ilişkilidir (Ünal, 2018, s.260).

Bu politik ve ekonomik boşluk ortamında, yani Asur etkisinin zayıflaması ve kârum sisteminin dağılmasının ardından, Anadolu'nun siyasi yapısında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Geç Tunç Çağı'na gelindiğinde karşımıza artık çok daha merkezîyetçi bir güç olan Hitit Devleti çıkmaktadır (Harita 1). Bu yeni oluşum, Asur kolonileri döneminde bağımsız ya da yarı bağımsız şekilde varlık gösteren şehir devletlerini birer birer egemenliği altına almış, özellikle Orta Anadolu coğrafyasında siyasi hâkimiyeti tesis etmiştir. Hititler, yalnızca bir güç boşluğunu doldurmakla kalmamış, aynı zamanda Anadolu'da devletleşme sürecinin olgunlaşmasına öncülük etmişlerdir. Bu süreçte, Asur döneminden miras kalan yazı kullanımı ve bürokratik pratikler de Hititler tarafından benimsenerek sistematik bir şekilde geliştirilmiştir. Böylece, Anadolu artık yalnızca ticaretle değil, aynı zamanda güçlü bir merkezi otorite ile de tanışmıştır.

2.2. Hitit Merkezi Devletin Oluşumu

Küçük Asya ya da tarihsel adıyla Anadolu olarak bilinen yarımada, yalnızca coğrafi konumu bakımından değil, sahip olduğu jeolojik ve iklimsel çeşitlilikle de dünya tarihi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu bölge, yer kabuğu hareketlerinin uzun jeolojik zaman dilimlerinde şekillendirdiği büyük dağ kuşaklarının bir parçası olarak, Himalayalar'dan başlayan ve batıya doğru uzanarak Kuzey Afrika'yı kat eden, oradan da Atlantik kıyılarına ulaşan devasa orojenik sistemin önemli bir uzantısını temsil eder. Anadolu'nun bu dağ kuşağı içerisindeki yeri, onun hem fiziki coğrafyasını hem de tarih boyunca oynamış olduğu kritik rolü derinden etkilemiştir (Kınal, 1987, s.4-5; Macqueen, 2001, s.13-14).

Bu geniş dağlık yapıya rağmen Anadolu, yalnızca engebeli bir kara parçası olarak kalmamış; dört farklı iklim tipinin aynı anda hissedilebildiği nadir bölgelerden biri olarak dikkat çekmiştir. Üç tarafı denizlerle –Karadeniz, Ege ve Akdeniz– çevrili olması, bu bölgeyi iklimsel ve biyolojik çeşitlilik açısından zenginleştirmiş; iç kesimlerinde yükselti farklarının fazla olması ise hem tarımsal üretim çeşitliliğini hem de yerleşim modellerini etkilemiştir. Anadolu'nun doğusundan batıya doğru

gidildikçe eğimin azalması, yer şekillerinin daha yumuşak hale gelmesine, böylece Ege kıyılarında deniz suyunun zamanla kayalık kıyıları aşındırarak içeriye doğru ilerlemesine neden olmuştur. Bu fiziksel süreçler, Anadolu'nun zaman içinde yalnızca jeomorfolojik değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik bir şekillenme de geçirmesine yol açmıştır (Kınal, 1987, s.4-5).

Bu doğal özelliklerin yanı sıra, Anadolu'nun siyasi ve ekonomik etkileşimler açısından doğu ile batı arasında doğal bir köprü teşkil etmesi, onu tarih boyunca büyük göç hareketlerinin, savaşların ve ticari ağların kavşak noktası haline getirmiştir. Gerek Asya'nın içlerinden gelen kavimlerin batıya geçişinde bir durak, gerekse denizaşırı Akdeniz dünyası ile Yakındoğu arasında bir bağlantı noktası olarak Anadolu, yüzyıllar boyunca farklı kültürlerin, dillerin ve ekonomik sistemlerin karşılaşma alanı olmuştur. Bu yönüyle bölge, yalnızca kültürel alışverişin değil, aynı zamanda stratejik rekabetin de odağında yer almıştır. Sık sık dış saldırılara maruz kalmasının temelinde bu jeopolitik avantajın yanı sıra, Anadolu'nun sahip olduğu zengin hammadde yatakları, verimli tarım alanları ve tarih boyunca değişmeyen önemli ticaret yolları da bulunmaktadır (Macqueen, 2001, s.13).

Bütün bu etkenler, Anadolu'yu yalnızca istilaya açık hale getirmemiş; aynı zamanda farklı etnik ve kültürel unsurların bir arada yaşadığı çok katmanlı bir toplum yapısının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Farklı kökenlerden gelen toplulukların zaman içinde Anadolu'da bir arada yaşaması hem kültürel etkileşimleri artırmış hem de bölgede eşsiz bir etnik çeşitliliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim bu zengin kültürel dokunun izlerini bugün dahi Anadolu'nun farklı bölgelerinde görmek mümkündür (Macqueen, 2001, s.13-14).

MÖ 3. binyılın başlarından itibaren Anadolu, yalnızca etnik değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel anlamda da çeşitliliğin giderek arttığı bir coğrafya haline gelmiştir. Bu dönemde özellikle Orta Anadolu'da birçok yerel beylik oluşmuş ve bu beylikler arasında öne çıkanlardan biri Hattiler olmuştur. Hattiler'in varlığı, o dönemin siyasi örgütlenmesinin merkezsisz ama dinamik yapısına işaret etmektedir (Darga, 1985, s.7). Aynı dönemde Doğu Anadolu'da Kafkasya'dan gelen topluluklarla akrabalık ilişkisi kuran Hurriler'in etkinlik gösterdiği görülmektedir. Bu

iki kültürel yapı, birbirinden farklı siyasi ve toplumsal örgütlenme biçimleri ile Anadolu'nun doğu ve orta kesimlerinde kendi etkilerini yaratmışlardır.

Öte yandan, Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan ve tarih sahnesine daha sonraları güçlü bir devlet yapılanması ile çıkacak olan Hititler'in de bu dönemlerde Anadolu'ya göç etmiş ve yerleşmiş olduklarına dair güçlü arkeolojik ve dilsel kanıtlar mevcuttur. Hititler, devletleşme sürecini MÖ 2. binyılda başlatarak, Orta Anadolu'da hem kültürel hem de siyasi birleşmeyi mümkün kılmışlardır. Bu birleşme sürecinde yalnızca fiziksel sınırlar değil, aynı zamanda dilsel ve ırksal yapılar da harmanlanmıştır. Nitekim Hititler'in oluşturduğu toplum, çeşitli etnik grupların, dillerin ve inanç sistemlerinin kaynaştığı bir yapı olarak “melez” bir karaktere sahip olmuştur (Darga, 1985, s.7; Ünal, 2002, s.11-18).

Hitit Krallığı'nın sınırları, zaman içinde genişleyerek yalnızca Orta Anadolu ile sınırlı kalmamış; doğuda Fırat Nehri'ne, batıda Sakarya ve Porsuk nehirlerine, kuzeyde Kızılırmak Nehri'ne ve güneyde Akdeniz kıyılarına kadar ulaşmıştır. Hitit egemenliği altındaki bu topraklar, tarih öncesi dönemin Kafkasya kökenli kavimleri, Hatti ve Hurri toplulukları ve bunlarla ilişkili diğer etnik gruplar açısından da kadim birer yurt olarak değerlendirilmekteydi. Dolayısıyla, Hitit Devleti yalnızca askeri fetihlerle değil, aynı zamanda kültürel mirasın da sürdürücüsü olarak hareket etmiştir (Ünal, 2002, s.11-18).

Hititlerin siyasi organizasyonu ise oldukça sofistike bir yapıya sahiptir. Bu yapı dört temel bölgeye ayrılmıştır: İlki, krallığın doğrudan ve merkezi otorite tarafından kontrol edilen ana çekirdek bölgesi; ikincisi, çekirdek bölgeye doğrudan bağlı ama yerel yönetimlere bazı imtiyazlar tanınan alanlar; üçüncüsü, vasallık ilişkileriyle Hitit egemenliğini tanıyan yarı özerk bölgeler ve son olarak, özellikle Kuzey Suriye'de yer alan, krallığın denetiminde bulunan ama yerel krallıklar tarafından yönetilen uzak eyaletlerdir (Bryce, 2002, s.46). Tüm bu bölgeler, güçlü bir hanedan tarafından yönetilen ve Hititlerin başkenti olarak kabul edilen Hattuşa merkezli bir idari sistem aracılığıyla koordine edilmiştir.

MÖ 17. yüzyılda, Kuşşara Krallığı'ndan Kral Pithana ve oğlu Anitta, diğer şehir devletlerini egemenlikleri altına alarak, Anadolu'da ilk kez siyasi birliği sağlamışlardır. Bu süreçte, Kaniş'i ele geçirip başkent yapmışlardır. Anitta, Asurlu

tüccarları bu topraklardan kovarak, Asur Ticaret Koloni Çağı'na son vermiştir. Alishar tabletlerinde yer alan bilgilere göre, Anitta bu başarısından dolayı “rubaum rabum” yani “kralların kralı” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, Anitta'nın kendi tabletinde de kendisinden “Büyük Kral” olarak bahsedilmektedir. Kuşşara Krallığı'nın Anitta'dan sonraki durumu kesin olarak bilinmemekle birlikte, Hititler, Kuşşara halkının soyundan geldiklerini belirterek, bu sülalenin Hitit kavimlerinden olduğunu ifade etmişlerdir (Klock-Fontanille, 2005, s.16).

Hititler, feodal bir yapıya sahip olup, bu yapıda yer alan ülkeler, Hitit Krallığı'nın vasal ülkeleri olarak kabul edilmiştir. Vasal ülkeler, her yıl belirlenen miktarda vergi ödemekle yükümlü olmuş ve gerektiğinde asker ve mühimmat temin etmeleri beklenmiştir. Hitit Krallığı'nın toprakları idari açıdan iki ana bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerde, Hititlerin çevresindeki ülkeler ve halklar arasında çeşitli etkileşimler ve çatışmalar yaşanmıştır (Alp, 2001, s.87).

Bugünkü Boğazköy/Boğazkale olarak bilinen bu başkent, MÖ 17. yüzyılın erken evrelerinden itibaren sadece bir siyasi merkez değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı ve dini törenlerin icra edildiği bir kutsal alan olarak da işlev görmüştür. Hitit başkentinin bu çok işlevli yapısı, onun yalnızca bir kraliyet konutu değil, aynı zamanda bütün Anadolu'daki yönetim, ticaret ve inanç sistemlerinin merkez üssü haline gelmesine neden olmuştur (Bryce, 2002, s.46).

Krallığın süreci kendi içerisinde 3 ana dönemde incelenmektedir.

2.2.1. Eski Hitit Siyasi Tarihi Eski Krallık Dönemi (1650-1500)

Anadolu'nun erken tarihsel süreçlerinde ticari hareketliliğin izlerini sürmek açısından en önemli arkeolojik ve epigrafik merkezlerden biri olan Kültepe, özellikle II. tabaka buluntuları sayesinde oldukça zengin bilgiler sunmaktadır. Bu tabakada keşfedilen çivi yazılı tabletler, Anadolu topraklarında Asurlu tüccarların etkinlik gösterdiği Koloni Çağı'na dair önemli veriler sağlamaktadır. MÖ 1750 ile 1650 yılları arasına tarihlenen bu belgeler, Asurlu ticaret kolonilerinin Anadolu'daki faaliyetlerinin son dönemine ışık tutmaktadır. Bu dönemin sonunda, Asurlu tüccarlar ticaret merkezlerini terk etmiş, bir daha bu bölgelere geri dönmemiştir. Bryce'a (2002, s.67) göre, bu ani terk edişin altında yalnızca ticari gerekçeler değil, aynı zamanda bölgesel güvenliğe ilişkin sorunlar da yatmaktadır. Özellikle Anadolu'nun

kuzeyinde yaşıyan ve zaman zaman merkezi otoriteye karşı isyan eden Kaşka topluluklarının yarattığı güvensizlik ortamı ile güneydoğuda yaşıyan Hurri kavimlerinin ticaret yolları üzerinde baskı oluşturmaları, ticaretin sürdürülebilirliğini büyük ölçüde zedelemiştir.

Hititler, MÖ 1700'lerden itibaren Anadolu'nun iç kesimlerinde güçlü bir devlet yapısı oluşturmuş ve bu süreçte kendilerinden önce yaşamış toplulukların kültürel miraslarından etkilenmişlerdir (Kınal, 1991, s.7). Bu erken dönem, Hititlerin ilerleyen yüzyıllarda oluşturacakları güçlü merkezi yönetimin ve kültürel kimliklerinin şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

Anadolu'nun bu dönemde içine girdiği siyasi karmaşa, yalnızca ticaretin aksamasına değil, aynı zamanda yazılı kültürün de sekteye uğramasına neden olmuştur. Söz konusu kargaşa ve sonrasında yaşanan sessizlik dönemi, tarih yazımı açısından adeta bir boşluk yaratmıştır. Kültepe Ia tabakası ve Erken Hitit Devleti'nin şekillenme aşamasına dair bilgilerimizin sınırlı olması, bu arkeolojik ve yazınsal suskunluğun bir sonucudur (Bryce, 2002, s.67).

Buna karşın, Hitit Devleti'nin kuruluş aşaması ve erken dönem yapısı hakkında bize ışık tutan en önemli figürlerden biri, kuşkusuz ki I. Hattuşili'dir. Onun dönemi, sadece askeri ve politik gelişmeler açısından değil, aynı zamanda arşiv belgelerinin içerikleri açısından da bir dönüm noktasıdır. Hattuşili'nin bıraktığı yıllık kayıtları hem kralın seferleri hem de Hititlerin Anadolu ve Kuzey Suriye'deki ilk büyük yayılma hamleleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler sunar. 1957 yılında keşfedilen bu yıllık, kralın altı yıllık iktidar dönemi boyunca gerçekleştirdiği askeri başarıları kronolojik bir düzen içinde sunması açısından büyük önem arz etmektedir. Bryce (2002, s.67-68), bu belgeyi yalnızca bir askerî kayıt olarak değil, aynı zamanda bir siyasi propaganda aracı olarak da değerlendirmektedir. Kral, zaferlerini aktarmakla kalmamış; aynı zamanda yönetici niteliklerini ve tanrılar nezdindeki meşruiyetini de bu belgeler aracılığıyla vurgulamıştır.

Hattuşili dönemine ait bir diğer önemli yazılı kaynak ise onun vasiyetnamesidir. Bu belge, yalnızca kralın siyasi iradesini değil; aynı zamanda Hitit krallığında soyun nasıl devam edeceğine dair düzenlemeleri de ortaya koymaktadır. Hattuşili, bu vasiyetnamesinde hem kendisinden önce gelen yöneticilere dair bilgiler

vermiş, hem de tahtı devredeceği kişiyi, yani yeğenini belirlemiştir. Böylelikle hanedanın devamlılığının sağlanması için bir tür anayasal çerçeve oluşturulmuştur (Bryce, 2002, s.68).

Erken Hitit Dönemi boyunca toplamda 19 kralın hüküm sürdüğü bilinmektedir. Ne var ki, bu kralların tamamı hakkında yazılı belgelere ulaşmak mümkün değildir. Bu döneme ait kaynakların sınırlılığı, yalnızca bazı krallar hakkında bilgi edinmemize imkân tanımaktadır. Hattuşili'nin büyükbabası olan kurucu lider Labarna ile onun oğlu Puşarumma, belgelerde yalnızca isim olarak yer almakta, dolayısıyla icraatları hakkında detaylı bilgilere ulaşamamaktadır. Buna karşın, Puşarumma'nın oğlu olan I. Labarna, daha iyi belgelenmiş bir figürdür. Babasının ölümünden sonra tahtı ele geçirmek için kardeşi Papadilmah ile mücadele eden I. Labarna, bu mücadeleyi kazanarak krallığı ele geçirmiştir. Kaynaklarda, onun tahta çıkışını anlatan kasidelerde yer alan metaforik ifadeler dikkat çekicidir. Bu kasidelerden birinde, kral kaleyi kaya üzerinde kurulu bir yapı olarak tasvir ederken, düşmanlarınınkini kum üzerine inşa edilmiş kırılgan bir yapı olarak tanımlar. Bu güçlü metafor, yalnızca bir ideolojik üstünlük vurgusu değil, aynı zamanda coğrafi ve mimari gerçekliğe de işaret etmektedir. Zira Boğazköy yerleşimi (bugünkü Boğazkale), gerçekten de sağlam kaya kütleleri üzerine kurulmuş bir yerleşimdir (Kinal, 1987, s.85).

Bu bağlamda I. Labarna'nın, daha önce Anitta tarafından lanetlenmiş olan Hattuşa kentini tekrar siyasi merkez olarak benimsemesi, Hitit tarihinin önemli kırılma noktalarından biri olarak görülmelidir. Şehrin lanetli geçmişine rağmen, Labarna'nın burada ikamet etmesi, bir tür sembolik yeniden doğuş ve politik meşruiyet iddiası olarak da okunabilir. Bu gelişme, aynı zamanda Hitit krallığının mekânsal ve kültürel olarak nasıl inşa edildiğine dair önemli ipuçları da sunmaktadır.

Hitit tarih sahnesine ilk olarak I. Hattuşili'nin tahta çıkışıyla güçlü bir şekilde adım atmıştır. MÖ 1650 yılında iktidara gelen bu ilk büyük Hitit kralı (Klengel, 2011, s.32), kendi kimliğini tanımlarken yalnızca siyasi bir lider değil, aynı zamanda köklü bir soydan gelen bir figür olarak da ön plana çıkmaktadır. Yıllıklarında kendisini “Büyük Kral Tabarna, Büyük Kral Hattuşili, Hatti Toprağının Kralı, Kuşşara'lı Adam” biçiminde tanıtmaması, onun yalnızca politik değil aynı zamanda

kültürel ve ideolojik bir kimlik inşa etmeye çalıştığını göstermektedir. Kraliyet unvanları sadece bir otorite vurgusu değil, aynı zamanda geçmişle kurulan meşruiyet bağının bir ifadesidir.

Tahta geçiş biçimi de sıradan değildir; Hattuşili'nin Tawanna'nın erkek kardeşinin oğlu olduğu düşünülmektedir ki bu durum, Hitit tahtının sadece babadan oğula geçen bir miras olmadığını, akrabalık bağları içinde karmaşık bir iktidar mücadelesi barındırdığını ortaya koyar. Tahta çıkar çıkmaz ilk sefer hedefi olarak Sanahuitta'ya yönelmesi, genç kralın iktidarını hemen sahada pekiştirmeye çalıştığını göstermektedir. Sanahuittalı halk, başlangıçta Hattuşili'ye direnmemiş, hatta topraklarını onun korumasına bırakmıştır. Ancak zamanla bu durum değişmiş; kralın Zalpa üzerine yürüdüğü esnada, Sanahuittalılar bu boşluktan faydalanarak isyan etmişlerdir. Bunun karşısında Hattuşili, kararlılığını göstererek Sanahuitta'yı tamamen tahrip etmiştir (Bryce, 2002, s.74-75). Bu olay, onun sadece diplomasi değil, gerektiğinde zor kullanma yeteneğine de sahip bir lider olduğunu göstermektedir.

Hattuşili'nin ilk dönemlerinde krallığını, memleketi sayılabilecek Kuşşara'da kurduğu görülmektedir. Ancak bu şehir, askeri ve idari merkezi olarak uzun vadeli hedeflere uygun bulunmamış olacak ki kral, daha sonra kuzeye yönelerek Hattuşa'yı siyasi merkez haline getirmiştir (Ünal, 2002, s. 66). Bu tercih, yalnızca coğrafi konumun sunduğu stratejik avantajlar değil, aynı zamanda eski Hitit geleneğiyle ve mitolojik anlatılarla kurulan bağın da bir sonucu olabilir. Hattuşa'nın kaya üzerine inşa edilmiş olması, onu sadece askeri değil, sembolik olarak da “yenilmez” kılmaktadır.

Güçlü bir merkez oluşturduktan sonra Hattuşili gözünü daha geniş coğrafyalara, özellikle Kuzey Suriye'ye dikmiştir. Bu bölge, Hititler için yalnızca fethedilecek topraklar değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve dini bir etkileşim alanı olarak görülmekteydi. Hattuşili'nin buraya yönelmesi, yalnızca zengin ganimetler kazanmak amacıyla değil, aynı zamanda bu kültürel merkezleri kontrol ederek Hitit uygarlığını evrensel bir krallığa dönüştürme arzusunun bir parçasıydı (Ünal, 2002, s. 66). Bu misyonu, sadece onun değil, ondan sonra gelen tüm Hitit

krallarının da birer “devlet görevi” olarak üstlenmiş olmaları, bölgenin Hitit stratejisindeki sürekliliğini göstermektedir.

Bu seferlerin sonucunda sadece toprak kazanımı değil, aynı zamanda büyük miktarda ganimetin Hattuša’ya taşındığı anlaşılmaktadır. Bu ganimetler, tapınaklarda sergilenmiş, böylece ekonomik refahın yanı sıra dini meşruiyet de güçlendirilmiştir (Alparslan ve Doğan-Alparslan, 2015, s.91). Krallığın iç dinamiklerinin sağlamlaşmasından sonra, dış politikada da yayılmacı bir strateji benimsenmiş ve Hattušili, Alalakh gibi stratejik kentlere sefer düzenleyerek hâkimiyet alanını genişletmiştir.

Öte yandan, Anadolu’nun batısındaki siyasal hareketlilik de kralı bu bölgeyle yakından ilgilenmeye zorlamış, böylece Hitit etkisi Ege kıyılarına kadar ulaşmıştır (Ünal, 2002, s.69). Bu temaslar hem siyasi ilişkilerin gelişmesine hem de farklı kültürel etkilerin Hitit dünyasına entegre edilmesine olanak tanımıştır.

Ancak her yayılma politikası gibi, Hattušili’nin seferleri de içeride istikrarsızlık yaratmış; krallığın güneyindeki halklar bu baskılara karşı yeniden ayaklanmışlardır. Bu iç kargaşa, kralın dikkatini dağıtmış ve kısa süreli bir siyasi boşluk yaratmıştır. Fakat bu durum uzun ömürlü olmamış, Hattušili’nin yerine geçen I. Muršili (MÖ 1620–1595), etkili bir seferle Babil’i fethederek Hammurabi soyunun tarih sahnesinden silinmesine neden olmuştur (Klengel, 2011, s.35). Bu olay sadece Hitit tarihini değil, aynı zamanda Mezopotamya’nın kaderini değiştirmiş; Kassitler için yeni bir dönem başlamıştır (Macqueen, 2001, s.47).

I. Muršili’nin (MÖ 1620-1595) kısa ancak etkili hükümdarlık dönemi, Hitit İmparatorluğu için hem askeri başarılarla hem de siyasi istikrarsızlıklarla şekillenmiştir. Özellikle güneydeki başarılı seferlerinden dönen Muršili, yorgun ve muhtemelen gücünün zirvesinde olmayan bir durumda iken, saray içi entrikaların kurbanı olmuştur. Saray görevlilerinden Hantili, kralın kız kardeşi ile evlenerek saray içerisindeki siyasi pozisyonunu güçlendirmiş, bu bağı kullanarak da iktidara göz dikmiştir. Bu karmaşık ilişkiler ağı sonucunda, Hantili’nin planladığı suikast ile Muršili sarayda öldürülmüş, Hitit tahtı bir kez daha güç ve çıkar uğruna kanla lekelenmiştir (Ünal, 2002, s.71).

Ne var ki tarih tekerrürden ibarettir; Hantili de tıpkı Murşili gibi kaderin benzer bir cilvesine uğramıştır. Hurriler ile girişilen mücadeleler neticesinde, Hantili'nin eşi ve iki çocuğu kaçırılmış, sonrasında da öldürülmüştür. Bu durum, Hitit sarayının ne denli istikrarsız ve tehlikelerle dolu bir siyasi zemin üzerinde yükseldiğini göstermektedir. Saray içinde hüküm süren bu kaotik ortam yalnızca Hantili dönemine özgü kalmamış; sonrasında tahta çıkan Zidanta ve Huzziya da benzer taht kavgalarının ortasında kalmıştır. Zidanta'nın sonu da kendisinden sonra gelen kral Ammuna'nın eliyle gerçekleşmiş, bir başka iç suikastla tarihin tozlu sayfalarında yerini almıştır. Bu olaylar zinciri, Hitit sarayında bir türlü önlenemeyen entrika sarmalını açıkça ortaya koymaktadır (Ünal, 2002, s.71).

Ammuna'nın hükümdarlığı ise ne yazık ki bu siyasi kargaşayı sona erdirecek nitelikte olmamıştır. Aksine, ülke içindeki ayaklanmaların yanı sıra kıtlık gibi ağır sosyo-ekonomik sorunlarla da baş etmek zorunda kalmıştır. Hem merkezi otoritenin zayıflaması hem de halkın yaşadığı sıkıntılar, Hitit topraklarında büyük bir sarsıntıya yol açmış, devletin iç işleyişi sekteye uğramıştır (Ünal, 2002, s.71).

Bu zorlu dönemlerin ardından tahta geçen I. Telepinu (MÖ 1500-1425), Hantili'nin kayınbiraderi olmasıyla dikkat çekmiştir. Ancak Telepinu, sarayda sürüp giden siyasi entrikalara karşı önceki krallardan farklı bir tavır takınmıştır. Hantili ve diğer dört kardeşinin kendisine karşı düzenleyeceği suikast planını önceden haber alan Telepinu, bu tehditleri bertaraf etmek adına onları başkentten uzaklaştırarak sürgüne göndermiştir. Böylece bir yandan kendi can güvenliğini sağlarken diğer yandan da başkentteki siyasi atmosferin yatışmasını sağlamıştır. Bu, dönemin şartlarına göre oldukça stratejik bir hamle olmuştur (Ünal, 2002, s.71).

Siyasi istikrarı sağlama yönünde daha sistematik adımlar atan I. Telepinu, yalnızca suikast girişimlerine karşı önlem almakla kalmamış, aynı zamanda tahtın devri ve saray içi düzenlemeler konusunu da resmiyete bağlamıştır. Kendisinden sonra tahta geçecek olanlara yol gösterici nitelikte bir ferman yayımlamış, bu fermanla hanedanın miras sistemine dair önemli kurallar koymuştur. Bu yasa, sonraki Hitit krallarının yönetimlerinde de geçerliliğini korumuş ve yönetsel bir gelenek haline gelmiştir. Bu yönüyle Telepinu, yalnızca bir kral değil, aynı zamanda Hitit devletinin hukuki temellerine katkı sağlayan önemli bir reformcudur. Kral

Telepinu'nun reformları yalnızca saray içiyle sınırlı kalmamış; devletin toprak politikası da bu dönemde yeniden şekillenmiştir. Özellikle başkent çevresinde yer alan stratejik bölgelerin denetimi sıkılaştırılmış, bu doğrultuda Anadolu'nun güneyindeki önemli güç merkezlerinden biri olan Kizzuwatna ile diplomatik ilişkiler geliştirilmiş ve karşılıklı toprak antlaşmaları imzalanmıştır. Bu antlaşmalar, sadece askeri değil aynı zamanda ekonomik ve kültürel etkileşimi de sağlamlaştırmıştır. Telepinu'nun bu politikaları, Hitit devletinin yeniden toparlanmasını ve gelecekteki “Büyük Krallık” dönemine temel oluşturmasını mümkün kılmıştır (Hout ve Theo, 2013, s.26-27).

2.2.2. Orta Hitit Siyasi Tarihi / Orta Krallık Dönemi (MÖ1500-1350)

I. Telepinu'nun ölümünün ardından başlayan süreç, Hitit tarih yazımında net çizgilerle ayrıştırılamayan, geçiş niteliğinde bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu belirsizlik, özellikle Eski Krallık ile İmparatorluk Dönemi arasında yer alan Orta Hitit safhasının kronolojisini oluşturmakta zorluklara yol açmaktadır. Ancak II. Tudhaliya'nın tahta çıkışı, genel kabul gören tarihsel yaklaşıma göre, artık Hititlerin İmparatorluk Dönemi'ne adım attığı bir kırılma noktası olarak ele alınmaktadır. Bu geçişin tespitinde, Telepinu'nun Kizzuwatna topraklarına dair gerçekleştirdiği bağışları belgeleyen mühür (Resim 4) baskıları ve diplomatik belgeler, kronolojik çerçevenin kurulmasında önemli birer araç haline gelmiştir (Archi, 2007, s.171).

I. Telepinu, Eski Krallık Dönemi'nin son hükümdarı olarak kabul edilirken, II. Tudhaliya'nın hükümdarlığı ise yeni bir siyasi ve kültürel yapılanmanın, yani İmparatorluk Dönemi'nin başlangıç aşaması olarak görülmektedir. Bu bağlamda Tudhaliya'nın saltanatı, yalnızca yeni toprak kazanımları ya da iç istikrarla değil, aynı zamanda Hitit devlet aklının yeniden şekillendiği bir dönem olarak da okunabilir.

II. Tudhaliya'nın dış politikadaki etkili hamlelerinden biri, Hurri kökenli soylu bir kadın olan Nikalmati ile yaptığı evlilikle doğrudan ilişkilidir. Bu stratejik evlilik, yalnızca hanedanlar arası bağları kuvvetlendirmekle kalmamış, aynı zamanda Hurri kültürünün Hitit sarayına ve yazı geleneğine daha derin bir biçimde nüfuz etmesini sağlamıştır. Bu sürecin sonucunda, Hurri dili Hitit resmî belgelerinde kendine geniş yer bulmuş ve özellikle başkent Hattuša'daki arşivlerde çok sayıda

Hurricce metnin kopyalanarak çoğaltıldığı görülmüştür. Bu belgeler, yalnızca kültürel etkileşimin birer ürünü değil, aynı zamanda siyasal meşruiyetin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir (Hout ve Theo, 2013, s.28-29).

Orta Hitit Dönemi'nin belki de en ayırt edici niteliği, Hurri etkisinin sadece saray çevresinde değil, tüm devlet yapısında ve kültürel atmosferde hissedilmeye başlanmasıdır. Ünal'a göre bu dönem, Hititlerin kendi kimliğini yeniden tanımladığı, dış kültürlerle daha yoğun ve kalıcı etkileşimlere girdiği bir evre olarak öne çıkmaktadır (Ünal, 2002, s.74). Nitekim Hititlerin doğrudan egemenlik kuramadığı Kuzey Suriye gibi bölgelerdeki Hurri nüfusun fazlalığı ve kültürel ağırlığı, bu ittifakın önemini daha da artırmıştır. Hitit kralı, hem diplomatik bağları güçlendirme hem de doğu sınırlarında güvenlik ve istikrarı sağlama adına Hurrilerle oluşturulan bu stratejik iş birliğini bir ön koşul olarak değerlendirmiştir (Hout ve Theo, 2013, s.28).

Bu süreçte Hitit kralının hedeflerinden biri de geleneksel olarak Aşağı Ülke ve Yukarı Ülke olarak adlandırılan bölgelerde merkezi denetimi güçlendirmektir. Devletin, Eski Krallık döneminden bu yana uğraştığı Batı Anadolu'daki yerel isyanlar ve halk hareketleri, bu dönemde kontrol altına alınmış ve kral, zaferinin onuruna Fırtına Tanrısı'na iki kılıç sunmuştur. Bu dini ritüel, yalnızca bir şükran ifadesi değil, aynı zamanda kraliyet gücünün tanrısal onayla desteklendiğinin bir simgesi olarak da yorumlanabilir. Kazandığı bu başarıların ardından kralın yönünü yeniden güneye çevirdiği, Kizzuwatna topraklarını doğrudan denetim altına aldığı ve geçmişte Mitannilerin hâkimiyetinde bulunan Halpa'yı Hitit topraklarına kattığı belgelerden anlaşılmaktadır. Bu gelişmeler, Hititlerin Eski Krallık döneminde kaybettikleri gücü tekrar elde etmeye başladıkları yeni bir yükseliş devrinin habercisidir (Hout ve Theo, 2013, s.29).

I. Tudhaliya'nın hükümdarlığı sona erdiğinde, tahtı oğlu I. Arnuwanda devralmıştır. Kraliyet soy zinciri bağlamında bu geçiş sadece siyasi bir devamlılık değil, aynı zamanda kültürel ve diplomatik mirasın da aktarımı anlamına gelmektedir. I. Arnuwanda'nın eşi olarak tarihi kayıtlarda yer alan Ashmunikal ismi, dönemin diplomatik belgelerinde ve dini metinlerinde kendine yer bulmuştur. Bu noktada dikkat çeken unsur, Ashmunikal'in kimliğinin Nikalmati'den sonra

belgelenen bir diğer kraliçe olmasıdır; bu da Hitit sarayında kadınların, özellikle kraliçelerin siyasi ve dini rollerde nasıl etkin konumlarda bulunduğunu göstermektedir (Hout ve Theo, 2013, s.28-29). I. Tudhaliya'nın politikalarının, çocukları ya da yakın akrabaları olduğu düşünülen II. Tudhaliya ve I. Arnuwanda tarafından büyük ölçüde devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu süreklilik, devletin iç dinamiklerinin sağlamlığı kadar, dış baskılara karşı koyabilme yeteneğini de pekiştirmiştir (Ünal, 2002, s.75).

II. Tudhaliya ve I. Arnuwanda'nın ortak dönemi, Hitit yazılı kültürü açısından oldukça verimli bir zaman dilimini temsil eder. Krallık sürecinde ortaya konan yoğun yazılı belgeler, dönemin hem askeri hem de dini yaşantısına dair detaylı veriler sunmaktadır. Özellikle bu iki kralın birlikte gerçekleştirdiği askeri seferler, devletin batı sınırlarındaki istikrarı sağlamak adına stratejik öneme sahip olmuştur. Anadolu'nun batısında yer alan Assuwa bölgesi, bu dönemde Hitit ordularının hedefi olmuş; gerçekleştirilen seferler sonucunda bölge yağmalanmış ve elde edilen ganimetler başkent Hattuša'ya taşınmıştır. Bu askeri başarılar, kraliyet propagandası açısından büyük önem taşımış hem kralların meşruiyetini artırmış hem de Tanrılar nezdindeki başarı algısını pekiştirmiştir (Ünal, 2002, s.74-75).

Ancak bu dönem sadece zaferlerle değil, aynı zamanda kuzeyden gelen ciddi tehditlerle de karakterize edilmiştir. Özellikle Kaška topluluklarının saldırıları, devletin sınırlarını aşındırmaya başlamış; I. Arnuwanda ve eşi Ashmunikal, bu tehlikeye karşı özellikle kutsal şehirlerden biri olan Nerik'te tanrılara yakarak korunma yolları aramıştır. Kaşkaların saldırıları karşısında, dini duaların yazılı olarak çoğaltılması ve kült merkezlerinde ritüellerin artırılması, devletin hem askeri hem de dini bir mücadele içinde olduğunu göstermektedir. Nerik'in kaybedilmemesi adına yapılan bu yoğun dini faaliyetler, yazılı kaynaklarda detaylı biçimde yer almakta; ancak tüm bu çabalara rağmen, bölge üzerindeki Kaška baskısı ancak çok daha sonra, III. Hattuşili döneminde bertaraf edilebilmiştir (Ünal, 2002, s.75).

I. Arnuwanda'nın ölümünün ardından tahta geçen II. Tudhaliya, Orta Hitit Dönemi'nin sonunda ülkeyi zorlu diplomatik ve askeri koşullar altında yönetmek zorunda kalmıştır. Güneyde, Mitanni Devleti'nin artan baskısı, Hititler açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Bu tehdit karşısında, yalnızca askeri yollarla değil,

aynı zamanda diplomatik yöntemlerle çözüm arayışına girilmiştir. Bu bağlamda, dönemin en etkili yöntemlerinden biri olan siyasi evlilik stratejisine başvurulmuştur. Siyasi evlilikler, sadece Hititler tarafından değil, aynı zamanda diğer büyük güçler – örneğin Mitanni ve Mısır krallıkları– tarafından da sıkça kullanılan bir yöntemdir. Nitekim Mitanni kralının kızını, Mısır firavunu IV. Tuthmosis ile evlendirmesi, bu politik manevranın örneklerinden biridir. Söz konusu ittifak, Mitanni'nin Mısır desteğini arkasına alarak Hitit baskısını dengelemek istediğini açıkça göstermektedir (Macqueen, 2001, s.50).

Bu diplomatik ilişkilerin dışında, Hititler için batıda Arzawa tehdidi sürmektedir. Arzawa kralının Hititlere karşı üstünlük iddiası, Tell Amarna tabletlerinde yer alan yazışmalarla da belgelenmiştir. Söz konusu metinler, Arzawa'nın Hitit egemenliğini tanımamakta direndiğini ve bölgede siyasi gücünü korumaya çalıştığını göstermektedir. Bu dönemde aynı zamanda Kaşkalar kuzeyde ciddi bir güç haline gelmiş; saldırıları artık başkenti tehdit edecek düzeye ulaşmıştır. Devletin hem dışarıdan gelen baskılar hem de iç karışıklıklarla baş etmek zorunda kaldığı bu çalkantılı süreç, Orta Hitit Dönemi'nin sona yaklaşmakta olduğunu gösterir. Ancak bu zorlayıcı koşullar ve çözülme eğilimleri, I. Šuppiluliuma'nın tahtı devralmasıyla birlikte ortadan kalkacaktır. Onun güçlü ve merkezîyetçi yönetimiyle birlikte, Hitit İmparatorluk Dönemi daha belirgin ve istikrarlı bir yapıya kavuşacaktır (Macqueen, 2001, s.50).

2.2.3. İmparatorluk Dönemi Hitit Siyasi Tarihiİmparatorluk Dönemi (MÖ1350-1180)

Hitit Devleti, tarih sahnesinde yeniden güçlü bir aktör haline gelme fırsatını I. Šuppiluliuma (MÖ1355–1322) döneminde yakalamıştır. Taht mücadelesi içinde kardeşi Genç Tuthaliya'yı saf dışı bırakarak iktidarı ele geçiren Šuppiluliuma, babası II/III. Tuthaliya zamanında katıldığı askeri seferlerden edindiği saha tecrübesiyle sadece bir savaşçı değil, aynı zamanda deneyimli bir devlet adamı olarak karşımıza çıkar. Onun liderliği döneminde Hititlerin doğu sınırları sağlamlaştırılmış, özellikle de stratejik konumu itibarıyla önemli olan Azzi-Hayasa krallığı ile diplomatik ilişkiler kurularak sınır istikrarı sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, Isuwa gibi daha önce kaybedilmiş bölgeler yeniden Hitit egemenliği altına alınarak doğudaki

hakimiyet yeniden tesis edilmiştir. Šuppiluliuma'nın politikası sadece savunmaya yönelik değil, aynı zamanda yayılmacıydı; bu bağlamda Mittani topraklarına ardı ardına düzenlenen askeri seferlerle Hurrilerin Kuzey Suriye üzerindeki etkinliği büyük ölçüde kırılmıştır. Bu dönemde Hititlerin karşısındaki en büyük güç olan Mısır, Firavun IV. Amenhotep'in (diğer adıyla Akhenaton) tek tanrıcı Aton dinini yerleştirme çabaları nedeniyle içe kapanmış ve siyasi olarak zayıf bir süreçten geçmekteydi. Bu durum, Hititlerin özellikle Suriye-Lübnan hattında rahat hareket etmesini sağladı. Mittani Kralı Tusratta'nın iç karışıklıklar sonucunda öldürülmesinin ardından, onun merkezi konumundaki Halap, Alalah ve Karkamış gibi önemli şehirleri Hititler kolaylıkla denetim altına almış, bu şehirleri vasal krallıklar haline getirerek bölgede kendi nüfuzlarını pekiştirmiştir (Ayyıldız, 2007, s.31–37).

Hititlerin bu denli güç kazanması, bölgenin diğer büyük devletleri olan Mısır ve Asur kadar etkin bir aktör haline gelmelerine neden olmuştur. Bu güç dengesi içinde ilginç bir diplomatik gelişme yaşanmış; Mısır Firavunu'nun dul eşi, Šuppiluliuma'ya bir mektup göndererek oğullarından birini kendisiyle evlendirmesini istemiştir. Bu teklif dönemin siyasi atmosferi açısından oldukça sıra dışıdır ve Mısır gibi bir ülkenin zor durumda olduğunu da göstermektedir. Ancak gönderilen prens Zannanza'nın, muhtemelen siyasi nedenlerle, yolda öldürülmesi büyük bir diplomatik krize yol açmıştır. Bu olayın ardından, misilleme olarak kralın diğer oğlu II. Arnuwanda, Mısır'ın kontrolünde bulunan Suriye topraklarına düzenlediği akınlarla büyük miktarda ganimet ve esir elde etmiş, fakat bu zaferin ağır bir bedeli olmuştur. Zira birlikte geri dönen asker ve esirler veba salgınına da beraberlerinde getirmiş, bu hastalık kısa sürede Hatti ülkesine yayılmıştır. Salgının etkisi o denli yıkıcı olmuştur ki yalnızca çok sayıda asker ve sivil değil, kral I. Šuppiluliuma ile yerine geçen oğlu II. Arnuwanda (MÖ 1322–1321) da hayatını kaybetmiştir (Peker, 2013, s.71).

Bu büyük salgının ardından, tahta geçen II. Mursili (MÖ 1321–1295), çok genç yaşta ve yeterli yönetim deneyiminden yoksun bir şekilde devletin başına geçmiştir. Ancak buna rağmen ciddi bir sorumluluğun altına girmiştir. Çünkü sadece ülkede yayılan ölümcül veba ile mücadele etmekle kalmamış, aynı zamanda Hititlerin zayıflamasını fırsat bilen çevre güçlerin saldırılarını da bertaraf etmek zorunda kalmıştır. Önceliği kuzeydeki sürekli tehdit unsuru olan Kaşkaların denetim

altına alınmasına vermiş, bu konuda başarılı adımlar atmıştır. Ardından, doğudaki Azzi-Hayasa krallığıyla ilişkileri düzenleyerek (CTH 78 nolu antlaşma) sınır güvenliğini sağlamlaştırmıştır. II. Mursili, aynı zamanda Batı Anadolu'da giderek güçlenen ve Ege'den Girit'e kadar uzanan geniş bir etki alanı kurmuş olan Ahhiyawa/Aka krallığı tarafından desteklenen Arzawa ülkelerine karşı da askerî harekâtlar düzenlemiştir. Genç yaşına rağmen, bu zorlu mücadelelerde başarılı olması, onun sadece kriz yöneticisi değil, aynı zamanda etkili bir stratejik lider olduğunu da göstermektedir (Klengel, 2002, s.416-417).

II. Mursili döneminde Hititlerin Batı Anadolu'daki etkisi belirgin biçimde artmış, bu durum özellikle Arzawa konfederasyonunun çözülmesiyle daha da pekişmiştir. Arzawa kralı Uhhaziti'nin, Hititlerin esirlerini iade etmeyi reddetmesi üzerine gelişen askeri harekât, Hititler açısından bölgesel bir yeniden yapılanma sürecinin kapılarını aralamıştır. Mursili, Uhhaziti'nin oğulları Piyama-Kurunta ve Tapalazunauli'nin başında bulunduğu birleşik Arzawa kuvvetlerini mağlup etmiş, böylece bölgedeki stratejik merkezlerden biri olan Apasa (günümüzdeki Efes) ve Millawanda (muhtemelen Miletos) gibi önemli yerleşim alanları Hitit egemenliğine geçmiştir. Bu askeri zafer, yalnızca bir toprak kazanımı değil, aynı zamanda Hitit yönetim anlayışında yeni bir yapılanmanın da habercisiydi. Mursili, Arzawa topraklarını Mira-Kuwaliya, Hapalla ve Seha Nehri Ülkesi gibi daha küçük siyasi yapılara bölerek, bu bölgeleri Hititlere bağımlı kılma yolunu seçmiştir. Bu yöntem, merkezi otoritenin doğrudan egemenliğinden ziyade, yerel krallıklar üzerinden dolaylı kontrol sağlayarak istikrar yaratmayı hedefliyordu (Singer, 2008, s.21-43; Gür, 2014, s.105-108).

Aynı dönemde Hititler, Karkamış, Halap, Amurru ve Ugarit gibi önemli Suriye kent-devletleri üzerindeki egemenliklerini de korumayı başarmışlardır. Bu kentler, yalnızca ekonomik ve askeri değil, aynı zamanda diplomatik açıdan da Hatti için hayati öneme sahipti.

II. Mursili'nin ardından tahta geçen II. Muwatalli, kardeşi III. Hattusili'yi Yukarı Ülke komutanı ve yöneticisi yaparak devletin kuzey ve kuzeydoğusunu emanet etmişti. Aynı zamanda kardeşine verilen bu sorumluluk, sadece aile içi bir güven ilişkisinin değil, Hitit siyasi yapısında alanlara göre uzmanlaşmanın da bir

göstergesidir. Mısır'ın toparlanma sürecine girdiği ve Suriye'ye doğru yeniden yayılmacı bir politika izlemeye başladığı bu dönemde, Muwatalli ilk olarak kuzeydeki Kaşka tehdidini ortadan kaldırmaya öncelik verdi. Bu amaçla Kaşkalara karşı sert bir askerî politika izleyerek, onların etkisini sınırlandırmaya çalıştı. Yukarı Ülke'nin güvenliğini ise büyük ölçüde kardeşi Hattusili üzerinden sağlamlaştırdı. Mısır'da Akhenaton sonrası dönemde yaşanan dini reformların getirdiği otorite boşluğu, Horemheb tarafından yeniden yapılandırılmaya çalışılıyor, bu da Hititler için dikkatle izlenmesi gereken bir gelişme halini alıyordu (Bryce, 2002, s.221-222).

Bununla birlikte Hititlerin karşı karşıya kaldığı tehdit yalnızca doğudan gelmiyordu. Batı Anadolu'da faaliyet gösteren Arzawa kökenli komutan Piyamaradu, Hitit kontrolündeki beylikleri etki altına alma çabasına girişmişti. Piyamaradu'nun, Batı Anadolu'daki Millawanda kralına kızını vererek bu krallığı Ahhiyawa (Miken) destekli bir konuma getirmesi, Hititleri doğrudan hedef alan diplomatik ve askeri bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir. II. Muwatalli, bu gelişmelere karşı Gassu adlı komutanını bölgeye göndererek sert bir askeri müdahalede bulunmuş ve Piyamaradu'nun ilerleyişini durdurmuştur. Aynı süreçte, Batı Anadolu'daki Wilusa kralı Alaksandu ile yapılan antlaşma (CTH 76) çerçevesinde, gelecekte Mısır'la olası bir savaşta bu bölgeden askerî destek alma taahhüdü alınmıştır. Bu anlaşma yalnızca askeri değil, aynı zamanda Hitit diplomatik yetkinliğinin de bir örneğidir (Hoffner, 2010, s.224-225).

II. Muwatalli'nin devlet merkezini Hattuşa'dan güneydeki Tarhuntassa'ya taşınması, Hitit tarihinde benzersiz bir karardır. Bu kararhem askeri hareketliliğin artması hem de yönetsel esnekliğin sağlanması açısından önemliydi. Hattuşa'nın idaresi ise büyük bir güven duyduğu başkatibi Mittannamuwa'ya bırakılmıştır. Söz konusu taşınma, Hitit başkentinin kutsal ve siyasi simgesel anlamının dışında düşünölmeye başlandığını da göstermektedir.

Muwatalli döneminin en önemli askeri olayı ise şüphesiz Kadeş Savaşı'dır (1274). Hitit-Mısır ilişkilerinde dönüm noktası olan bu savaşta, Hattusili'nin başında bulunduğı birleşik Hitit kuvvetleri, Firavun II. Ramses'in ordusunu sahada zorlamıştır. Mısır kaynaklarında savaşın zafer olarak lanse edilmesine karşın, Hitit belgeleri ve savaş sonrası gelişmeler bu söylemi desteklemez. Nitekim Amurru ve

Kadeş gibi bölgelerin Hitit hâkimiyetine geçmesi, Muwatalli'nin bu savaşta kayda değer bir başarı elde ettiğini göstermektedir. Muwatalli'nin ölümünün ardından, yerini almak isteyen oğul Urhi-Tesup, Hattusili ile arasındaki gerginlikleri aşarak meşru kral olma yolunda adımlar atmıştır. Ancak, bu geçiş dönemi oldukça karmaşıktı ve amcası III. Hattusili'nin de yönetim üzerindeki etkisi devam etmekteydi. Ürhi-Tesup'un tahta çıkışını ve meşruiyetini sorgulayan Hattusili, yazdırdığı metinlerde III. Mursili adını anmaktan kaçınmış, ona karşı bir tür düşmanlık göstermiştir. Ürhi-Tesup'un, bir cariyeden doğmuş olmasını sürekli vurgulayarak onun krallığını meşru bir temele oturtmadığını ima etmiştir. Bu durum, Hattusili'nin ona duyduğu rahatsızlığın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kendi zaferlerinin ve halk arasında kazandığı saygınlığın aksine, Ürhi-Tesup, Hattusili'nin karşısında hem siyasi hem de askerî açıdan zayıf kalmıştır (Kosak, 1996, s.95-96).

Urhi-Tesup, hükümetin başkentini Tarhuntassa'dan yeniden Hattusa'ya taşıma kararı alarak bir anlamda eski düzeni yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Ancak, bu karar onun için başarısızlıkla sonuçlanmıştır. III. Hattusili'nin karşıt güç olarak önüne çıkmasıyla, iki taraf arasındaki çatışmalar şiddetlenmiş ve Hattusili'nin askeri müdahalesiyle Urhi-Tesup'un yönetimi son bulmuştur. Bu olay, Hattusili'nin askeri gücünü ve siyasi yeteneğini gözler önüne sererken, Urhi-Tesup'un zaaflarını da ortaya koymuştur. Sonuç olarak, Hattusili, krallığı üzerinde tam bir kontrol sağlama yolunda büyük bir adım atmıştır (Hoffner, 2010, s.226).

III. Hattusili, amcası II. Mursili'nin hükümetteki başarılı politikalarını devralarak kendi yönetiminde de bu çizgiyi sürdürmüştür. Asur, Babil ve Mısır gibi dönemin önemli güçlerine hediyeler göndermiş, ayrıca II. Ramses ile olan ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu stratejilerle hem içerideki siyasi meşruiyetini sağlamlaştırmayı hem de dış tehditlere karşı sağlam bir duruş sergilemeyi hedeflemiştir. Mısır ile imzalanan Kadeş ateşkes antlaşması (1259) (Resim 3), özellikle Mısır'la olan gerginliğin sona erdirilmesi açısından büyük bir dönüm noktası olmuştur. Bu antlaşma, iki büyük güç arasında kalıcı bir barışa zemin hazırlamış, aynı zamanda Hattusili'nin Mısır'a karşı duyduğu endişeyi gidermiştir (Bryce, 2002, s.277-278).

Hattusili'nin Batı Anadolu'ya yönelik seferleri de bu dönemde önem kazandı. Tawagalawa mektubunda, Hititler'in bölgedeki etkinliğini azaltmaya çalışan Piyamaradu'nun eylemleri ele alınmaktadır. Piyamaradu'nun, Lukka ülkesindeki halklar üzerinde baskı kurmaya devam etmesi ve bölgedeki Hitit karşıtı eylemleri sürdürmesi, Hattusili için büyük bir sorun teşkil etmiştir. Piyamaradu'nun başını çektiği bu karışıklıkları durdurmak için Hitit ordusu bölgeye seferler düzenlemişse de, Piyamaradu'yu yakalamak ve ona son vermek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte, Tawagalawa mektubunda Hattusili'nin, Ahhiyawa kralına olan yakınlığını vurgulayarak, bölgede barışı sağlamak için Ahhiyawa'nın desteğini talep ettiği görülmektedir. Bu strateji, Hattusili'nin sadece askeri değil, diplomatik yeteneklerini de ortaya koymaktadır. Ancak, Piyamaradu'nun etkisinin tam olarak yok edilmemesi, Hattusili'nin Batı Anadolu'daki durumunu karmaşık hale getirmiştir (Gurney, 1997, s.127-128).

IV. Tuthaliya'nın (1237-1212) hükümetinde, Hitit devleti önemli bir siyasi, mimari ve dini dönüşüm süreci yaşamıştır. Tuthaliya, amcası II. Muwatalli'nin diğer oğlu olan Tarhuntassa kralı Kurunta ile çok önemli bir antlaşma yaparak meşruiyetini pekiştirmiştir. Bu antlaşma, her iki krallığın sınırlarını belirlemiş ve aynı zamanda Kurunta'nın gücünü pekiştirmiştir. Antlaşmanın, bronz bir tablet üzerine işlenmiş olması, dönemin diplomatik uygulamalarının ne denli resmi ve köklü bir temele dayandığını gösterir. Bu antlaşma ile iki krallık arasındaki ilişki daha da sağlamlaştırılmış ve siyasi anlamda güçlü bir ittifak kurulmuştur (Gurney, 1997, s. 127-128). Bu dönemde, Tuthaliya'nın meşruiyetini güçlendirmek için kurduğu bu stratejik ittifaklar, ona iç ve dış tehditler karşısında daha sağlam bir zemin hazırlamıştır.

Tuthaliya'nın dış politikada karşılaştığı zorluklar, özellikle Asur'a karşı yaşanan gerilimlerle belirginleşmiştir. Hanigalbat kralı Sattuware'nin Asur kralı Salmanasar ile savaşına Hititler de destek vermiş, ancak birleşik ordu Asur'a karşı başarılı olamamıştır. Bu durum, Fırat'ın doğusunda giderek güçlenen Asur devletinin Hititler için ciddi bir tehdit oluşturduğunu gösterir. Tuthaliya, Asur tehdidine karşı önlem almak adına Amurru kralı Sausgamuwa ile bir vasallık antlaşması yaparak, Sausgamuwa'nın Asur ile olan ilişkilerini kesmesini ve savaş durumunda Hititlere asker göndermesini sağlamıştır. Ancak, Asur'un güçlenmesiyle Tuthaliya, Asur kralı

I. Tukulti-Ninurta'ya karşı 1233 yılında Nihriya savaşında mağlup olmuş ve bu da Hititler için büyük bir kayıp olmuştur (Bryce, 2002, s.314-315). Bu yenilgi, Hititlerin Fırat'ın doğusundaki etkisini kaybetmelerine neden olmuş ve Asur'un bölgedeki egemenliğini pekiştirmesine zemin hazırlamıştır.

IV. Tuthaliya'nın döneminde, aynı zamanda Hititlerin askeri gücünün ve topraklarının genişlemesi de devam etmiştir. Tuthaliya'nın oğlu II. Suppiluliuma, Kıbrıs'taki Alasiya'ya bir akın düzenleyerek, bölgedeki kralı ve ailesini esir almıştır. Bu akın sonucunda, Alasiya'nın gümüş ve altın gibi değerli madenleri ve sivil esirleri Hattusa'ya getirilerek, bölge Hitit krallığına bağlanmıştır (Bryce, 2002, s.321). Bu tür askeri başarılar, Hitit devletinin bölgedeki egemenliğini pekiştirmesine yardımcı olmuş ve Tuthaliya'nın hükümetinin güçlü bir şekilde devam etmesini sağlamıştır. Ayrıca, Tuthaliya'nın Lukka ülkesindeki kentlere gerçekleştirdiği akınlar, onu hem askerî açıdan hem de ekonomik bakımdan güçlü kılacak bir zenginlik ve ganimet elde etmesine olanak tanımıştır. Yalburt'taki Anadolu hiyeroglifiyle yazdırdığı anıt, bu başarıları ayrıntılı bir şekilde anlatmakta ve Tuthaliya'nın askeri stratejilerinin verimliliğini gözler önüne sermektedir.

Tuthaliya'nın dış ilişkilerinin yanı sıra, iç politikada da önemli adımlar atılmıştır. IV. Tuthaliya, yazılıkaya ve Eflatunpınar gibi açık hava kutsal anıtlarının yenilenmesiyle, Hitit toplumunun dini hayatını ve ritüel önemini vurgulamıştır. Bu dönemde, rahipler ve tapınak eşyalarının listelerinin yapılması ve ritüellerde kullanılan metinlerin çok sayıda kopyasının yapılması, devletin dinsel yönünün ağırlığının arttığını göstermektedir (Dinçol, 1982, s.51). Bu tür dini çalışmalar, hükümetin sadece askeri ve politik değil, aynı zamanda dini açıdan da toplum üzerindeki etkisini artırmayı amaçlayan bir politika izlediğini ortaya koymaktadır.

Tuthaliya'nın ölümünün ardından, amcası II. Muwatalli'nin oğlu ve Tarhuntassa kralı Kurunta'nın kısa süreli bir krallık dönemi olduğu öne sürülmektedir. Kurunta'nın mühürlerinin Hattusa-Nişantepe'de bulunması, onun kısa bir süre için tahta geçtiğini gösteren bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu döneme ait başka yazılı belgelerin bulunmaması, onun hükümetinin kısa ve belirsiz olduğuna işaret etmektedir (Dinçol, 1998, s.161). Bu durum, Hitit devletindeki iç

karışıklıkların ve iktidar mücadelelerinin ne kadar karmaşık olduğunu gözler önüne serer.

IV. Tuthaliya'nın saltanatı, Hitit Devleti'nin son dönemine işaret ederken, hükümetin yönettiği topraklar üzerinde birçok iç ve dış sorunla karşı karşıya kalmıştır. Tuthaliya'nın oğlu III. Arnuwanda'nın dönemine dair fazla bir belge ya da bilgi bulunmamaktadır. Eldeki mühürler, onun yönetimi hakkında bazı ipuçları sunsa da, hükümetin halkla olan ilişkilerinde sıkıntıların yaşandığına dair çeşitli ifadeler mevcuttur. Bu dönemdeki liderliğin zorlukları, krallığın içindeki huzursuzlukları ve yönetim eksikliklerini yansıtan önemli bir göstergedir. IV. Tuthaliya'nın diğer oğlu II. Suppiluliuma, dönemin son Hitit hükümdarı olarak devletin politikasını şekillendirmiştir. II. Suppiluliuma'nın döneminde, özellikle Kuzey Suriye ve Asur Krallığı ile olan askeri ve diplomatik ilişkiler ön plana çıkmıştır. Ancak, en büyük tehdit, devletin batı ve güney kıyılarından gelen düşmanlardan kaynaklanmaktadır. Hattusa-Südburg'da bulunan, Anadolu hiyeroglifiyle yazılmış anıt yazıtı, II. Suppiluliuma'nın Lukka ve Tarhuntassa topraklarına yaptığı seferleri anlatmaktadır. Anlaşılacağı üzere, Hitit Devleti, batıdaki komşularıyla sürekli gergin ilişkiler içinde kalmış, II. Suppiluliuma üç deniz savaşının ardından Alasiya (Kıbrıs) topraklarında hakimiyet kurmuş, yapılan bir antlaşmayla da Alasiya'yı Hattusa'daki tanrılara sunmak üzere zorlamıştır (Vigo, 2008, s.193-200).

II. Suppiluliuma döneminde en belirgin zorluklardan biri, bölgeyi etkisi altına alan büyük kuraklıktır. Bu döneme ait konuşma metinlerinden birinde, Mısır Firavunu Merneptah (1213-1203), Hatti topraklarını hayatta tutabilmek için tahıl göndermeyi önerdiğini belirtmiştir. Aynı dönemin Hitit hükümdarına, Ras Şamra'dan bilinen son Ugarit kralı III. Ammurapi'ye yazılan bir mektupta ise yiyecek talep edilmiştir. Ancak Ammurapi, ülkesinde yeterli yiyecek olmadığını ve kendisinin de zor durumda olduğunu belirtmiştir. Bir başka Ras Şamra mektubunda, Hitit hükümdarı, Mukis-Alalah'tan 2000 kor (500 ton) tahılın sağlıklı bir şekilde Ura'ya ulaştırılmasını istemektedir (Pardee, 2002, s.94-95).

Hitit krallığının son döneminde yaşanan çöküş, sadece iç meselelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda dış tehditlerle de pekişmiştir. Deniz Kavimleri adı verilen

bir topluluk, Anadolu'nun Kilikya bölgesine, Suriye kıyılarına ve Mısır'a gemilerle akınlar yapmıştır. Dönemin Mısır Firavunu III. Ramses, Teb kentindeki Medinet Habu tapınağında, bu süreçle ilgili olarak, birçok devletin bir anda yıkıldığını ve bu akınlara karşı koyamadıklarını kaydeder. Sadece Mısır, bu akınları başarılı bir şekilde püskürtmüş, ancak diğer devletler, özellikle Hatti, Kode (Kilikya kıyıları ve Kuzey Suriye), Karkamış, Arzawa ve Alasiya, büyük yıkım yaşamıştır (Wilson, 1992, s.262-263).

Bu zorlu dönemin özellikle ilginç olan yönü, birden fazla yıkıcı faktörün aynı anda devreye girmesi ve Hitit Devleti'nin, yaklaşık 500 yıl boyunca bölgedeki gücünü sürdüren bir medeniyetin, hızla çöküşüne yol açmasıdır. Çöküşün hızla yaşanması, devletin merkezi yapısının çökmesiyle paralel gitmiştir. Kralların ve yönetici sınıfın, yaşadıkları zorluktan dolayı adeta dağılması, Hitit toplumunun yozlaşmasına ve yerleşik düzenin bozulmasına neden olmuştur. Katiplerin, yazılı metinleri kaleme alarak devletin işleyişini kayıt altına alması gereken dönemde, kaynakların hızla tükenmesi ve yazılı eserlerin kaybolması, devletin tarihinin sonlanmasını hızlandıran önemli faktörlerden biridir.

Hitit Devleti'nin çöküşü, bölgedeki diğer toplulukların da etkisiyle şekillenmiştir. Hem içeriden hem de dışarıdan gelen baskılar, yerel toplulukların yeni kültürler, diller ve kimliklerle birleşmesine yol açmış, Hitit Devleti'nin mirası, yeni toplulukların katılımıyla zamanla silinmiştir. Bu süreç, Anadolu'ya gelen farklı toplulukların yerleşmesiyle hızlanmış, geçmişteki kimlikler yerini yeni toplumsal yapılarla doldurmuştur. Bu yeni kimlikler, Hitit Devleti'nin geride bıraktığı kültürel mirası kendi dillerine, geleneklerine ve inançlarına uyacak şekilde şekillendirmiştir. Yıkılan bir medeniyetin kalıntıları üzerine kurulan bu yeni topluluklar, bölgenin geleceği için yeni temeller atmıştır.

IV. Tuthaliya ve II. Suppiluliuma gibi hükümdarların dönemi, sadece bir imparatorluğun çöküşünü değil, aynı zamanda eski bir uygarlığın tarihsel sürecinin nasıl yeni topluluklar ve kültürler tarafından yeniden şekillendirildiğini de gözler önüne sermektedir. Bu süreç, sadece Hitit tarihinin sonlanışını değil, aynı zamanda Anadolu ve çevresindeki halkların yeniden kimlik kazandığı, dil ve kültürlerinin birbirine karıştığı bir dönüm noktasını işaret etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİTİT DİPLOMASİSİ

3.1. Diplomasi Kavramı ve Hitit Diplomasisinin Özellikleri

Diplomasi, tarihsel kökeni itibariyle insanlık tarihi kadar eski ve toplumsal örgütlenmenin ortaya çıkışıyla birlikte şekillenmiş olan bir iletişim biçimi olmasının ötesinde, aynı zamanda uluslararası sistemin meşruiyet zemini üzerinde inşa edilen en temel barışçıl etkileşim aracıdır. İlk insan topluluklarından itibaren ortaya çıkan güç rekabeti, coğrafi çıkar çatışmaları, nüfuz mücadeleleri ve kaynak paylaşımı gibi olgular; toplumlar arası etkileşimin her zaman çatışmaya açık, kırılğan ve istikrarsız bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur. İşte bu bağlamda diplomasi, bir tür “çözüm üretme sanatı” olarak tarihsel gelişimi içinde evrilmiş; toplumlar ve daha sonrasında da devletler arası ilişkilerin, karşılıklı zarar vermekten kaçınılacak bir biçimde, iletişim ve müzakere kanallarıyla yönetilmesine hizmet eden bir strateji seti olarak tanımlanmıştır. En yalın anlamıyla diplomasi, devletlerin dış politika süreçlerinde kullandıkları ve çoğunlukla çatışma doğurma potansiyeli yüksek olan meselelerde barışçıl yollarla çözüm arayışlarını mümkün kılan, resmi ya da yarı resmi temsilciler aracılığıyla yürütülen müzakere, uzlaş, teklif ve karşı teklif süreçlerinin bütünüdür. Bu tanım, aynı zamanda diplomasiyi yalnızca teknik bir araç olarak değil, karmaşık uluslararası ilişkilerin yönetiminde kullanılan stratejik bir enstrüman olarak da konumlandırır. Nitekim Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlük’te yer verdiği tanımlamada da bu çok yönlülük dikkate alınmıştır. Burada diplomasi; bir yandan uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmaların toplamı, diğer yandan devletin yabancı ülkelerde ve uluslararası platformlarda temsil edilmesi faaliyeti ve sanatı, ayrıca bu işi icra eden kişilerin görev alanı ve mesleği olarak tanımlanmakta, nihayetinde ise güçlük arz eden görüşmelerde sergilenen ikna kabiliyeti, beceri ve ustalık olarak da değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu tanım, diplomasiinin hem yapısal yönüne hem de uygulamadaki beceri temelli doğasına işaret etmektedir (TDK, 2025).

Diplomatik ilişkilerin tarihsel gelişimine bakıldığında, insanlık tarihinin hemen her döneminde toplumlar arasında belirli bir düzeyde diplomatik temasların var olduğu görülmektedir. Sivrioğlu ve Yılmaz'ın (2017, s.181) ifade ettiği üzere, özellikle ilk çağ uygarlıkları arasında dikkat çekici düzeyde diplomatik faaliyetlerin gerçekleştiği arkeolojik verilerle de desteklenmektedir. Bu durum, diplomatik uygulamaların yalnızca modern ulus-devlet sistemine ait bir pratik olmadığını, aksine örgütlü toplumların en temel ilişki biçimlerinden biri olarak tarihsel sürekliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Erken dönem diplomasi pratiklerinin çoğu zaman kişisel elçilikler, karşılıklı hediye alışverişleri, evlilik ittifakları ve yazılı antlaşmalar yoluyla gerçekleştiği bilinmektedir. Bu pratikler zamanla kurumsallaşmış, diplomasi giderek belirli protokoller, yazışma kuralları ve etik normlarla donatılmıştır. Ancak her ne kadar formel bir görünüm kazanmış olsa da, diplomasi özünde hâlâ insan iletişiminin en stratejik ve dikkatli biçimde yürütülmesi gereken versiyonudur. Çünkü uluslararası ilişkilerdeki güç dengesizlikleri, çıkar çatışmaları ve kimlik farklılıkları, diplomasiyi hem gerekli hem de oldukça hassas kılar. Bu bağlamda diplomasi, sadece bir sorun çözme mekanizması değil, aynı zamanda bir “çatışmadan kaçınma” tekniğidir.

Diplomasinin bu işlevsel yönü, onu doğrudan uluslararası hukukun alanına da dahil eder. Uluslararası hukuk, en basit tanımıyla devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen normatif bir çerçevedir. Ancak bu hukuki sistemin işlerliği, salt kural koymakla sağlanamaz. Bir hukukun etkin olabilmesi için onun muhataplarını oluşturan bir topluluğun da varlığı gerekir. Bu noktada “uluslararası toplum” kavramı devreye girer. Uluslararası toplum, genellikle devletlerden oluşan, ancak devlet dışı aktörlerin de giderek daha fazla yer aldığı çok katmanlı bir yapıdır. Uluslararası ilişkilerin bu yapıyı baz alarak şekillenmesi, diplomasi ve hukuk arasında da doğrudan bir bağ kurulmasına neden olur. Çünkü diplomasi, uluslararası hukukun hem uygulanma hem de oluşma sürecinde aktif rol oynar. Diplomatik müzakereler sonucunda yapılan antlaşmalar, çoğu zaman hukuki belgeler hâline gelir; bu belgeler uluslararası hukukun birer normatif kaynağı olarak kabul edilir. Ancak uluslararası toplumun doğası gereği, bu süreç çoğu zaman kaotik, düzensiz ve hatta belirsizliklerle doludur. Devletlerin çıkarları, güç dağılımları, iç siyasal dinamikleri ve tarihsel arka planları, uluslararası ilişkiler sisteminin istikrarını tehdit eden

unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu karmaşık yapı içerisinde diplomasi, düzeni tesis etme ve kaosu yönetme amacıyla kullanılan bir araç olmasının yanı sıra, farklı aktörler arasındaki çatışmaları yumuşatmaya yarayan bir “denge kurucu” işlevi de görür. Bu anlamda, diplomasi yalnızca bir iletişim yöntemi değil, uluslararası sistemin istikrarının sürekliliğini sağlayan temel bir yapı taşıdır.

Diplomaside iletişim, çoğu zaman sembolik anlamlar, sözel incelikler ve örtük ifadelerle doludur. Kullanılan dilin biçimi, söylem tarzı ve kelime seçimi, gönderilen mesajın alıcı üzerindeki etkisini doğrudan belirler. Bu nedenle diplomatik söylemde kullanılan dil, sadece bilgi aktarmaya hizmet eden bir araç değil; aynı zamanda karşı tarafı etkilemeye, yönlendirmeye, ikna etmeye ve hatta gerektiğinde pasif-agresif bir tutumla geri adım attırmaya çalışan bir stratejik araç hâline gelir. Diplomasi dilinin en belirgin özelliklerinden biri de, açık olandan çok örtük olanı ifade etmesidir. Bu yönüyle diplomatik dil, çoğu zaman muğlaklık, esneklik ve çok katmanlı anlamlarla yüklüdür. Bu da dilin yalnızca bilişsel bir yapı değil, aynı zamanda duygusal ve stratejik bir araç olduğunu göstermektedir. Çakmak’ın (2014, s.7-13) aktardığı üzere, 17. yüzyıl Fransız yazarı De La Rochefoucauld’nun “La veritable éloquence consiste à dire tout ce qu’il faut et à ne dire que ce qu’il faut” yani “Gerçek hitabet, gereken her şeyi ve sadece gerekli olanı söylemektir” şeklindeki özlü sözü, diplomatik söylemin temelini oluşturan incelikli iletişimi en yalın biçimde ortaya koymaktadır. Buradaki “yalnızca gerekli olanı söylemek” ifadesi, diplomasi dilinde her sözün hesaplanarak, planlanarak ve niyetle söylenmesi gerektiğine işaret eder. Çünkü diplomaside yapılan her açıklama, uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olabileceği gibi, siyasal ve ekonomik etkiler doğuracak sonuçlara da yol açabilir. Bu nedenle, diplomatlar sadece söylediklerinden değil, söylemediklerinden de sorumludur. Dilin gücü bu kadar yüksekken, onu ustalıkla kullanmak ise ancak tecrübe, sezgi ve stratejik akılla mümkündür.

Uluslararası ilişkiler alanında, diplomasinin yalnızca siyasi stratejilerden, hukukî süreçlerden ya da uluslararası normlardan ibaret olmadığı; aksine bu unsurların tamamını anlamlandıran temel aracın dil olduğu görüşü, çağdaş siyaset kuramlarında giderek daha fazla kabul görmektedir. Diplomasi, genel anlamda devletler arası iletişim sistematığı içerisinde, ilişkilerin barışçıl yöntemlerle düzenlenmesini ve sürdürülmesini hedeflerken; bu sürecin nasıl bir zeminde

ilerleyeceğini, tarafların birbirlerini nasıl algılayacağını ve karşılıklı niyetlerin nasıl yorumlanacağını da büyük oranda kullanılan dil biçimi belirlemektedir. Bu bağlamda dil, yalnızca bir iletişim aracı olarak değil; aynı zamanda güç, etki, ikna, yönlendirme ve hatta baskı kurma işlevlerini de üstlenebilecek çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Nitekim diplomatik temaslarda kullanılan dilin, çoğu zaman müzakere süreçlerinin seyrini değiştirdiği, barış girişimlerini başarıya ulaştırabildiği gibi; kimi zaman da ifadenin biçimi veya seçilen sözcüklerin doğurduğu anlam yükü nedeniyle büyük krizlerin, hatta savaşların fitilini ateşleyebildiği görülmektedir. Bu nedenle dil, uluslararası ilişkilerde ve özellikle diplomatik temaslarda salt bir araç olmaktan çıkıp, süreci belirleyen ve hatta yönlendiren bir faktöre dönüşmektedir. Diplomasi pratiğinde kullanılan her kelime, çoğu zaman onlarca diplomatik hesaplara birlikte seçilir; zira söylenenle algılanan arasındaki fark, çoğu zaman taraflar arasındaki ilişkilerin geleceğini belirleyecek kadar kritiktir.

Bu çerçevede, diplomaside kullanılan dilin temel işlevinin yalnızca “bilgi aktarmak” olmadığı, aksine iki temel iletişim düzlemini aynı anda içerdiği vurgulanmalıdır. Birincisi, dilin ifade işlevi ile tarafların duygu, düşünce ve politik tercihlerini açıkça ya da örtük biçimde karşı tarafa iletmesidir. İkincisi ise dilin nida işlevi ile karşı tarafın tutum, davranış ve algılarını etkilemeye dönük psikolojik ve retorik bir araç olarak kullanılmasıdır. Bu iki yönlü yapı, diplomasi dilini hem semantik hem de pragmatik açıdan oldukça stratejik bir konuma taşır. Nitekim taraflar arasındaki diplomatik görüşmelerde kullanılan kelimelerin tonu, cümlelerin yapısı ve hatta metinlerin düzenlenme biçimi, yalnızca ifade edilen anlamı değil; aynı zamanda bu anlamın nasıl algılanacağını da belirler. Bu nedenle diplomasi dilinde her sözcük, çoğu zaman çok katmanlı bir anlam taşır. Diplomasi metinlerinde görülen muğlak ifadeler, bilinçli olarak yaratılan belirsizlikler ve yoruma açık cümle yapıları hem karşı tarafla köprü kurma hem de gerekirse geri çekilme alanı yaratma işlevi görmektedir. Bu yönüyle diplomasi dili, klasik iletişim teorilerinin ötesine geçerek, güç ilişkileriyle iç içe geçmiş bir politik araç hâline gelmektedir.

Diplomatik görüşmelerin doğası gereği, taraflar çoğu zaman farklı dilsel, kültürel ve tarihsel arka planlara sahip devlet ya da temsilcilerden oluşmaktadır. Bu çeşitlilik içerisinde sağlıklı ve etkili bir müzakerenin gerçekleşebilmesi için tarafların dil bakımından ortak bir zeminde buluşması elzemdir. Ortak bir dilin olmaması,

yalnızca teknik çeviri sorunları doğurmakla kalmaz; aynı zamanda anlamın yanlış aktarılması, kültürel referansların göz ardı edilmesi ve dolayısıyla diplomatik bir niyetin yanlış anlaşılması riskini de beraberinde getirir. Bu ortak zemin bazen tarafların kendi ana dillerinde kendilerini ifade etmesi ve beyanların profesyonel diplomatik çevirmenler aracılığıyla karşı tarafa aktarılması şeklinde kurulur. Diğer bir yöntemde ise, görüşmelere katılan taraflar doğrudan, uluslararası düzeyde kabul görmüş ortak bir dil üzerinden iletişim kurmayı tercih ederler. Her iki yöntem de kendi içinde belirli riskler ve avantajlar barındırmaktadır. Ana dilde ifade, kültürel özgünlüğü ve niyetin doğrudan aktarımını sağlayabilirken; çeviri sırasında yaşanacak anlam kaymaları, diplomatik yanlış anlamaları doğurabilir. Ortak bir uluslararası dil kullanımı ise iletişimde standardizasyon sağlarken, taraflardan birinin o dile daha yüksek düzeyde hâkimiyeti, diğeri üzerinde üstünlük kurmasına neden olabilir. Bu durum da diplomaside simetri ilkesini zedeleyebilir.

Tarih boyunca diplomaside hangi dillerin tercih edildiğine bakıldığında, bu tercihin çoğu zaman dilin gramatikal yapısından veya semantik uygunluğundan ziyade, o dili konuşan devletin uluslararası arenadaki gücüyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, bir dilin diplomaside dili hâline gelmesi, çoğunlukla söz konusu dilin konuşulduğu devletin siyasi, ekonomik, kültürel veya askeri üstünlüğünün bir tezahürü olarak karşımıza çıkar. Örneğin antik dönemlerde Mezopotamya uygarlıklarının diplomatik yazışmalarında Akadca'nın tercih edilmesi, bu dilin evrensel bir yapı taşımasından çok, bölgesel hegemonik gücün Akadlar tarafından temsil edilmesinden kaynaklanmaktaydı. Benzer şekilde, Orta Çağ'da Latince, daha sonra 17. yüzyıldan itibaren Fransızca ve nihayet 20. yüzyıl itibarıyla İngilizce'nin uluslararası diplomaside dili hâline gelmesi, söz konusu dönemlerde bu dillerin konuşulduğu ülkelerin uluslararası sistemdeki üstün konumlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bugün İngilizce'nin uluslararası diplomaside, ticaret, bilim ve teknoloji alanlarında baskın konumda olmasının arkasında da benzer bir güç asimetrisi bulunmaktadır. Bu bağlamda dil, yalnızca iletişimsel bir araç olarak değil; aynı zamanda güç ve meşruiyetin bir göstergesi olarak da değerlendirilmelidir. Bir dilin uluslararası diplomaside sahnesinde kabul görmesi, aslında onun arkasındaki devletin hegemonik kapasitesinin tanınması anlamına gelir. Böylece dil, görünürde tarafsız

bir araç gibi sunulsa da, derin yapısında güç ilişkilerini barındıran politik bir enstrüman hâline gelir.

Diplomasi dilinin niteliği, yalnızca sözcük seçimi ya da metinlerin biçimsel özelliklerinden ibaret olmayıp; aynı zamanda uluslararası ilişkilerde güç dengeleri, kültürel algılar, siyasi niyetler ve hatta psikolojik stratejilerle de doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle diplomasi dilini analiz ederken yalnızca linguistik bir perspektiften değil; aynı zamanda sosyopolitik ve stratejik bir çerçeveden bakmak gerekmektedir. Çünkü uluslararası ilişkilerde yaşanan pek çok kriz, tarafların kullandığı dilin biçimi, tonu ya da alt metinleri üzerinden gelişen yanlış anlamalar ve önyargılardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle diplomatik dil, yalnızca neyin söylendiğiyle değil, nasıl söylendiğiyle de değerlendirilmelidir.

Tarihin kadim uygarlıklarından biri olan Hititler, sadece Anadolu'nun ilk büyük siyasi birliğini kurmakla kalmamış, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde diplomatik araçları etkin ve sistematik biçimde kullanan ilk toplumlar arasında yer alarak diplomasi tarihine kalıcı katkılarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda, Hitit siyasi pratiği incelendiğinde, en dikkat çeken hususlardan biri, söz konusu uygarlığın siyasi başarılarının yalnızca askeri seferlerle sınırlı kalmaması; bilakis bu başarıların diplomasi alanındaki ustalıklarla bütünleşerek kalıcı ve sürdürülebilir bir güç dengesi yaratmasında yattığı görülmektedir. Hititlerin dış dünya ile ilişkilerini yönetme biçimleri, sadece zamanın ötesinde gelişmişlik göstergesi değil, aynı zamanda dönemin jeopolitik aklı açısından da oldukça sofistike bir strateji çerçevesine oturtulmuştur. Peker'in (2013, s.64) belirttiği üzere, Hititlerin dış politikasındaki temel motivasyon, mevcut uluslararası dengeleri kendi siyasi çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirme, bu yolla düşman memleketlerin sayısını azaltma ve hâlihazırdaki tehditleri etkisizleştirme amacını taşımaktaydı.

Bu bağlamda Hititler, dış ilişkilerinde askeri güç kadar, hatta çoğu zaman onunla eş değerde önem taşıyan çeşitli diplomatik araçlara başvurmuşlardır. Antlaşmalar, diplomatik mektuplaşmalar, kraliyetler arası stratejik evlilikler ve ikili/çok taraflı ittifaklar bu araçların başında gelmektedir. Bu araçlar yalnızca geçici barış süreçleri sağlamak için değil, aynı zamanda siyasi meşruiyet tesis etmek, itaatın sürekliliğini sağlamak, karşılıklı güveni yapılandırmak ve dış politika esnekliği

yaratmak amacıyla da kullanılmıştır. Boğazköy (Hattuşa) kazılarında gün yüzüne çıkarılan ve sayısı 33.000'i aşan çivi yazılı kil tabletler, Hititlerin bu politik araçları nasıl bir titizlikle yönettiklerinin en önemli göstergesidir. Bu tabletlerin büyük bir kısmı yalnızca iç idari ya da dini düzenlemeleri değil; aynı zamanda diplomatik yazışmaları, antlaşma kayıtlarını, ittifak beyannamelerini ve hatta dış krallarla yürütülen müzakerelerin kayıtlarını da içermektedir. Bu belgelerin kapsamı ve içeriği dikkate alındığında, Hititlerin dış politikada son derece disiplinli, sistematik ve stratejik bir anlayışla hareket ettikleri açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu belgeler yalnızca dönemin siyasi ilişkilerini değil, aynı zamanda diplomatik protokolü, antlaşma hukuku ve diplomatik söylemin biçimini de aydınlatan eşsiz kaynaklardır.

Söz konusu belgelerin sunduğu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde, Hitit dış politikasının çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hitit devleti güçlü devletlerle ilişkilerini eşitlik temelinde yürütme eğilimindeyken, daha zayıf ve çevresel konumda bulunan devletlerle olan ilişkilerinde asimetrik bir model benimsemiş, bu devletleri genellikle “vassal” yani bağlı devlet statüsüne indirgemıştır. Bu yaklaşım, yalnızca askerî baskı ile değil, aynı zamanda antlaşmalar yoluyla karşı tarafa belirli yükümlülükler dayatılması, barış koşullarının dikte edilmesi ve bağlılığın yazılı teminatlarla güvence altına alınması şeklinde işlerlik kazanmıştır. Böylece Hititler, genişleyen bir coğrafyada siyasi istikrarı yalnızca zora dayalı yöntemlerle değil, diplomatik esneklikle de sağlamayı başarmışlardır.

Hitit diplomasisinin en ilginç ve belki de en etkili araçlarından biri ise kuşkusuz kraliyetler arası evliliklerdir. Bu tür evlilikler yalnızca duygusal veya bireysel tercihler sonucu değil; doğrudan devletin dış politika vizyonu doğrultusunda yapılan sistematik ittifak aracı olarak değerlendirilmiştir. Umar'ın (1982, s.67) da ortaya koyduğu üzere, hanedana mensup prenseslerin yabancı krallıklarla yapılan evliliklerde kullanılması, yalnızca iki devlet arasında mevcut olan barışı perçinlemekle kalmamış; aynı zamanda yeni kurulacak dostane ilişkilerin ilk adımı olarak da işlev görmüştür. Bu tür evlilikler aracılığıyla oluşturulan akrabalık bağları, siyasi ittifakları meşrulaştırmak, sadakati pekiştirmek ve özellikle düşman devletlerle yeni bir diplomatik çerçeve inşa etmek açısından kritik bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, Hitit krallarının hem kızlarını hem de kız kardeşlerini yabancı devlet

yöneticileriyle evlendirdikleri gibi; karşı devletlerin prensesleriyle de evlilik yaparak çift taraflı bir siyasi yakınlaşma sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Tarihte belgelenmiş çok sayıda örnek, Hititlerin bu politikayı oldukça bilinçli ve sistemli bir biçimde yürüttüklerini göstermektedir. I. Şuppiluliuma'nın kız kardeşinin Hayaşa kralı Hukkana ile evlendirilmesi, yalnızca bir akrabalık kurmak değil; aynı zamanda kuzeydoğu Anadolu'daki askeri baskıyı hafifletmek amacı taşımıştır. Aynı şekilde, I. Şuppiluliuma'nın kızı Muwatti'nin Mira memleketi beyi Maşhuiluwa ile diğer kızının ise Mitanni kralı Mattiwaza ile evlendirilmesi; bu bölgelerdeki siyasi ilişkilerin yeniden yapılandırılması, ittifakların kalıcılaştırılması ve barış süreçlerinin hanedan bağlarıyla sağlamlaştırılması açısından değerlendirilmelidir. Hitit diplomasisinin bu örnekleri, dış politikanın yalnızca savaş ya da antlaşma yoluyla değil; kültürel ve toplumsal kurumlar üzerinden de yürütüldüğünün göstergesidir. En dikkat çekici örneklerden biri olan III. Hattuşili'nin kızı Manefrure'yi Mısır Firavunu II. Ramses ile evlendirmesi, o dönemin en büyük iki gücü arasında sadece diplomatik değil, hanedansal düzeyde de ittifak oluşturulduğunu göstermektedir. Üstelik bu evlilik yalnızca sembolik bir yakınlaşma değil; aynı zamanda Kadeş Savaşı sonrasında imzalanan ünlü barış antlaşmasının hanedan düzeyinde kalıcılığını pekiştiren bir unsur olmuştur. III. Hattuşili'nin ayrıca diğer kızı Gaşşulauwia'yı Amurru kralı Benteşina ile ve oğlu Nerikkaili'yi de Amurru kralının kızıyla evlendirmesi, Hititlerin evlilik stratejisinin yalnızca dışa dönük değil, aynı zamanda içe dönük, yani müttefik çevrelerin konsolidasyonunu sağlama hedefiyle de yürütüldüğünü ortaya koymaktadır (Umar, 1982, s.67).

Tüm bu örneklerden anlaşılabacağı üzere, Hitit diplomasisi, yalnızca metinlerle kayıt altına alınmış yazılı kurallardan değil; aynı zamanda toplumsal yapının, kültürel kodların ve hanedanlık ilişkilerinin politik araç olarak değerlendirilmesinden oluşan çok katmanlı bir sistemden meydana gelmektedir. Bu diplomatik anlayış, sadece dönemin uluslararası ilişkilerine değil, aynı zamanda modern diplomasiinin şekilleniş sürecine de ışık tutacak düzeyde tarihsel bir birikim sunmaktadır.

Hitit İmparatorluğu'nun dış ilişkilerinde uzun vadeli barış ve denge ortamı oluşturmayı hedefleyen politikalarının merkezinde yer alan evlilik stratejileri, yalnızca dış güçlerle yapılan diplomatik ittifaklarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda

belirli etnik ya da kültürel gruplarla olan ilişkileri düzenlemede de işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Hitit krallarının, özellikle Hurri kökenli topluluklarla olan siyasal ilişkilerini pekiştirme amacıyla, gerek kendileri bizzat Hurri kadınlarla evlenmişler, gerekse Hitit hanedan üyelerinin Hurri kökenli prens ve prenseslerle evlilik yapmalarını teşvik etmiş olmaları dikkat çekicidir. Söz konusu uygulama, sadece bireysel tercihlerin değil, daha geniş bir siyasal vizyonun tezahürü olarak değerlendirilmelidir. Zira bu evliliklerin ardında yatan temel motivasyon Hurri kökenli unsurların özellikle Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Mezopotamya coğrafyasındaki nüfuzunu dengelemek, olası istilaları önceden engellemek ve kültürel/siyasi entegrasyonu sağlamaktır.

Alp'in (2001, s.21) vurguladığı gibi, Hitit kralları ile Hurri kadınları arasında gerçekleşen evlilikler, zamanla istisnai olmaktan çıkıp sistematik bir politik gelenek hâline gelmiştir. II. Tuthaliya'nın eşi Nikalmati, I. Arnuwanda'nın eşi Aşmunikal ve III. Tuthaliya'nın eşleri olan Taduhepa ile Şatantuhepa gibi isimlerin hepsi Hurrice kökenli olup, bu durum hem onların etnik kimliklerine hem de bu kimliğin Hitit sarayındaki temsil düzeyine işaret etmektedir. Bu evliliklerin salt kültürel bir çeşitliliğe katkı sağlamakla sınırlı kalmadığı, aksine Hitit dış politikasının bilinçli bir yansıması olduğu açıktır. Hurri kadınlarının sadece kraliyet ailesine gelin olarak alınması değil, aynı zamanda onların siyasal etki sahibi kraliçelere dönüşmeleri, bu evliliklerin ne denli stratejik amaçlarla şekillendiğini göstermektedir. Örneğin II. Muwattali'nin eşi Danuhepa ile III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa da Hurri kökenlidir ve bu kraliçelerin yalnızca sembolik figürler olmadıkları, aksine diplomatik yazışmalarda (Resim 5), dini ritüellerde ve hatta devlet yönetiminde aktif roller üstlendikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Hurri kökenli kadınlar, Hitit yönetici sınıfı içinde hem kültürel hem de siyasal bir aracı konumuna gelmişlerdir.

Bu tür evliliklerin siyasal fonksiyonunun yalnızca dış dünyaya dönük olmadığı da Hitit belgelerinde görülen başka bir uygulamayla teyit edilmektedir: iç güveylik. İç güveylik, yani bir erkek bireyin kraliyet ailesinin kızlarından biriyle evlenerek hanedana dışarıdan dâhil olması ve hatta tahta çıkabilmesi, Hititler'in siyasal esneklik anlayışının iç boyutunu yansıtır. Bu durum, özellikle erkek varisin bulunmadığı durumlarda krallığın devamlılığını sağlamak için başvuru yasal ve siyasal bir çözümdür. Telipinu Fermanı'nda (MÖ 1535–1510) yer alan düzenlemeler, Hitit

devlet anlayışında bu tür evliliklerin meşru bir zemin bulduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ferman metninde, eğer kralın erkek çocuğu yoksa “kim en büyük kız ise, ona bir koca alınsın (iç güvey yapılsın) ve o (damat) kral olsun” ifadesi yer almakta; bu da iç güveylik uygulamasının bir gelenek olmaktan öteye geçip hukuki bir norm hâlini aldığını göstermektedir.

Bu tür evlilikler sayesinde kraliyet hanedanı dışarıdan gelen damatlar aracılığıyla hem siyasi istikrarı sürdürme hem de meşruiyet krizlerini bertaraf etme yoluna gitmiştir. Aynı zamanda, yeni krallık soyunun doğrudan eski hanedana bağlı olması, taht üzerindeki meşruiyeti bir nebze koruyarak halkın gözünde istikrar izlenimini güçlendirmiştir. İç güveylik uygulamasının sadece kraliyet ailesine özgü kalmadığı, halk arasında da benzer usullerin benimsendiği düşünülmeyle birlikte, elimizde yeterince belge bulunmadığı için bu toplumsal düzeydeki uygulamaların kapsamı ve nedenleri tam olarak aydınlatılamamaktadır. Ancak Telipinu Fermanı’nda yer alan düzenlemenin, özellikle siyasi evlilikler aracılığıyla yapılan hanedan geçişlerine yasal bir dayanak sunduğu kesindir.

Ne var ki, evliliklerin siyasi bir araç olarak kullanılmasının her zaman istikrarlı sonuçlar verdiğini söylemek güçtür. Evlilik yoluyla kurulan hanedan bağlarının zaman zaman iktidar mücadelelerine, hatta krallık içindeki entrikalara zemin hazırladığı görülmektedir. Bu bağlamda en dikkat çekici örneklerden biri, Hitit Kralı Murşili’nin başına gelen trajik olaydır. Babil Seferi’nden dönüşü sırasında, bizzat eniştesi Hantili tarafından öldürülmesi ve ardından bu cinayete iştirak ettiği düşünülen Zidanta’nın da ilerleyen süreçte tahta geçmesi, siyasi evliliklerin yaratabileceği potansiyel tehditleri gözler önüne sermektedir (Yiğit, 2004, s. 220). Bu olay, yalnızca kişisel bir ihanet olarak değerlendirilmemeli; aynı zamanda evlilik ittifaklarının her zaman sadakat doğurmadığını, aksine taht üzerindeki rekabeti ve iktidar arzularını körükleyebileceğini göstermesi açısından da önemlidir.

Hititlerin gerek dış gerekse iç politikalarında evliliklerin nasıl çok yönlü bir diplomatik araç hâline geldiği, farklı örnekler üzerinden açıkça görülmektedir. Hurri kadınlarla yapılan evlilikler, yalnızca etnik çeşitliliği değil, aynı zamanda bölgesel dengeyi ve kültürel kaynaşmayı hedeflerken; iç güveylik uygulamaları, devletin iç

istikrarını koruma ve hanedanın sürekliliğini sağlama amacı gütmüştür. Ancak her iki evlilik stratejisinin de mutlak başarılar getirdiğini söylemek mümkün değildir; zira bu uygulamalar, aynı zamanda taht kavgalarının, suikastların ve iktidar entrikalarının da önünü açabilecek yapısal zayıflıklar barındırmıştır. Dolayısıyla Hitit siyasi geleneğinde evlilik, yalnızca ailevi bir kurum değil; aynı zamanda potansiyel bir siyasi risk alanı olarak da değerlendirilmelidir.

3.2. Hitit Devleti'nin İç Yapısı ve Yönetim

Hitit Devleti'nin siyasi yapısı incelendiğinde, devletin temel yönetim biçiminin mutlak monarşi olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu yapı, yalnızca siyasi erk kullanımını değil; aynı zamanda dinî, sosyal ve kültürel düzenlemeleri de kapsayan geniş çaplı bir egemenlik mekanizması sunmaktadır. Hanedan içerisinde seçilen bir bireyin, yani kralın, devletin başı olarak tüm yetkileri elinde topladığı bu sistem, Hititler'in tarih sahnesinde bulunduğu süre boyunca- yani krallığın kuruluşundan çöküşüne kadar- yapısal bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir. Ancak, yönetimin temel ilkeleri sabit kalsa da Eski Krallık Dönemi ile İmparatorluk Dönemi arasındaki bazı uygulamalarda gözle görülür dönüşümler yaşandığı da tespit edilmektedir (Heywood, s.387; Weber, 2005, s.35-39). Bu dönüşümler, doğrudan sistemin yapısal çerçevesini sarsmamakla birlikte, kralın otoritesini kurumsallaştırma biçimlerinde, meşruiyet dayanaklarında ve toplumsal karşılık bulma yollarında farklılıklar yaratmıştır.

Bu monarşik sistemin özünde, Hitit kralının yalnızca dünyevi değil aynı zamanda kutsal bir varlık olarak konumlandırılması, yönetimdeki meşruiyetin teolojik temellere dayandırıldığını göstermektedir. Özellikle MÖ II. binyıl gibi dinin bireysel ve toplumsal yaşam üzerinde oldukça yoğun bir etkiye sahip olduğu bir tarihsel bağlamda, siyasi otoritenin ilahi kaynaklı olarak sunulması, yönetime karşı gösterilecek itaatın sıradan bir yurttaşlık yükümlülüğü olmaktan çıkarak, kutsal bir görev olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu sayede krala karşı gelmek ya da onun kararlarını sorgulamak, yalnızca dünyevi bir itaatsizlik değil; aynı zamanda tanrılara karşı gelmekle eşdeğer sayılmış ve bu yaklaşım, yönetim erkinin pekiştirilmesinde son derece işlevsel bir araç olmuştur.

Hitit siyasal sisteminde kral, hem tanruların temsilcisi hem de halkın yöneticisi sıfatıyla ikili bir rol üstlenmiştir. Bu durum, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmaz bir biçimde i içe geçmesini beraberinde getirmiştir. Krallar tanrular adına hareket etmiş, savaşlar tanruların iradesi doğrultusunda yrtlmş, antlaşmalar tanruların tanıklığında imzalanmış, hatta kraliyet mühürleri bile tanrı sembolleri ile desteklenerek ilahi otoritenin sürekli hatırlatılması sağlanmıştır. Bu yönüyle Hitit monarşisi, yalnızca politik bir sistem değil; aynı zamanda teokراسiyi de barındıran bir egemenlik modelidir.

Ancak bir devletin yalnızca kutsallık iddiasıyla sürdürülebilir bir siyasal yapı kurması beklenemez. Toplumun gönüllü olarak devlet otoritesine bağlanmasını sağlayan çeşitli sosyolojik mekanizmalar da sürece dhildir. Bu bağlamda, Max Weber'in sunduğu otorite tipolojisi, Hitit siyasal yapılanmasının anlaşılmasında oldukça yararlı bir ereve sunmaktadır. Weber, meşru otoritenin üç ayrı tre ayrıldığını belirtir:

- *rasyonel (yasal) otorite*
- *geleneksel otorite*
- *karizmatik otorite*(Weber 2005, s.40-45).

İlk olarak rasyonel otorite, Weber'e göre, yasal kuralların egemen olduğu ve toplumun tüm bireylerinin bu kurallara uymak zorunda olduğu bir düzeni temsil eder. Bu tür bir otoritede bireylerin yönetime itaat etmesi, kişisel sadakatten değil, kurumsallaşmış hukuk düzenine duyulan saygıdan kaynaklanır. Ancak Hititler bağlamında değerlendirildiğinde, modern anlamdaki bir rasyonel-bürokratik sistemden söz etmek pek mümkün değildir. Bununla birlikte, Hititlerin ayrıntılı hukuk sistemleri, antlaşma metinleri ve yönetim belgeleri dikkate alındığında, özellikle İmparatorluk Dönemi'nde rasyonellik unsurlarının yönetime giderek daha fazla nüfuz ettiği söylenebilir. Örneğin krallık yıllıkları ve kanun metinleri, idarenin keyfilikten uzak tutulmaya çalışıldığını gösterir niteliktedir.

İkinci otorite biçimi olan geleneksel otorite ise yöneticinin gücünü yazılı hukuk yerine toplumsal geleneklerden ve yerleşik örf-adetlerden alması ile tanımlanır. Bu tür bir otoritede, meşruiyetin kaynağı geçmişin alışkanlıkları ve sürekliliğin sağlanmasıdır. Hititler özelinde bakıldığında, monarşik sistemin hanedan

içinde devamlılık arz etmesi, kralın görevlerinin kalıtsal olarak devredilmesi ve tahta çıkma törenlerinde geleneksel ritüellerin izlenmesi gibi uygulamalar, bu geleneksel otorite formunun güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Weber'in üçüncü otorite tipi olan karizmatik otorite ise, bireyin sahip olduğu sıra dışı yetenekler, doğaüstü güçlere sahip olduğu inancı veya kahramanlık öyküleri üzerinden toplum tarafından lider olarak kabul edilmesiyle oluşur. Bu bağlamda Hitit tarihinde özellikle kriz anlarında öne çıkan bazı kralların karizmatik otoriteyi temsil ettikleri görülmektedir. Örneğin, I. Şuppiluliuma gibi hem askeri başarıları hem de diplomatik yetenekleriyle ön plana çıkan krallar, halk nezdinde karizmatik bir figür hâline gelmiş ve yönetimlerini bu kişisel niteliklerinin meşruluğuna dayandırmışlardır. Karizmatik otorite, çoğu zaman geleneksel ya da yasal bir temele dayanmasa da liderin halk üzerindeki etkisi sayesinde etkin bir yönetim aracı olabilmektedir.

Dolayısıyla Hitit devlet yönetimi, görünürde mutlak monarşik bir sistemle şekillenmiş olsa da bu yapının iç işleyişinde Weber'in otorite tiplerinin çeşitli düzeylerde iç içe geçtiği görülmektedir. Kralın hem geleneksel haklara sahip olması hem tanrısal kökenli bir meşruiyet iddiasında bulunması, hem de bireysel başarılarıyla karizmatik bir figüre dönüşmesi, Hitit siyasal sisteminde çok boyutlu bir egemenlik yapısının mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Hitit Devleti'nin sürekliliği yalnızca askeri güç ya da ekonomik kaynaklarla değil, aynı zamanda meşruiyetin ideolojik inşası ile sağlanmıştır. Devlet otoritesine bağlılığın, dini inanç, geleneksel bağlar ve lider karizması gibi birçok unsur aracılığıyla toplumsal tabana yayılması, Hitit yönetiminin hem uzun ömürlü olmasını hem de halkın yönetime karşı geniş çaplı itirazlarda bulunmadan sisteme dâhil olmasını kolaylaştırmıştır. Weber'in otorite tipolojisi, bu çok katmanlı yapının teorik olarak analiz edilmesine olanak tanırken; Heywood'un da belirttiği gibi (Heywood, 2004, s.387), Hitit yönetiminin temel özelliklerinin, zaman içinde şekil değiştirse de özü itibarıyla aynı kaldığı ve krallığın sonuna kadar sürdüğü gözlemlenmektedir.

Hitit Devleti'nin siyasal organizasyonu ve yönetim biçimi değerlendirildiğinde, Max Weber'in otorite teorisi kapsamında özellikle geleneksel

otorite tipolojisi ile büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Geleneksel otorite, esasen iktidarın meşruiyetini ve devamlılığını tarihsel süreç içerisinde oluşmuş, toplumsal hafızaya kazınmış geleneklere ve göreneklere dayandıran bir yönetim biçimidir. Bu tür otoritede, siyasi iktidar, modern anlamda yasal dayanaklardan çok, toplumun ve yönetici sınıfın ortak kabul ettiği geleneksel normlar aracılığıyla şekillenir ve devam eder. Hitit yönetimi de tam bu bağlamda, hanedan üyelerinin salt geleneksel bir düzen içerisinde mutlak yetkilerle donatıldığı ve bu yetkilerin bir çeşit tarihsel-mitolojik meşruiyetle desteklendiği bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu sistemde, yönetici olarak kralın konumu, sıradan bürokratlardan ya da devlet memurlarından tamamen farklıdır. Kral, salt bir idari makam sahibi değil; toplum gözünde “efendi” olarak anılan, kutsal ve mutlak bir egemenlik simgesidir. Bu efendilik kavramı, sadece siyasi ve hukuki bir tanımlama değil; aynı zamanda toplumsal ilişkilerde derin bir hiyerarşik düzeni temsil eder. Krala mutlak sadakatle bağlı olan çevresi, genellikle kan bağıyla sıkı şekilde bağlanmış ve aralarındaki ilişkiler uzun vadeli, kalıcı bir güvene dayanmaktadır. Böylece yönetimde süreklilik sağlanırken, dışarıdan gelen ya da toplumsal tabandan yükselen tehditler minimuma indirilmeye çalışılmıştır.

Geleneksel otoritenin en belirgin özelliklerinden biri, iktidarın kaynağının tamamen geçmişten devralınan teamüller olmasıdır. Hititler bağlamında bu, yöneticinin davranışlarının, politikalarının ve aldığı kararların toplumun uzun yıllar boyunca benimsemiş olduğu normlara ve kraliyet geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalması anlamına gelmektedir. Yönetici, bu geleneklerin dışına çıkmaya teşebbüs ettiğinde, karşılaşacağı tepki yalnızca onun şahsına yönelik olur, yönetim sisteminin kendisine değil. Bu da gösteriyor ki, sistemin devamlılığı için bireysel yöneticilerin bu tarihi-kültürel kurallara sadık kalması bir zorunluluktur. Dolayısıyla Hitit monarşisinde bireysel liderlik kadar, bu liderliğin toplumsal meşruiyetinin korunması da hayati önem taşımaktadır.

İdari teşkilat yapısına bakıldığında, Eski Hitit Devleti’nde yönetici sınıfın çoğunlukla kral ile akrabalık bağları ile sıkı şekilde ilişkili olduğu, yöneticinin sadakatini ve sistemin istikrarını sağlamak için bu tür aile içi atamalara ağırlık verildiği gözlemlenir. Bu bağlamda devlet görevlileri sadece görevlerini yerine

getiren bürokratlar değil, aynı zamanda kraliyet ailesinin birer parçası olarak hem siyasi hem sosyal bağlamda yönetim mekanizmasının vazgeçilmez unsurları olmuştur. Bu aile içi yönetim modeli, devletin temel karar alma süreçlerinde toplumsal bağlılığı artırırken, bürokrasideki olası çatlakların önüne geçmeyi de hedeflemiştir.

Ancak zaman içinde, özellikle İmparatorluk Dönemi'nde, Hitit yönetim sistemi bazı açılardan değişim göstermeye başlamıştır. Yönetimdeki personelin seçimi ve bağlılık ilişkilerinde akrabalığın önemi azalırken, krala doğrudan sadakatle bağlı, liyakat temelli ve profesyonelleşmiş bir idari kadro ortaya çıkmıştır. Bu süreç, yönetim elamanlarının atamalarında kan bağı yerine, yönetime ve krala karşı gösterilen bağlılık ön plana çıkmıştır. Böylece, eskiye nazaran daha esnek ve yetenek temelli bir yönetim yapısı gelişmiş, devlet işleyişinin daha verimli hale gelmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönüşüm, yönetim mekanizmasının kurumsallaşması yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Buna rağmen, her ne kadar personel seçiminde liyakat öne çıksa da geleneksel otoritenin temel dinamikleri ve krala karşı mutlak sadakatin önemi azalmamıştır. Hitit monarşisinde, yönetimin sürekliliği ve istikrarı için sadakat unsuru vazgeçilmez bir unsur olmaya devam etmiştir. Yönetici çevresi, krala olan bağlılıkları ve geleneksel kurumların kendilerine sağladığı meşruiyet ile hem devlete hizmet etmiş hem de krallık yapısının çözülmesini engellemiştir.

Hitit Devleti'nin yönetim biçimi, tarihsel bağlamda değerlendirildiğinde, Weber'in tanımladığı geleneksel otorite modelinin tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Bu modelde, iktidar tamamen geleneklere dayanmakta, yöneticinin rolü toplumsal yapı içinde ayrıcalıklı ve dokunulmazdır. İdari sistem, önceki dönemlerde kan bağıyla, sonrasında ise doğrudan krala sadakatle şekillenirken, yönetim anlayışı değişen koşullara rağmen özünde devam etmiştir. Bu çerçevede, Hitit yönetim sistemi hem tarihsel sürekliliği hem de esnekliği içinde barındıran, güçlü bir geleneksel otorite örneği olarak ortaya çıkmaktadır.

Hitit Devleti'nin yönetim biçimi temelinde monarşi sistemi yer almakta olup, bu sistemin en önemli karakteristiklerinden biri, iktidarın nesiller boyunca belirli kurallar çerçevesinde hanedan içinde aktarılarak sürdürüldüğüdür. Bu bağlamda,

devlet yönetiminde mutlak yetkiyi elinde bulunduran kralın halefi olarak atanan kişi, yani veliaht, sistematik ve kurumsal bir öneme sahiptir. Hitit metinlerinde “tuhkanti” olarak anılan bu veliaht kavramı, sadece bir sonraki kralın belirlenmesi değil; aynı zamanda devletin siyasi istikrarının sağlanmasında kritik bir unsur olarak görülmüştür. Hititler, tarihsel süreç boyunca bu tahta geçiş mekanizmasını değişime uğratmamış, ancak bunun uygulamasında zaman zaman yaşanan siyasi çatışmalar ve krizler nedeniyle devlet yönetiminde dönemsel kargaşalar ortaya çıkmıştır. Özellikle bu sorunlu dönemlere ilişkin olarak, MÖ 16. yüzyıla tarihlendirilen Telipinu Fermanı, tahta geçiş sürecinin düzenlenmesi ve monarşinin sürekliliğinin teminat altına alınması amacıyla ilan edilen önemli bir reform niteliği taşımaktadır (Weber, 2005, s.55-67).

Telipinu Fermanı, Hitit kraliyet ailesi içindeki iktidar geçişlerinde yaşanan karmaşaları önlemek ve böylece devletin siyasi istikrarını pekiştirmek üzere kapsamlı ve kesin kurallar koymuş, böylece monarşinin sürekliliği için hukuki bir çerçeve oluşturmuştur. Bu fermanın temel ilkeleri arasında, tahtın öncelikle “birinci dereceden meşru eş” olarak tanımlanan kralıçeden doğan erkek çocuğa devredilmesi esastır. Bu anlayış, tahtın geçişinde hiyerarşik bir meşruiyet sistemi oluşturmakta; böylece ikinci ve üçüncü dereceden eşlerden doğan erkek çocukların taht üzerindeki hakları daha az öncelikli kabul edilerek, taht mücadelelerinde ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Böyle bir sistem, sadece kraliyet ailesi içindeki nüfuz çekişmelerini değil, aynı zamanda devletin genel yönetimindeki istikrarı da koruma altına almayı amaçlamıştır.

Hitit monarşisi bağlamında, bu düzenlemeler devletin varlığını devam ettirmesi açısından son derece kritik bir öneme sahipti. Çünkü özellikle yönetici sınıfın merkezi otoriteye olan bağlılığı ve tahtın düzenli bir şekilde el değiştirmesi, dış tehditlere karşı devletin direncini artırmakta ve iç siyasi dengeyi sağlamaktaydı. Telipinu’nun tahta geçiş sürecine yönelik reformları, sadece salt bir hukuki belge olmaktan öte, Hititlerin siyasi kültüründe derin bir dönüşümü ve sistematikleşmeyi temsil etmektedir. Bu durum, krallığın meşruiyetinin, kişisel güçten ziyade kurallara dayandırılması anlamına gelmekte ve böylece yönetimin keyfi değişikliklerden uzak, daha istikrarlı bir yapıya kavuşmasına katkı sağlamıştır.

Öte yandan, bu kuralların fiili hayatta uygulanması her zaman sorunsuz olmamış; taht kavgaları ve entrikalar, Hitit monarşisinde zaman zaman yönetim krizlerine yol açmıştır. Bu bağlamda Telipinu Fermanı'nın ilan edilmesi, devletin yaşadığı iç kargaşaların azaltılması, hanedanın bekası ve dolayısıyla devlet yapısının korunması adına atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Ferman, iktidarın kurumsallaşması, tahta geçişin meşru ve belirlenmiş esaslara uygun biçimde yapılmasının sağlanması açısından Hitit monarşisinde mihenk taşıdır.

Hititler'in monarşi sistemindeki tahta geçiş mekanizması, geleneksel bir çerçevede şekillenmiş olmakla birlikte, Telipinu'nun düzenlemeleri ile kurumsallaştırılmış ve kurallara bağlanmıştır. Yönetimde mutlakiyetçi bir anlayışın egemen olduğu bu sistemde, iktidarın babadan oğula geçmesi esas kabul edilmiş ve tahtın meşru varisinin kim olduğu hususunda hiyerarşik bir sıralama oluşturulmuştur. Bu hiyerarşik yapı hem devlet yönetiminde devamlılığı sağlamak hem de olası taht mücadelelerinin önüne geçmek amacıyla geliştirilmiş, böylece Hitit monarşisi siyasi ve hukuki açıdan sağlam temeller üzerine oturtulmuştur.

Hitit Devleti'nin yönetim yapısının temelinde yatan ve siyasetin işleyiş biçimini belirleyen en önemli unsur, geleneksel otorite anlayışıdır. Bu otorite modeli, krala mutlak hakimiyet hakkı tanımakla birlikte, bu hakkın meşruiyetinin kaynağını salt bireysel güç ya da askeri başarıdan değil, derin köklere sahip olan ve kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel norm ve kurallardan almaktadır. Dolayısıyla kral, sadece bir yönetici ya da siyasi figür olmaktan öte hem devletin hem de toplumun en üstünde yer alan kutsal ve geleneksel bir otorite merkezi olarak işlev görmektedir. Yönetim erkini elinde bulunduran bu şahıs, doğrudan kendi ailesinden, yani hanedanının içinde yer alan akrabalarından ve yakın çevresinden oluşturulan bir elit grup tarafından desteklenmektedir. Bu grup, krala karşı tam ve sorgusuz bir sadakatle bağlıdır; çünkü onların varlığı ve ayrıcalıkları doğrudan kralın iktidarına dayanmaktadır. Yönetim kademelerinde yer alan bu seçkin çevrenin, klasik anlamda bürokratik sistemlerden farklı olarak, daha çok patrimonyal bir sistemin gereği olarak şekillendiği anlaşılmaktadır.

Hitit devlet teşkilatının zaman içinde genişlemesi ve sınırlarının büyümesi, beraberinde daha karmaşık bir idari yapının kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Böylelikle, ilk dönemlerde krala doğrudan bağlı ve genellikle hanedan üyelerinden oluşan yönetici kadro, ilerleyen dönemlerde giderek sayıca artan ve çeşitlenen memurlardan oluşan profesyonel bir sınıfa dönüşmüştür. Bu memurlar, doğrudan kralın sadakatine dayalı bir bağ ile yönetim sistemine entegre edilmişlerdir. Ancak elimizdeki arkeolojik ve yazılı kaynaklar, bu memurların nasıl seçildiği, hangi eğitim süreçlerinden geçtiği veya görevlerine hangi kriterlerle atandıkları hakkında maalesef yeterince bilgi sunmamaktadır. Buna rağmen, patrimonyal sistemlerin genel yapısı göz önünde bulundurulduğunda, bu memurların da kendilerini doğrudan krala adadıkları ve onun otoritesini sorgulamadan kabul ettikleri sonucuna varılabilir. Yönetim mekanizmasının bu şekilde işlemesi, Hititler'deki merkeziyetçi ve gelenekçi anlayışın bir yansımasıdır.

Kralın yönetimdeki otoritesi, tamamen geleneklere sıkı sıkıya bağlıdır ve bu gelenekler arasında din en temel ve vazgeçilmez unsur olarak öne çıkmaktadır. Devlet yönetimi ile din işleri arasındaki sıkı bağ, Hitit siyasi yapısının en belirgin özelliklerinden biridir. Kral, sadece siyasi bir lider değil, aynı zamanda toplumun dini temsilcisi ve dinin devlet içindeki kurumsal koruyucusudur. Din, hem sosyal düzenin sağlanmasında hem de siyasi meşruiyetin teminat altına alınmasında kritik bir rol oynamaktadır. Hitit kraliyet ailesi, dini törenler ve ritüeller aracılığıyla halk üzerindeki etkisini güçlendirmiş, böylelikle dini faaliyetleri devlet politikalarının bir parçası haline getirmiştir. Bu uygulama, yönetimin kutsal bir zemine oturtulması yoluyla halkın itaatinin pekiştirilmesini ve iktidarın sarsılmazlığının sağlanmasını hedeflemiştir. Devlet nezdinde dini ritüeller ve inanç sistemleri, sadece toplumsal bir ihtiyaç olarak görülmemiş; aynı zamanda siyasi propaganda ve meşruiyetin ana araçları olarak da sistematik şekilde kullanılmıştır. Bu durum, Hitit Devleti'nin varlığını sürdürdüğü sürece kesintisiz bir şekilde devam etmiştir.

Hitit devlet teşkilatını hiyerarşik bir yapı olarak değerlendirdiğimizde, en üstte mutlak güç sahibi kral ve kraliyet ailesinin yer aldığı; onun hemen altında ise hanedan üyeleri, aristokratlar ve devletin önemli görevlilerinin bulunduğu açıkça görülmektedir. Bu yapının en temel karakteristiği, yukarıdan aşağıya doğru otoritenin sıkı bir disiplin ve sadakat zinciri ile taşınmasıdır. Bu zincirdeki her bir halkada yer alan kişiler, kendilerine atfedilen rolü hem geleneklerin hem de kralın iradesinin gerektirdiği biçimde eksiksiz yerine getirmekle yükümlüdür. Böylelikle Hitit devlet

yapısı, geleneksel otoritenin tüm kurum ve kişilere nüfuz ettiği, merkezi ve hiyerarşik bir sistem olarak karşımıza çıkar (Dinçol, 1982, s.54-58).

3.3. Hititler'in Diplomatik İlişkileri

Hitit Krallığı'nın dış politikası ve diplomatik ilişkilerinin niteliği, Boğazköy ile Ortaköy bölgelerinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucu elde edilen çivi yazılı tabletlerin metinleri aracılığıyla ayrıntılı biçimde ortaya konulmaktadır. Bu tabletlerde, kral yıllıkları, devletler arası antlaşmalar, siyasal mektuplar ile fal ve büyüye ilişkin metinlerin bir arada bulunması, Hitit devlet teşkilatının ve diplomatik faaliyetlerinin çok yönlü yapısını gözler önüne sermektedir (Karsu, 1997, s.215). Bu zengin dokümanlar sayesinde, Hititler'in hem kendi iç siyasetine hem de dış ilişkilerine dair kapsamlı veriler sağlanmış; özellikle devletler arası ilişkilerin yapısı ve içeriği netlik kazanmıştır.

Yapılan devlet antlaşmalarının detaylı analizi, Batı Anadolu coğrafyasındaki çeşitli devletlerin Hitit Krallığı ile olan konumlarını düşman, müttefik veya vasal statüdeki bağıllık ilişkileri kapsamında değerlendirmemize olanak vermektedir. Bu antlaşmalar, aynı zamanda Hititler'in dış politikadaki esnek tutumunu, güç dengelerine göre şekillenen stratejik yaklaşımlarını da ortaya koymaktadır. Tabletlerde özellikle dikkat çeken husus, Hitit Krallığı'nın kendisini eşit statüde gördüğü devletlerle ilişkilerini karşılıklı saygı, barış ve kardeşlik prensipleri üzerine bina etmiş olmasıdır. Örneğin, I. Šuppiluliuma döneminde, Anadolu coğrafyasında güçlü bir aktör olarak varlığını sürdüren Hurriler ve IV. Tuthaliya zamanında Amurru kralı Šaušgamuwa ile imzalanan antlaşma metinleri, Hititler'in diplomasi anlayışını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu metinlerde, Mısır, Babil, Assur gibi dönemin en güçlü ve prestijli devletleri ile daha sonraları Ahhiyava krallıkları Hitit Krallığı ile eşit statüde kabul edilmekte ve aralarındaki ilişkiler bu temelde şekillendirilmektedir (Karsu, 1997, s.215).

Öte yandan, Hititlerin Anadolu ve çevresindeki siyasi coğrafyada genişleyen egemenlik alanlarını idare etmek için geliştirdikleri idari sistem, vasallık mekanizmasıdır. Bu sistem, sadece siyasi üstünlük sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Hititlerin farklı kültür ve etnik gruplarla yönetsel bir uyum kurma çabasının da bir ürünü olmuştur. I. Šuppiluliuma döneminde temelleri atılan vasallık

sistemi, II. Murşili döneminde daha da kurumsallaşmış ve etkin bir yönetim biçimi haline gelmiştir. Hititler, özellikle Suriye'nin kuzey bölgelerine yönelik seferler sonrasında, ele geçirilen toprakların merkezden doğrudan kontrol edilmesinin zorluklarını göz önünde bulundurarak, yerel krallıkları Hitit egemenliği altında vasal statüsüne dahil etmişlerdir. Bu bağlamda, vasal krallıklara geniş bir özerklik tanınmakla birlikte, onların Hitit Krallığı'na karşı sadakat ve vergi yükümlülükleri tesis edilmiştir. Böylece, Hititler'in geniş coğrafi alanlara yayılmış egemenliklerini sürdürebilmeleri için, vasallık sistemi etkin bir araç olarak kullanılmış ve bu sayede hem siyasi istikrar sağlanmış hem de merkezi otoritenin sınır ötesine uzanması mümkün kılınmıştır (Özdemir, 2018, s.270).

Boğazköy ve Ortaköy kazılarında bulunan tabletler, Hititlerin sadece bölgesel bir güç değil, aynı zamanda karmaşık diplomatik ve idari ilişkiler ağına sahip bir devlet olduğunu kanıtlamaktadır. Hitit Krallığı, eşit statüde gördüğü devletlerle barışçı ve kardeşlik temelli ilişkiler kurarken, daha zayıf ve stratejik öneme sahip devletleri vasallık sistemiyle bağlayarak hem siyasi hem de idari anlamda büyük bir ustalık sergilemiştir. Bu çok katmanlı dış politika ve yönetim tarzı, Hititler'in bölgedeki uzun süreli varlıklarını ve siyasi istikrarlarını sağlayan temel unsurlar arasında yer almıştır.

Vasallık ilişkisi, antik dönemdeki siyasi yapılanmalarda önemli bir yere sahip olup, bu bağlamda özellikle Hitit Devleti'nin yönetim ve dış politika anlayışının temel taşlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Vasallık terimi, esasen bir devletin diğer bir devlete, genellikle daha güçlü ve hâkimiyet sahibi olan devlete karşı tek taraflı ve mutlak bağımlılık göstermesi anlamına gelmektedir. Ancak bu bağımlılık sadece dış politikanın belirli alanlarında geçerli olup, vasal devletlerin iç işlerinde özerkliklerini korudukları dikkat çekmektedir. Bu durum, söz konusu vasal devletlerin Hitit Devleti ile olan ilişkilerini, sadece askeri, diplomatik ve dış politik alanlarla sınırlandırmakta, iç yönetimlerinde ise önemli ölçüde serbest hareket edebilmelerine imkân tanımaktadır. Bu bağlamda, Hititler için vasal devletler sadece siyasi kontrolün bir aracı değil, aynı zamanda devletler arasındaki jeopolitik dengede tampon bölge görevi gören stratejik ortaklar olarak da işlev görmüşlerdir. Bu sayede, Hititler hem doğrudan müdahale gerektirmeyen bölgelerde yönetim yükünü hafifletmiş hem de sınır güvenliğini pekiştirmişlerdir (Taş, 2008, s.222).

Anadolu ve Suriye coğrafyalarında konumlanmış olan vasal devletler, Hititlerin siyasi hegemonyasını sürdürmelerinde kritik rol oynamışlardır. Anadolu'daki vasal krallıklar arasında özellikle Tarhuntaša, Azzi-Hayaša, Kizzuwatna, Iššuwa ve Arzawa ülkeleri yer almaktadır. Arzawa'nın iç yapısı, çeşitli alt krallık ve bölgelerden oluşmakta olup, Šeha Nehri Ülkesi, Hapalla, Wiluša ve Mira-Kuvaliya gibi alt birimlerle karmaşık bir siyasi yapı sergilemektedir. Bu yapılar, Hititlerin Anadolu içindeki geniş etkisini artırırken, bölgedeki dengelerin korunmasını da sağlamıştır. Öte yandan Suriye bölgesinde Hititlerin vasal statüsüne dahil ettiği devletler, Karkamış, Halep, Mitanni, Ugarit, Amurru ve Nuhašši gibi önemli merkezleri içermektedir. Bu devletlerhem coğrafi konumları hem de kültürel ve ekonomik özellikleri bakımından Hititlere doğrudan bağlılık göstermekle beraber, bölgedeki diğer güçlerle denge kurma açısından hayati öneme sahip olmuşlardır (Taş, 2008, s.222).

Hitit Devleti'nin bu vasal krallıklarla kurduğu bağlar, sadece siyasi boyutta kalmayıp, evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri tesis edilerek de pekiştirilmiştir. Bu uygulama, vasal devletlerin sadakatinin sağlanmasında önemli bir araç işlevi görmüş ve böylelikle Hititler, dış politika stratejilerinde hem diplomasi hem de aile bağlarını kullanarak siyasi istikrar sağlamaya çalışmışlardır. Ayrıca, Hititlerin fethettiği bölgelerde kurdukları askeri birlikler vasal devletlere bağlılıklarının somut göstergesi olmuş, bu birlikler düşman devletlere karşı tampon bölge işlevi görerek Hititlerin doğrudan müdahalesine gerek kalmadan bölgenin savunmasını üstlenmişlerdir. Böylece, vasal devletlerin sınır güvenliğinde üstlendikleri bu rol, Hitit Devleti'nin genişleyen egemenliğini sürdürmesinde ve dış tehditlere karşı koruma sağlamasında stratejik bir avantaj sunmuştur (Gavaz, 2008, s.35).

Hitit kralları ile vasal devletler arasında yapılan antlaşmalar ise, sadece siyasi bağların değil, aynı zamanda bürokratik ve hukuki ilişkilerin de düzenlenmesine olanak tanımıştır. Bu antlaşmalar, saray bünyesinde görev yapan kalifiye yazıcılar tarafından, bronz, demir ve bazen de gümüş gibi dayanıklı metal tabletler üzerine çivi yazısıyla titizlikle kaydedilmiştir. Bu uygulama, hem antlaşmaların uzun süre korunmasını sağlamış hem de Hitit diplomasisinin ciddiyetini ve sistematikliğini göstermiştir. Metinlerin düzenli ve kurallara bağlı şekilde yazılması, Hitit yönetiminin hukuki disiplinini ve devletler arası ilişkilerde şeffaflığı ön planda

tuttuğunu göstermektedir. Böylece, vasal devletlerle olan ilişkiler sadece güç temelli değil, aynı zamanda yazılı hukuk ve gelenekler çerçevesinde yönetilmiştir. Bu yönüyle, Hititler vasallık sistemini sadece askeri ya da siyasi bir araç değil, aynı zamanda bürokratik ve hukuki bir kurum olarak da geliştirmişlerdir (Özdemir, 2018, s.270).

Vasallık sistemi Hititler açısından bir yandan coğrafi ve siyasi genişlemeyi yönetmede esneklik ve etkinlik sağlarken, diğer yandan devletin siyasi varlığını koruması ve dış tehditlere karşı sınırlarını güvence altına alması bakımından temel bir unsur olmuştur. Bu yapının sunduğu özerklik ve bağlılık dengesi, Hititlerin Anadolu ve Suriye'deki geniş topraklarını uzun süre boyunca kontrol edebilmelerinde kritik bir rol üstlenmiş, devletin siyasi ve idari yapısının sağlam bir temel üzerinde inşa edilmesine olanak vermiştir.

3.4. Diplomatik Yazılı Belgeler ve Kaynaklar

3.4.1. Hitit Devleti'nin Antlaşmaları ve Mektupları

Hitit devletinin idari yapısı, tarihsel ve coğrafi bağlamda oldukça karmaşık ve çok katmanlı bir yapıyı işaret etmektedir. Bu sistem incelendiğinde, temel olarak iki ana yönetim biçiminin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, merkezi otoritenin doğrudan kontrolü altında bulunan bölgeler, diğeri ise vasallık ilişkisi çerçevesinde Hitit krallığına bağlı olan ancak iç işlerinde görece özerkliğe sahip olan bölgeler veya eyaletlerdir. Merkez yönetimin doğrudan denetimi altındaki topraklar, esasen Hititlerin anayurdu olarak kabul edilen Kızılırmak'ın üst ve orta kesimleri ile yukarı bölgesini kapsamaktadır. Bu alanlar, Hitit kaynaklarında Yukarı Memleket (KUR.URU.UGU T1) ve Aşağı Memleket (KUR.URU ŞAP-LI-TI) olarak adlandırılmakta olup, Yukarı Memleket genellikle Kızılırmak'ın doğu ve kuzeydoğu bölgelerini kapsarken, Aşağı Memleket ise Orta Anadolu'nun güney kısmını içermektedir. Bu bölgelerdeki yerel yönetimler, doğrudan kralın otoritesi altında yer almakta ve merkezi bürokrasinin sıkı denetimi ile idare edilmektedir (Taş, 2012, s.3030).

Öte yandan, Hititler krallık sınırlarının genişlemesiyle birlikte, merkezden uzak ve coğrafi olarak daha elverişsiz ya da nüfusu farklı etnik unsurlardan oluşan

bölgelerde, doğrudan merkezi idareyi uygulamanın güçlüğü ile karşılaşmışlardır. Bu nedenle, özellikle dış sınırlar ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yer alan bazı krallıklar ve eyaletler, Hitit Devleti'ne karşı vasal statüyle bağlı tutulmuşlardır. Vasal devletler, esasen Hititler açısından hem güvenlik tamponu oluşturmak hem de bölgenin idaresini daha kolay hale getirmek için stratejik olarak önemliydi. Vassal krallar genellikle ya Hitit hanedanından seçilen güvenilir bir üye ya da Hitit krallarına yakınlığı ile bilinen bölgenin yerel elitlerinden birisi olmuştur. Bu sistem, vassal krallara iç işlerinde geniş bir serbesti sağlarken, dış politikada mutlak sadakati ve Hitit kralının üstünlüğünü tanımayı zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla, vasal krallıklar iç yönetimlerinde bağımsız hareket edebilmekle beraber, dış ilişkilerinde Hitit Devleti'nin onayına bağlı kalmak ve belirlenmiş antlaşma maddelerine uymak durumundaydılar. Bu bağlamda, vasallık ilişkisi sadece askeri ya da diplomatik bir kontrol mekanizması olmanın ötesinde, Hititler için siyasi ve idari anlamda merkezi otoritenin uzantısı olma işlevi de görmüştür (Taş, 2012, s.3030).

Bu yönetim modelinin en önemli faydalarından biri, Hititlerin, güçlü rakip devletlerle olan sınır bölgelerinde, bu vasal krallıkları tampon bölge olarak kullanabilmeleridir. Böylece, doğrudan Hitit topraklarına yönelik olası saldırılar, bu vasal devletler tarafından karşılanmakta, aynı zamanda bu krallıklar Hititlerin bölgesel nüfuzunu artırarak daha geniş alanlarda etkisini göstermesine olanak sağlamaktaydı. Hitit kralları, vasal krallıkların sadakatini pekiştirmek için bazen bu kralların yönetici ailelerine Hitit hanedanından prensesler veya önemli aile bireyleri eş olarak vermiştir. Bu stratejik evlilikler, iki yönetici aile arasında hem siyasi ittifakları güçlendirmiş hem de vasal kralların bağlılığını artırmıştır. Dolayısıyla, vasallık sistemi sadece siyasi bağlılık değil, aynı zamanda sosyal ve ailevi bağların da kurulduğu çok boyutlu bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Taş, 2012, s.3030).

Bu idari sistemin tarihsel gelişimine bakıldığında, I. Şuppiluliuma'nın döneminde özellikle Suriye'nin kuzey bölgelerine yönelik seferler sonrası vasallık sisteminin şekillenmeye başladığı görülmektedir. Bu seferler sırasında Hititlerin ele geçirdiği yeni toprakların, merkezden doğrudan idare edilmesinin zor olduğu değerlendirilmiş ve bu nedenle, söz konusu bölgelerde vasal krallık modeline dayalı yönetim uygulanmaya konmuştur. II. Murşili döneminde ise bu sistem daha da gelişmiş ve kurumsallaşmıştır. Hititler hem Anadolu hem de Mezopotamya sınırları

içinde birçok vasalet devlet ve eyalet yöneticisine sahip olmuşlardır. Anadolu içindeki önemli vasalet krallıklar arasında Hurri-Mitanni, Kizzuwatna, İşuva Memleketi, Azzi-Hayaşa Memleketleri ve Arzawa Memleketleri (Şeha Nehri Memleketi, Hapalla, Wiluşa, Mira-Kuwaliya) yer almıştır. Mezopotamya ve Suriye bölgesinde ise Karkamış, Halep, Ugarit, Amurru, Nuhaşşe ve Kinza gibi önemli memleketler Hititlere vasalet statüyle bağılı kalmışlardır. Bu devletlerle yapılan antlaşmalar ve siyasi yazışmalar, günümüzde bulunan ve çözümlenmiş Hitit tablet metinlerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu metinler, Hitit dış politikasının hem karmaşıklığını hem de sistematikliğini anlamak açısından eşsiz bir kaynak teşkil etmektedir (Alemdar, 2006, s.15-16).

Hititlerin idari sistemi, coğrafyanın ve dönemin gerekliliklerinin getirdiğı zorluklara uygun olarak geliştirilmiş, hem merkezi otoritenin doğrudan denetimi altında olan bölgeleri hem de geniş toprakları yönetmede stratejik önem taşıyan vasalet krallıkları bünyesinde barındıran karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. Bu sistem, Hititlerin siyasi güçlerini genişletmelerinde ve farklı etnik, kültürel yapıdaki toplumları bünyesinde tutmalarında belirleyici bir rol oynamıştır.

Hitit Devleti'nin egemenliğı altında bulunan vasalet krallıklarla yapılan antlaşmalar, büyük oranda belirli kurallar ve standartlar çerçevesinde oluşturulmuş ve titizlikle muhafaza edilmiş metinler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu belgeler, genel itibarıyla düzenli bir yapı içerisinde hazırlanmış olup, çoğunlukla devletin resmi dili kullanılarak yazılmıştır. Antlaşmaların hazırlanma süreci, Hitit Büyük Kralının denetiminde çalışan özel bir ekip tarafından yürütölmüş ve nihai metin, ilgili vasalet krala sunulmadan önce titizlikle gözden geçirilmiştir. Yazım materyali ve teknikleri açısından da büyük bir çeşitlilik görölmekle birlikte, bu metinlerin çoğı bronz ya da demirden yapılmış tabletler üzerine çivi yazısı ile işlenmiştir. Bazı nadir durumlarda ise daha değerli olan gümüş tabletlerin de kullanıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Bu durum, antlaşmaların sadece hukuki bir belge olmanın ötesinde, aynı zamanda hem dini hem de siyasi birer sembol olarak da göröldüğünü göstermektedir (Akdoğan, 2010, s.98-102).

Metinlerin içeriğine dair yapılan detaylı incelemelerde, antlaşma metinlerinin belirli bir format ve yapı çerçevesinde şekillendiğı anlaşılmaktadır. Her ne kadar bazı

istisnai durumlar mevcutsa da, çoğu metin ortak bir kalıba uymaktadır. Bu kalıp, antlaşmanın önsözü ile başlamaktadır ki burada genellikle Hitit Büyük Kralının ismi, unvanları, lakapları ve atası olan kralın adı ya da hatta daha geniş bir bağlamda kralın soy ağacına dair bilgiler yer almaktadır. Bu önsöz bölümü, sadece bir giriş metni değil, aynı zamanda antlaşmanın tarihsel ve siyasi bağlamını da yansıtan bir tür resmi tarih anlatımı niteliğindedir. Burada, Hitit Kralı ile antlaşmanın diğer tarafı olan vasal krallık, ayrıca vasala tahsis edilen memleket ile Hatti Memleketi arasındaki ilişkilerin geçmişine dair bilgiler verilmektedir. Bu bölümdeki ifadeler, hem taraflar arasındaki bağın sağlamlığını göstermek hem de antlaşmanın hukuki temelini güçlendirmek amacıyla dikkatle formüle edilmiştir. Antlaşmanın esas bölümünde ise, vasal krallığın Hitit Kralına karşı üstlenmesi gereken yükümlülükler ve kurallar ayrıntılı biçimde sıralanmaktadır. Bu yükümlülükler arasında kralın mutlak sadakatinin sağlanması, belirlenen sınırların korunması, askeri hizmetlerin ifası ve gerektiğinde Hitit ordusuna katılımı, vergi ödemeleri, olası ayaklanmaların bastırılması, dış düşmanlara karşı savunma sorumlulukları, esirlerin durumu ve muameleleri gibi önemli siyasi ve sosyal konular yer almaktadır. Ayrıca, antlaşma metinlerinde yalan beyanlarda bulunulmaması ve metnin belirli aralıklarla okunması gibi hükümler de yer almıştır. Özellikle tabletlerin yıllık olarak okunması hem antlaşmanın sürekli hatırlanması hem de tarafların bağlılıklarının perçinlenmesi açısından kritik bir ritüel olmuştur (Akdoğan, 2010, s.98-102).

Metinlerin son kısmında ise, antlaşmanın dini ve yasal bağlayıcılığını pekiştiren çeşitli hükümler bulunur. Bu bölümde, antlaşmanın kopyasının, vasal krallığın baş tanrısına ait tapınağa yerleştirilmesi ve belirli dönemlerde orada okunması için kurallar belirlenmiştir. Böylece, antlaşma hem devletler arası bir hukuk belgesi hem de dini bir metin haline gelmiştir. Yine bu bölümde, antlaşmayı tanıklık eden tanrılar ve yemin tanrıları listelenir; bu tanrılar antlaşmanın ihlal edilmesi halinde uygulanacak bedduaları temsil etmektedir. Hitit metinlerinde yer alan lanet ve lütuf ifadeleri yalnızca vasal krala yöneltilmiştir; eğer vasal kral antlaşma şartlarını bozarsa, tanrılar tarafından kendisi ve ailesi tamamen mahvolacak, ancak antlaşmaya sadık kaldığı sürece hem Hitit Kralı'nın hem de tanrıların himayesinde ve iyiliğinde kalacaktır. Bu tür dini cezalandırma ve

ödüllendirme söylemleri, antlaşmaların bağlayıcılığını ve kalıcılığını sağlamada önemli bir araç olmuştur (Akdoğan, 2010, s.98-102).

Hititlerin vasal krallıklarla gerçekleştirdiği bu diplomatik ilişkilerin belgeleri günümüzde geniş çapta bulunmaktadır. Bu antlaşmalar arasında özellikle Kizzuwatna bölgesinden Şunaşşura ile Hitit Kralı II. Tuthaliya arasında imzalanan antlaşma metni önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, I. Şuppiluliuma'nın, oğlu Telipinu ve diğer oğlu prens Arnuwanda ile birlikte, Büyük Kraliçe Henti ve saray muhafızlarının şefi Zida arasında yapılan ve Kizzuwatna krallığı ile Hititler arasındaki ilişkileri düzenleyen antlaşmalar da dikkat çekmektedir. Bu belgeler, Hititlerin hem iç siyasi dengelerini hem de dış ilişkilerindeki hassas diplomatik dengeyi koruma çabalarının somut kanıtlarıdır (Alemdar, 2006, s.88).

Hitit Devleti ile vasal krallıkları arasında tesis edilen antlaşmalar, sadece siyasi birer belge olmanın ötesinde, aynı zamanda dönemin ideolojik, dini ve sosyal yapısını da yansıtan çok katmanlı metinlerdir. Bu belgeler, Hititlerin devlet yapısını ayakta tutmada ve sınırlarını korumada kullandıkları stratejilerin ve yönetim biçimlerinin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Hitit Devleti'nin egemenliği altında bulunan ve vassal statüsüyle krallığa bağlı olan Arzawa Memleketleri birliği, kendine özgü siyasi yapılanması ve diplomatik ilişkileriyle Hitit siyasi coğrafyasının önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Bu bölge, özellikle Şeha Nehri Memleketi Krallığı, Hapalla Krallığı, Mira-Kuwaliya Krallığı ve Wiluşa Krallığı gibi dört ayrı siyasi birimi içermekte olup, Hitit krallığı ile aralarındaki ilişkiler antlaşmalarla resmiyet kazanmıştır. Bu bağlamda, her bir memleketin Hitit egemenliği altında kalmasını sağlayan dört ayrı antlaşma metni söz konusudur. Bunlardan ilki, Hapalla Krallığı'nın hükümdarı Targaşnalli ile II. Murşili döneminde yapılmış olup, bu metin devletler arası ilişkilerin hukuki ve siyasi çerçevesini oluşturmuştur. İkinci antlaşma, Mira Kuwaliya Krallığı'nın kralı Kupanta-Kurunta ile yine II. Murşili arasında gerçekleştirilmiş, böylece bu memleketin Hitit egemenliği altındaki konumu pekiştirilmiştir. Üçüncü antlaşma, Şeha Nehri Memleketi Kralı Manapa-Tarhunta ile II. Murşili arasında imzalanmış, bölgenin siyasi istikrarı açısından hayati öneme sahip olmuştur. Son olarak, Wiluşa Krallığı'nın hükümdarı Alakşanduş ile II.

Muwattali arasında yapılan antlaşma, bu memleketin Hititler ile bağlarını daha da güçlendirmiştir. Bu metinlerin her biri, Hititlerin Arzawa bölgesindeki etkisini yasal temellere oturtan ve vasal krallıkların yükümlülüklerini ayrıntılı biçimde düzenleyen hukuki belgelerdir (Alp, 2001, s.99).

Benzer şekilde, Amurru Krallığı ile Hititler arasında da dört önemli antlaşma metni bulunmaktadır. Bu belgeler, dönemin siyasi dinamiklerini ve krallıklar arası ilişkilerin seyrini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. İlk antlaşma, Amurru'nun ünlü hükümdarı Aziru ile I. Şuppiluliuma arasında imzalanmış, bu belge hem siyasi ittifak hem de bölgesel denge açısından kritik bir rol oynamıştır. İkinci antlaşma, Tuppi-Teşup ile II. Murşili arasında yapılmış olup, Amurru'nun Hitit krallığına olan bağlılığını tescillemiştir. Üçüncü antlaşma, Benteşina ile III. Hattuşili arasında yapılmış ve bu metin, Hititlerin Amurru üzerindeki nüfuzunu artırma stratejisinin somut bir yansımasıdır. Son olarak, Amurru kralı Şauşgamuwa ile IV. Tuthaliya arasında gerçekleşen dördüncü antlaşma hem Hititler hem de Amurru için siyasi güvenliği ve iş birliğini pekiştiren bir belge olmuştur (Alp, 2001, s.99).

Hitit egemenliği altındaki diğer önemli vasal krallıklardan biri olan Azzi-Hayaşa Memleketi ile ilişkiler de benzer şekilde resmi antlaşmalarla düzenlenmiştir. Bu bölgeye, I. Şuppiluliuma tarafından vassal kral olarak atanan Hukkana ile Hitit krallığı arasında özel bir antlaşma yapılmıştır. Bu metin, Azzi-Hayaşa'nın Hitit egemenliği altındaki konumunu ve kral Hukkana'nın Hitit Kralı'na olan bağlılığını yansıtan önemli bir belgedir (Alp, 2001, s.99).

Ugarit Memleketi ile Hititler arasında ise iki önemli diplomatik antlaşma kayda geçmiştir. Bunlardan ilki, II. Nikmaddu ile I. Şuppiluliuma arasında yapılmış olup, bu antlaşma Ugarit'in Hitit siyasetindeki stratejik konumunu göstermektedir. İkinci antlaşma ise, Nikmepa ve II. Murşili arasında gerçekleştirilmiş, böylece Ugarit ile Hitit krallığı arasındaki bağlar kuvvetlendirilmiştir. Ayrıca, I. Şuppiluliuma'nın kızı Mattiwaza'yı Mitanni Memleketi'ne vassal kral olarak ataması ve bu atamayla birlikte gerçekleştirilen antlaşma, Hititler'in bölgedeki siyasi nüfuzunu artırma ve siyasi ittifaklarını pekiştirme politikalarının önemli bir parçasıdır (Alp, 2001, s.93).

Hititlerin kuzey Suriye bölgesinde işgal ettiği Nuhaşşe Memleketi ile olan ilişkisi de benzer antlaşmalarla şekillenmiştir. Bu bağlamda, vassal kral olarak atanan

Tette ile Hititler arasında yapılan antlaşma, bölgesel yönetimin merkezden sağlanmasında önemli bir unsur olmuştur. Öte yandan, Tarhuntaşşa Memleketi ile yapılan üç ayrı antlaşma metni mevcuttur. Bunlardan biri, Kurunta'nın askeri yükümlülüklerine dair III. Hattuşili'nin emirlerini içeren metindir; diğerleri ise, Ulmi-Teşup ile III. Hattuşili ve Kurunta ile IV. Tuthaliya arasında yapılmış antlaşmalardır. Bu belgeler, Tarhuntaşşa'nın hem askeri hem de siyasi boyutlarda Hitit egemenliği altındaki konumunu düzenleyen temel kaynaklardır. Kargamış Memleketi ile Hititler arasında da iki antlaşma bulunmaktadır. İlk antlaşma, Piyaşşili ile II. Murşili arasında yapılmış olup, Kargamış'ın Hititler üzerindeki vasal statüsünü teyit etmiştir. İkinci antlaşma ise, Talmi-Teşup ile II. Şuppiluliuma arasında imzalanmış ve Kargamış'ın bölgedeki konumunun Hititler tarafından kontrol altında tutulmasını sağlamıştır. Ayrıca, Halep Memleketi ile Hititler arasında yapılan bir antlaşma metni de günümüze ulaşmıştır. Bu antlaşma, Talmi-Şarruma ile II. Muwattalli arasında gerçekleştirilmiştir ve Hititlerin Kuzey Suriye'deki siyasi nüfuzunu gösteren önemli bir belge niteliğindedir (Dinçol, 1988, s.38-39).

Bu antlaşmalar, Hitit Devleti'nin bölgesel hegemonya kurma çabalarının, vasal krallıklar aracılığıyla nasıl sistematik ve kurumsal hale getirildiğinin somut göstergeleridir. Her biri, Hititlerin hem askeri hem de diplomatik stratejilerini yansıtan ve farklı bölgesel aktörlerle kurdukları ilişkilerin hukuki dayanaklarını oluşturan detaylı belgelerdir. Bu metinlerin incelenmesi, Hitit siyasi yapısının karmaşıklığını ve bölgesel yönetim anlayışını anlamak için vazgeçilmez bir kaynaktır.

Hitit diplomatik uygulamalarını incelemek ve anlamlandırmak açısından, krallığın yaptığı uluslararası antlaşmaların iki temel kategoriye ayrıldığı söylenebilir. Bu sınıflandırma, Hitit krallarının kendileriyle eşit statüde olan diğer büyük krallıklarla yaptıkları antlaşmalar ile kendi egemenlikleri altında bulunan vassal (bağlı) devletlerle imzaladıkları antlaşmalar arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, vassallarla gerçekleştirilen ve çoğunlukla tek taraflı bağlılık ve itaat esasına dayanan antlaşmaların yanı sıra, karşılıklı hak ve yükümlülüklerin eşitlik temelinde paylaşıldığı müteakibliyet prensibine dayalı diplomatik metinler de bulunmaktadır (Akdoğan, 2010, s.96).

Eşitlik esasına dayalı antlaşmalara dair en belirgin örnek, III. Hattuşili ile Mısır firavunu II. Ramses arasında yapılan Kadeş Antlaşmasıdır. Bu antlaşma, yalnızca iki büyük gücün siyasal ilişkilerinde karşılıklı saygı ve eşit haklara dayanan diplomatik protokolü simgelemekle kalmaz, aynı zamanda Orta Doğu'nun diplomasi tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Ancak Kadeş Antlaşması'nın yanı sıra, Hititlerin Kizzuwatna Krallığı ile yaptıkları antlaşmalar da bu eşitlikçi yaklaşımın somut örnekleri arasında yer almaktadır. Kizzuwatna'nın kendi dönemindeki siyasi ve askeri gücüne bağlı olarak, Hititlerle kurduğu diplomatik ilişkiler genellikle iki taraf arasında eşit haklar ve karşılıklı yükümlülükler içeren biçimde şekillenmiştir. Bu kapsamda, a) Hitit kralı Telipinu ile Kizzuwatna hükümdarı İşputahşu arasında (Resim 1), b) Hitit kralı Tahurwaili ile Kizzuwatna kralı Eheya arasında (Resim 2), c) Hitit kralı II. Zidanza ile Kizzuwatna kralı Pilliya arasında ve d) Hitit kralı II. Huzziya ile Kizzuwatna kralı Paddatişşu arasında yapılan antlaşmalar, bu iki krallığın diplomatik münasebetlerinin eşitlik temeline dayandığını açıkça göstermektedir (Akdoğan, 2010, s.96-97).

Benzer şekilde, Hitit krallığının Mısır ile olan diplomatik ilişkileri de iki önemli antlaşma ile belgelenmiştir. İlk olarak Kuruştama Antlaşması, Hititler ile Mısırlılar arasında kurulan diplomatik dengeyi ve karşılıklı tanıma esasını ortaya koyarken; bu antlaşmanın üzerinden yaklaşık yüz yıl geçtikten sonra yapılan Kadeş Antlaşması, her iki imparatorluk arasında kalıcı bir barış ve iş birliği zemini yaratmayı amaçlayan, siyasi tarih açısından hayati öneme sahip bir metin olarak öne çıkmaktadır. Bu iki belge, Hitit dış politikasının temel yapı taşlarından birini teşkil etmekte ve Hititlerin diplomatik eylemlerinde eşitlik ve mütekabiliyet ilkesinin ne denli merkezi bir konumda olduğunu vurgulamaktadır (Akdoğan, 2010, s.97).

Hititler, sadece büyük komşu devletlerle değil, çevrelerinde bulunan birçok memleket ve bölge ile de yoğun siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirmiştir. Bu ilişkiler, sadece antlaşma metinleriyle sınırlı kalmayıp, çeşitli yazılı belgelerle de desteklenmiştir. Özellikle Hitit krallığının, çevresindeki imparatorluklar ve vasal devletler ile gerçekleştirdiği diplomatik yazışmalar, o dönemin siyasi atmosferini anlamak açısından önemli birer kaynak oluşturur. Bu yazışmaların kapsamı, Hitit kralı tarafından devlet bünyesinde farklı görevlerde bulunan yetkililere gönderilen talimatlardan, kraliçelerin komşu memleketlerin kralları ve kraliçelerine hitaben

yazdığı mektuplara kadar geniş bir yelpazede değişiklik göstermektedir. Hitit krallığı tarafından gönderilen mektuplar tematik olarak sınıflandırılmış olup, bunların büyük bir bölümü, imparatorluklar ile vasalet devletler arasındaki diplomatik ilişkilerin resmi iletişimini ve iş birliğini temsil etmektedir. Bunun yanında, bazı mektuplar, bilgi talep etmek veya belirli görevlerin yerine getirilmesi için verilen talimatları içermektedir (Akdoğan, 2010, s.96).

Bölgede yaşanan siyasi gelişmelerin anlaşılması açısından, Hititlerin mektuplaşmaları çok önemli bilgi kaynakları sağlamaktadır. Ancak bu belgelerde Hitit Büyük Kralı'nın isimlerinin nadiren geçmesi, metinlerin kesin olarak tarihlenmesini zorlaştırmakta, tarihsel kronoloji açısından yorum farklılıklarına ve tartışmalara yol açmaktadır. Dolayısıyla, bu tür diplomatik yazışmaların tarihsel bağlamda doğru analiz edilmesi hem metinlerin içeriğinin hem de Hitit dış politik stratejilerinin anlaşılması açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu durum, Hitit diplomasisinin çok yönlü yapısını ve antlaşmalar kadar yazışmaların da siyasi süreçlerde oynadığı merkezi rolü gözler önüne sermektedir (Akdoğan, 2010, s.97).

Hitit Devleti'nin diplomasi pratiği, eşit statüdeki diğer krallıklarla yürütülen karşılıklı müteakabiliyet esaslı antlaşmalarla, vassal krallıklarla yapılan bağıllık ve itaat temelli antlaşmalar arasında net bir ayrım içermektedir. Bu iki farklı antlaşma türü, Hitit dış politikasının karmaşık yapısını ve bölgesel hegemonya kurma stratejilerinin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, antlaşmaların yanı sıra yazılı diplomatik iletişim biçimleri, Hititlerin devletler arası ilişkilerde ne denli titiz, kurallı ve sistematik bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Bu bağlamda, Hitit diplomatik belgeleri, Orta Doğu'nun eski çağ siyasi tarihinin anlaşılmasında vazgeçilmez kaynaklar arasında yer almaktadır.

Anadolu topraklarında ortaya çıkan en eski mektuplar, MÖ 2. bin yılın ilk çeyreğine tarihlenen, Asur dilinde kaleme alınmış olan ticari yazışmalardır. Bu döneme ait belgeler, esas olarak Asurlu tüccarlar arasında gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin resmi kaydı niteliğinde olup, bölgedeki erken diplomatik ve ticari iletişim ağlarının temel taşlarını oluşturmaktadır. Hitit Çağı olarak tanımlanan ve MÖ 1650-1200 yıllarını kapsayan döneme ait mektupların büyük bir kısmı ise, Boğazköy (Hattuşa) arkeolojik alanında ortaya çıkarılmıştır. Bu alan, Hitit devlet

merkezinin kalbi olarak kabul edilmekte olup, yapılan kazılarda bulunan mektupların sayısı yaklaşık 500 civarındadır. Elde edilen bu belgelerin önemli bir bölümü maalesef parçalar halinde, yani fragmanlar şeklinde bulunmuş olsa da Hititlerin yazılı kültürü ve diplomatik iletişim ağı hakkında zengin bilgiler sunmaktadır (Alp, 2001, s.4).

Bu mektupların dilsel açıdan incelenmesi, Hititçe'nin resmi devlet dili olarak kullanıldığını göstermekte, ancak uluslararası yazışmalarda dönemin yaygın diplomasi dili olan Akadça'nın tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, Hititler ile diğer büyük güçler ve bölgesel aktörler arasındaki siyasi iletişimde çok dilliliğin ve diplomatik protokollerin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Hitit dönemine ait mektupların sadece Boğazköy'de değil, Anadolu'nun farklı bölgelerinde ve Suriye ile Mısır gibi çevre coğrafyalarda da bulunması, Hititlerin geniş diplomatik ilişkiler ağına işaret eder. Bu bağlamda, Alacahöyük, Maşat Höyük, Hatay'da Tel El Açıana (Alalah), Ortaköy, Suriye'de Ras Şamra (Ugarit), Emar ile Mısır'da Tel-Amarna gibi çok çeşitli yerleşim merkezlerinden mektupların ortaya çıkması, Hitit dış politikasının coğrafi genişliğini ve uluslararası iletişim ağlarının karmaşıklığını gözler önüne sermektedir (Alp, 2001, s.4).

Özellikle Maşat Höyük'te bulunan mektupların sayısı 96 ile 117 arasında değişmekte olup, büyük çoğunluğu III. Tuthaliya dönemine tarihlendirilmektedir. Bu belgelerde ağırlıklı olarak savaş ve yönetsel meselelerin ele alındığı dikkat çekmektedir. Maşat mektupları, Hitit krallığının iç ve dış güvenlik politikaları, askeri seferler ve idari düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir (Alp, 2001, s.4).

Hitit çağının diplomatik yazışmaları arasında en çarpıcı ve tarihsel açıdan büyük öneme sahip olanlardan biri, genç yaşta hayatını kaybeden Mısır Firavunu Tutankamon'un dul eşi tarafından Hitit Kralı I. Şuppiluliuma'ya gönderilen iki mektuptur. Bu mektuplar, hem Hitit-Mısır ilişkilerinin niteliği hem de bölgesel diplomatik uygulamalar bakımından dikkat çekicidir. İlk mektupta, Mısır kraliçesi şu ifadeleri kullanmaktadır: “Kocam öldü. Oğlum yoktur. Senin ise birçok oğlun olduğu söyleniyor. Eğer bana bir oğlunu verirsen, o benim kocam olabilir. Hizmetkârlarımdan birini alıp onu kocam yapmak istemem; bundan çok

korkarım.”Bu sözler, dönemin diplomatik taleplerinin inceliklerini ve siyasi evliliklerin rolünü göstermektedir. II. Murşili’nin aktardığına göre, I. Şuppiluliuma bu durumu duyar duymaz danışmanlarını çağırmış ve bu tür bir talebin daha önce hiç duyulmadığını belirtmiştir. Haberlerin doğruluğundan emin olmak isteyen kral, Mısır’a bir elçi göndererek durumu teyit ettirmiştir (Alp, 2001, s.5).

Uzun bir süre sonra, Hitit elçisi Hattuşa-ziti, Mısır elçisi komutan Hani ile birlikte geri dönmüş ve beraberlerinde Mısır kraliçesinden gelen yeni bir mektup getirmiştir. Kraliçe bu mektubunda şöyle demektedir: “Niçin bana ‘beni aldatıyorlar’ dedin? Eğer bir oğlum olsaydı, kendi memleketimin küçülmesini başka bir devlete yazar mıydım? Bana inanmadın ve böyle yazdın. Kocam öldü, oğlum da yok. Bir hizmetcimi asla kocam yapmam. Başka hiçbir memlekete yazmadım, sadece sana yazdım. Senin birçok oğlun olduğu söyleniyor. Bana bir oğlunu ver; o, kocam ve Mısır’a kral olsun.” Nihayetinde I. Şuppiluliuma bu talebin gerçek olduğuna ikna olmuş, oğlu Zannanza’yı Mısır’a göndermiştir. Ancak bu girişim, Mısır’daki iktidar değişikliği nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmış ve Hitit prensi Mısır’a varır varmaz öldürülmüştür (Alp, 2001, s.6).

Hititlerin Batı Anadolu’daki krallıklarla gerçekleştirdiği diplomatik yazışmalar ise sınırlı sayıda olmasına rağmen son derece önemlidir. Bu bağlamda, Boğazköy’de bulunan yedi ve Ortaköy/Şapinuva’da keşfedilen bir adet mektup olmak üzere toplam sekiz mektup gün ışığına çıkarılmıştır. Bu mektupların içerikleri incelendiğinde, genel olarak Hitit krallığı ile vasal konumundaki Batı Anadolu krallıkları arasında cereyan eden savaşlar, kaçak olayları ve geçmişte yaşanan siyasi gelişmelerin tartışıldığı görülmektedir. Bulunan sekiz mektubun, Hitit kralının statü olarak eşiti olan Ahhiyava kralına gönderdiği ve ondan aldığı Ahhiyava Mektubu-I ve II ile Tavalagawa Mektubu, Milavata Mektubu, Manapa-Tarhunta Mektubu, Arzawa Mektubu, Maşhuiluva Mektubu ve Uhhamuva Mektupları olduğu tespit edilmiştir (Süel, 2001, s.671). Bu belgeler, Batı Anadolu’da Hititlerin politik ve diplomatik etkinliğinin boyutlarını ortaya koymanın yanı sıra, bölgedeki güç dengeleri ve ittifaklar hakkında da önemli bilgiler vermektedir.

Anadolu coğrafyasındaki yazılı diplomasi geleneğinin en eski örnekleri, Asurlu tüccarlara ait ticari mektuplardan başlayarak, Hititler döneminde oldukça

gelişmiş ve çeşitlenmiş; bu gelişmeler özellikle Boğazköy ve çevresi başta olmak üzere birçok arkeolojik alandan elde edilen belgelerle belgelenmiştir. Hititlerin uluslararası ve bölgesel diplomasi pratiği, sadece antlaşmalarla değil, bu tür mektuplaşmalarla da sürdürülmüş ve böylece dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel dinamiklerinin anlaşılmasına ışık tutmuştur. Bu yazışmalar, Hitit dış politikasının çok boyutlu yapısını ve Anadolu ile çevresindeki güçler arasındaki karmaşık ilişkiler ağını anlamak için vazgeçilmez birincil kaynakları oluşturmaktadır.

Hititlerin sadece Anadolu'daki çağdaşı krallıklarla değil, aynı zamanda bölgesel ve hatta geniş coğrafyalarda etkili büyük devletlerle de yoğun diplomatik ilişkiler yürüttüğü, mektuplaşma faaliyetleri aracılığıyla açıkça ortaya konmaktadır. Bu bağlamda, Mısır Memleketi ile gerçekleştirilen yazışmalar, hem dönemin uluslararası politik dengelerinin anlaşılmasında hem de antlaşma metnlerinin ve diplomatik iletişimin incelenmesinde son derece önem arz etmektedir. Mısır ile Hititler arasında karşılıklı olarak gönderilen mektuplar, bu iki büyük güç arasındaki ilişkiyi çok yönlü biçimde yansıtmaktadır. Söz konusu mektuplar arasında; Mısır Firavunu II. Ramses'in Hitit Kralı III. Hattuşili'ye gönderdiği ve Kadeş Antlaşması ile ilgili ayrıntıları içeren belge; Mısır Kraliçesi Tuya tarafından Hattuşili'ye yollanan mektup; Mısır Kraliçesi Naptera'nın Hitit Kraliçesi Puduhepa'ya gönderdiği yazışma; II. Ramses'in evlilik müzakerelerine dair Hitit Kraliçesi Puduhepa'ya gönderdiği mektup; aynı Firavun tarafından Kraliçe Puduhepa'ya iletilen diğer mektuplar ile II. Ramses'in III. Hattuşili'ye yazdığı mektuplar yer almaktadır. Bu belgeler, sadece siyasi ittifak ve antlaşmaların değil, aynı zamanda evlilik politikalarının, diplomatik nezaket kurallarının ve karşılıklı güven tesis süreçlerinin de ayrıntılarını ortaya koymaktadır (Coşkun, 1995, s.1; Ay, 2010, s.29).

Bunun yanı sıra, Hititler ile Mısır arasında gerçekleşen bu diplomatik iletişimlerin yanı sıra, Hitit krallığının Batı Anadolu bölgesindeki çağdaş krallıklara yönelik mektuplaşmaları da önemlidir. Bu yazışmalar özellikle Ahhiyava ve çevresindeki güçlerle kurulan ilişkilerin yapısını anlamak için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda öne çıkan belgelerden biri, Boğazköy'de keşfedilen Tavagalawa Mektubu'dur. Bu mektup, tabletin her iki yüzünde dörder sütunluk metinlere sahip olup, Hitit kralının Ahhiyava kralına yazdığı resmi bir diplomatik yazışmadır. Mektubun konusu, Hitit topraklarında çeşitli sorunlara yol açan ve daha sonra

Ahhiyava sınırları içine kaçan Piyamaradu adlı şahsa ilişkindir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, mektubu kaleme alan Hitit kralının kimliği hakkında akademik çevrelerde süregelen tartışmalardır. Genel kabul gören görüş, mektubun III. Hattuşili tarafından kaleme alındığı yönündedir. Ancak bazı araştırmacılar, mektubun yazarı olarak I. Şuppiluliuma'yı işaret etmekte ve kronolojik sıralama çerçevesinde bunu desteklemektedir. Mektup, esas itibarıyla Piyamaradu'nun Hitit topraklarını ihlal etmesi ve daha sonra Ahhiyava'da kazandığı saygınlık neticesinde bölgedeki huzursuzlukları ele almakta, Ahhiyava kralına yönelik ince bir eleştiriyi de bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte, metnin ana hedefi, Ahhiyava kralı ile Hitit krallığı arasındaki diplomatik ilişkilerin sağlamlaştırılmasıdır. Bu yazışma, aynı zamanda Wiluşa bölgesi etrafında ortaya çıkan sorunların çözüme kavuştuğuna dair önemli bir belge olarak da değerlendirilmektedir (Coşkun, 1995, s.1; Ay, 2010, s.29; Kelder, 2012, s.42).

Ahhiyava tarafından Hitit krallığına gönderilen Ahhiyava I Mektubu ise, muhatabı olan Hitit kralına verilen resmi bir cevabı içermektedir. Bu tabletin tercümesinden, söz konusu mektubun bir yanıt niteliğinde olduğu ve iki taraf arasında karşılıklı diplomatik yazışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Ne var ki, metnin en önemli özelliği, ne yazan Ahhiyava kralının ne de muhatap Hitit kralının isimlerinin metinde yer almamasıdır. Bu durum, dönemin diplomatik protokolü veya metinlerin korunma biçimi hakkında çeşitli yorumlara açık olmakla birlikte, Ahhiyava kralının Hitit kralına hitaben “kardeşim” tabirini kullanması, aralarındaki statü eşitliğinin ve dostane ilişkilerin altını çizmektedir. Mektubun içeriğinde esasen, Ahhiyava ve Hitit krallıkları arasında egemenlik alanları olarak görülen adalar üzerinde bilgi alışverişi ve muhtemel ihtilafların tartışıldığı gözlemlenmektedir. Bu, iki büyük gücün kıyı bölgeleri ve deniz hakimiyeti konularında ortak bir anlayış geliştirmeye çalıştıklarını göstermektedir. Ahhiyava II Mektubu ise büyük olasılıkla Hitit kralından Ahhiyava kralına yazılmıştır. Bu mektubun yazarının kimliği kesin olmamakla beraber, bilim insanları arasında II. Murşili ya da III. Hattuşili olduğu düşünülmektedir. Metnin sonundaki “kardeşler” ifadesi, iki kralın yazışmanın gerçekleştiği dönemde birbirlerine eşit statüde olduklarını ortaya koymaktadır. Bu ifade, iki taraf arasındaki diplomatik nezaket ve güç dengesi konusunda dikkat çekici bir ipucu sunmaktadır. Aynı zamanda, bu tür yazışmalar, Hitit-Ahhiyava ilişkilerinin

sadece çatışma veya rekabet temelli olmadığını, diplomatik diyalog ve müzakere süreçlerinin de önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir (Ay, 2010, s.33; Kelder, 2012, s.43).

Hititlerin sadece kendi coğrafyalarındaki krallıklarla değil, aynı zamanda Mısır gibi uzak ve güçlü devletlerle, ayrıca Batı Anadolu'daki Ahhiyava gibi çağdaş krallıklarla yürüttüğü mektuplaşmalar, dönemin diplomatik pratiğinin ne denli gelişmiş olduğunu göstermektedir. Bu mektuplar, sadece resmi antlaşmaların metinleri değil, aynı zamanda dönemin güç ilişkileri, ittifak politikaları, sınır sorunları ve aile bağları gibi çok boyutlu diplomasi alanlarının belgelendiği birer tarihsel kaynaktır. Özellikle Mısır ile yapılan yazışmalar, iki büyük imparatorluk arasında var olan siyasi ve kültürel etkileşimin yanı sıra, karşılıklı saygı ve güven tesisinin inceliklerini gözler önüne sermektedir. Benzer şekilde, Ahhiyava mektupları, Batı Anadolu'daki güç dengeleri ve bölgesel sorunların diplomatik yollarla çözümüne dair önemli ipuçları sunmakta ve Hititlerin bölgesel hakimiyet anlayışını ortaya koymaktadır. Böylece, Hititlerin diplomatik faaliyetleri, sadece güç gösterisi veya savaş aracı olmaktan öte, karşılıklı saygıya dayalı uzun vadeli ilişkilerin ve bölgesel istikrarın sağlanmasının temel unsuru olarak işlev görmüştür.

3.4.2. Hitit Devleti'nin Evlilik Diplomasisi

Eski Çağlardan başlayarak Yakın Çağ'a kadar uzanan tarihsel süreçte, devletler arasındaki ilişkiler, karşılıklı güven tesisinden çıkar sağlamaya, bölgesel istikrarı sağlamaya kadar geniş bir yelpazede şekillenmiş ve bu bağlamda diplomasi mekanizmaları gelişmiştir. Bu diplomasi araçlarından en stratejik ve etkili olanlarından biri ise kuşkusuz ki evlilik bağları yoluyla kurulan ittifaklardır. Savaşların sona erdirilmesi, yeni ittifakların tesis edilmesi, siyasi ve ekonomik çıkarların korunması, ayrıca hanedanlıklar arasında güçlü akrabalık bağlarının oluşturulması gibi çok katmanlı amaçlar, diplomatik evliliklerin en önemli motivasyonları arasında yer almıştır. Bu çerçevede, devletler, evlilik kurumunu sadece sosyal veya kültürel bir olgu olarak değil, aynı zamanda çok yönlü politik bir araç olarak değerlendirmiş ve bu araç vasıtasıyla hem iç hem dış politika hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır.

Hititler özelinde incelendiğinde, krallık ve kraliçelik makamlarının uluslararası ilişkilerdeki rolü ve evlilik kurumunun politik bir strateji olarak kullanımı oldukça belirgindir. İmparatorluk döneminde özellikle, Hitit kralları, gerek dönemin güçlü rakip devletleriyle gerekse kendisine bağlı vassal devletlerle olan ilişkilerinde, evlilik bağlarını sıkça ve sistematik biçimde kullanmışlardır (Klengel, 1992, s.171). Bu stratejinin temelinde yatan yaklaşım, evlilik yoluyla hem diplomatik bağları güçlendirmek hem de karşılıklı bağımlılığı artırarak uzun vadeli barış ve işbirliği ortamları yaratmaktır. Bu anlamda, evlilikler, sadece iki hanedan bireyi arasındaki bağları değil, aynı zamanda iki devletin kaderlerinin birbirine bağlanmasını temsil etmiştir. Bu evlilikler, Hitit dış politikasının önemli bir parçası haline gelmiş, prensesler devletler arası diplomasiin canlı temsilcileri olarak değerlendirilmiştir (Taş, 2007, s.114).

İmparatorluk döneminde bu uygulamaya örnek teşkil eden en dikkat çekici olaylardan biri, Kral I. Šuppiluliuma'nın Babilli bir prensesle gerçekleştirdiği evliliğidir. Kayıtlarda bu yabancı prensesin adı doğrudan belirtilmemekle birlikte, kendisi 'Tavananna' unvanı ile anılmaktadır. Bu unvan, Hitit sarayında kraliçe makamını ifade etmekte olup, prensesin sadece bir eş değil, aynı zamanda sarayda üst düzey bir otorite figürü olduğunu göstermektedir. Babilli prenses, I. Šuppiluliuma'nın vefatından sonra da II. Murşili'nin döneminde Tavananna unvanını taşımaya devam etmiş ve saray içerisindeki nüfuzunu korumak için çeşitli entrikalara başvurduğu belgelerde ifade edilmektedir. Bu durum, Hitit sarayının iç dinamiklerinin ve güç mücadelelerinin karmaşıklığını gözler önüne sermektedir (Bryce, 2002, s.14).

Babilli prensesin Hitit sarayına ikinci eş olarak değil, doğrudan kraliçe olarak kabul edilmesi, Hititlerin diplomatik evlilikler konusundaki yaklaşımlarını anlamak açısından önemlidir. Bu durum, yabancı kökenli prenseslerin Hitit aristokrasisi ve saray yapısı içerisinde yükselmesinin önünde herhangi bir engelin bulunmadığını göstermektedir. Hitit Devleti'nin, diplomatik evlilikler yoluyla başka ülkelere gönderdiği prenseslerin gidecekleri devletlerde hangi statüde olacaklarını önceden belirlemesi, bu süreçte oldukça titiz ve hassas bir politik tutum sergilediğini ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, Hitit yönetimi, dış politikasının bir aracı olarak

evlilikleri sadece yüzeysel bağlar kurmak değil, aynı zamanda bu bağların sağlam ve kalıcı olmasını sağlamak üzere kurumsallaştırmıştır.

Ne yazık ki, I. Šuppiluliuma ile Babilli prenses arasında gerçekleşen bu evliliğe ilişkin doğrudan ve özgün bir yazılı belge günümüze ulaşmamıştır. Ancak, Babil ile Hititler arasında I. Šuppiluliuma döneminde son derece başarılı ilişkilerin kurulduğu bilinmektedir. Bu kapsamda, söz konusu evliliğin, iki büyük gücün arasındaki diplomatik ve siyasi ilişkilerin kalıcılığını sağlamaya yönelik stratejik bir hamle olduğu değerlendirilmekte ve diplomatik bir adım olarak kabul edilmektedir (Kuhrt, 2009, s.333). Böylece, evlilikler sadece ailevi bağlardan ibaret olmayıp, aynı zamandadevletler arası ittifakların ve siyasi istikrarın teminatı olarak işlev görmüştür.

Hititler döneminde diplomatik evlilikler, çok yönlü bir devlet politikası olarak benimsenmiş ve uygulamaya konulmuştur. Bu evlilikler, Hitit krallığının hem içerideki otorite yapısını güçlendirmiş hem de dış politikada etkili bir müzakere ve işbirliği aracı olarak kullanılmıştır. Babilli prenses örneğinde olduğu gibi, yabancı prenseslerin Hitit sarayında önemli makamlar edinmesi, evlilik kurumunun sadece sosyal bir olay değil, aynı zamanda karmaşık ve titizlikle yürütülen politik bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, diplomatik evlilikler, Eski Çağ'dan Yakın Çağ'a kadar devletler arasındaki ilişkilerde barış, işbirliği ve karşılıklı fayda sağlamaya yönelik temel unsurlar arasında yer almıştır.

I. Šuppiluliuma'nın hükümdarlık dönemi, Hitit Devleti tarihinde diplomatik ilişkiler açısından çarpıcı ve daha önce benzeri görülmemiş bir olaya sahne olmuştur. Bu olay, klasik diplomasi kalıplarının dışına çıkarak, uluslararası ilişkilerde evlilik bağlarının son derece stratejik bir biçimde kullanıldığını gösteren özgün bir örnek teşkil eder. Mısır kraliçesinin I. Šuppiluliuma'ya yönelik mektup aracılığıyla ilettiği evlilik talebi, dönemin diplomatik yazışmaları arasında nadir rastlanan ve son derece dikkat çekici bir durumdur. Mektupta kraliçe, kocasının ölümünden sonra Hitit prenslerinden birini eş olarak talep etmiş, bu talep KBo 5.6 ve CTH 40 numaralı tabletlerde kayıt altına alınmıştır. Başlangıçta I. Šuppiluliuma, bu talebe kuşkuyla yaklaşmış ve karşı tarafın gerçek niyetlerinden emin olamamıştır. Ancak, Mısır kraliçesi ikinci mektubunda, bu kuşkulara yönelik eleştirilerini açıkça ortaya koymuş

ve serzenişte bulunmuştur. Bunun üzerine I. Šuppiluliuma, diplomatik evlilik teklifine olumlu cevap vererek, oğlunu Mısır'a gönderme kararı almıştır. Ancak trajik bir şekilde, Hititli prens Zannanza, yolculuk esnasında bir komplo neticesinde öldürülmüş ve bu olay Hitit-Mısır ilişkilerinde ciddi bir kriz yaratmıştır (Akurgal, 1995, s.45-46; Klengel, 1992, s.111; Kuhrt, 2009, s.332). Prensın ölümünün ardından I. Šuppiluliuma, yaşanan bu büyük diplomatik ihanete yanıt olarak Mısır'a karşı askeri harekât başlatmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler, iki büyük güç arasında var olan kırılgan dengeyi sarsmış, bölgesel politikayı derinden etkilemiştir.

Bunun yanında, Hitit Devleti'nin hiyerarşik yapı içinde yer alan vassal krallıklarla olan ilişkilerinde, bağlılığı ve sadakati güçlendirmek üzere diplomatik evlilikler önemli bir araç olarak benimsenmiştir. Bu politik yaklaşım özellikle Hitit İmparatorluk Çağı'nda yoğunluk kazanmış ve merkezi otoritenin çevresel devletler üzerindeki etkinliğini pekiştirmiştir. Bu bağlamda, I. Šuppiluliuma'nın kız kardeşi ile Hayaša ülkesinin yerel lideri Huqqana arasında gerçekleşen evlilik, bu stratejinin somut ve dikkat çekici bir örneğidir (Collins, 2007, s.120). Hayaša'nın Hitit egemenliği altına alınması sürecinde, I. Šuppiluliuma bölgenin güvenliğini sağlamak ve politik istikrarı temin etmek amacıyla Huqqana'yı Hayaša kralı olarak atamıştır. Bu atama, KBo 5.6 ve CTH 40 belgeleri ile kayıt altına alınmış ve ardından Huqqana ile yapılan antlaşma KBo 19.44 ve CTH 42 belgelerinde detaylandırılmıştır (Karauguz, 2002, s.151). Huqqana'nın, Hitit krallığına olan sadakatini pekiştirmek maksadıyla gerçekleşen bu evlilikte, I. Šuppiluliuma'nın kız kardeşini Huqqana ile evlendirmesi, diplomatik bir hamle olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle dikkat çekici olan husus, bu evlilik karşılığında Huqqana'dan herhangi bir başlık parası ya da maddi bir talepte bulunulmaması olup, bu durum Huqqana'nın Hitit kralına karşı borçluluk ve bağlılık duygusunu artırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir (Altman, 2004, s.164).

Bu evlilik ve antlaşma, iki taraf arasında sadece bir aile bağı değil, aynı zamanda siyasi bir ittifak yaratmıştır. Böylece Hitit Devleti, Hayaša bölgesinde sağlam bir nüfuz ve kontrol sağlamış, bölgesel istikrarı temin etmiştir. Ayrıca, bu evlilik süreci ve beraberindeki antlaşma, taraflar arasında karşılıklı saygı ve iş birliği temelinde şekillenen ılımlı ve barışçıl ilişkilerin varlığını göstermektedir. Öte yandan, antlaşmada yer alan önemli bir maddeyle I. Šuppiluliuma, Huqqana'ya

Hayaša'da toplumsal norm olarak kabul edilen ancak Hititler tarafından kesinlikle yasaklanan ensest ilişkilerinden kaçınması konusunda uyarıda bulunmuştur (Collins, 2007, s.121). Bu uyarı, Hitit dış politikasının sadece toprak kontrolü ve güç kullanımına dayalı olmadığını, aynı zamanda kültürel ve sosyal normların da diplomasi sürecinde göz önünde bulundurulduğunu ortaya koymaktadır.

I. Šuppiluliuma'nın döneminde meydana gelen bu diplomatik evlilikler, Hitit Devleti'nin bölgesel politikalarını şekillendirme ve güçlendirme biçiminde temel bir rol oynamıştır. Mısır kraliçesi ile yaşanan diplomatik kriz, uluslararası arenadaki hassas dengeleri ve evliliklerin potansiyel risklerini gösterirken; Hayaša bölgesinde gerçekleştirilen evlilik, devletler arası ittifakların kurulmasında evliliğin ne denli etkin bir araç olduğunu kanıtlamaktadır. Bu çerçevede, diplomatik evlilikler, sadece bireylerin birliği değil, aynı zamanda devletlerin stratejik çıkarlarının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

I. Šuppiluliuma'nın hükümdarlık dönemi, Hitit Devleti'nin diplomasi ve dış politika alanında izlediği stratejilerin çeşitlendiği ve yoğunlaştığı bir zaman dilimini temsil eder. Bu dönemde özellikle vassal devletlerle ilişkilerin düzenlenmesinde ve güçlendirilmesinde evlilik kurumunun etkin bir diplomatik araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Hititlerin doğrudan egemenliği altına aldığı Mitanni Ülkesi ile yapılan antlaşmalar, bu yaklaşımın en somut örneklerini sunmaktadır. Söz konusu antlaşma metninde, “Büyük Kral, Hatti kralı -kız çocuğunun hatırına- Mitanni Ülkesi'ne hayat verdi. Ben Tušratta'nın oğlu Šattiwaza'yı maiyetime aldım ve onu kız çocuğumla evlendirdim” ifadeleriyle, I. Šuppiluliuma'nın kızıyla Mitanni kralının oğlu arasında tesis edilen evlilik bağının önemine vurgu yapılmaktadır (Altman, 2004, s.188). Bu cümleler, sadece iki hanedan arasındaki bir aile bağının kurulmasını değil, aynı zamanda Mitanni'nin siyasi ve askeri anlamda Hitit egemenliği altına girmesini simgeleyen bir dönüm noktasını da ifade eder. Böylece, evlilik üzerinden oluşturulan bağ, hem Mitanni'nin devlet olarak hayatta kalmasını sağlayan bir güvence hem de Hititlerin bölgesel hâkimiyetini pekiştiren bir araç işlevi görmüştür.

Bununla sınırlı kalmayarak, I. Šuppiluliuma, Mitanni ülkesiyle ilişkileri derinleştirmek amacıyla başka bir kızını daha dönemin önemli figürlerinden olan

Mitanni Kralı Mattiwaza ile evlendirmiştir. Bu hamle, Hitit dış politikasının, sadece askerî ya da ekonomik baskı yoluyla değil, aynı zamanda evlilikler aracılığıyla siyasi ittifaklar ve akrabalık ilişkileri kurmak yoluyla genişlediğini göstermektedir (Cengiz, 2014, s.12). Aynı zamanda, Batı Anadolu'daki Arzawa Ülkesi Beyi Mashuiluvaş ile de bir evlilik bağı kurmak üzere başka bir kızını bu bey ile evlendirmesi, I. Šuppiluliuma'nın diplomasi alanındaki çok yönlü ve yayılmacı yaklaşımının bir diğer kanıtıdır. Böylelikle, çeşitli coğrafi bölgelerde farklı vassal unsurlar ile güçlü ailevi bağlar kurularak, Hitit Devleti'nin doğrudan ya da dolaylı nüfuz alanı genişletilmiştir. Bu durum, I. Šuppiluliuma'nın vassal devletlere karşı baskı uygulamak yerine, onlarla karşılıklı saygı ve ailevi bağlara dayanan ilişkiler geliştirmeyi tercih ettiğini ortaya koyar.

I. Šuppiluliuma'nın diplomatik evlilikler yoluyla sürdürdüğü bu yayılmacı politika, salt kendi dönemiyle sınırlı kalmamış, halefi II. Muršili tarafından da devam ettirilmiştir. II. Muršili döneminde de evlilikler, uluslararası diplomatik ilişkilerin merkezinde yer almış ve Hitit Devleti'nin dış politikada kullandığı önemli araçlardan biri olmaya devam etmiştir. Örneğin, II. Muršili'nin kızı Šeha Ülkesi Kralı Manapa-Tarhunta ile evlendirilmiştir; bu evliliğe ilişkin kayıtlar KUB 19.49 ve CTH 69 numaralı belgelerde mevcuttur (Bryce, 2002, s.628; Cengiz, 2014, s.12; Collins, 2007, s.57). Bu evlilik, Hititlerin kuzeybatı Anadolu'da ve çevresindeki siyasi dengeleri kontrol etmek ve ittifaklarını sağlamlaştırmak amacıyla kullandıkları diplomatik evliliklerin önemli bir örneğidir. Dahası, başka bir belgeye göre II. Muwattalli, Manapa-Tarhunta'nın halefi Mašturi ile yine Hitit prenseslerinden birini evlendirmiştir ki bu durum, Hititlerin bölgedeki nüfuzlarını kalıcı kılmak adına aile bağlarına verdikleri önemi göstermektedir. Böylelikle, diplomatik evlilikler, Hititlerin yalnızca dönem içinde sınırlarını genişletmekle kalmayıp, aynı zamanda yeni kuşaklarda da bu nüfuzun devamlılığını sağlamaya yönelik uzun vadeli politikalarının temel taşlarından biri haline gelmiştir.

I. Šuppiluliuma ve halefleri döneminde, diplomatik evlilikler Hitit dış politikasının vazgeçilmez bir unsuru olmuş; vassal devletlerle ailevi bağlar kurarak siyasi ittifaklar tesis edilmiş ve devletin bölgesel hâkimiyeti pekiştirilmiştir. Bu bağlamda, evlilikler yalnızca bireylerin değil, devletlerin kaderini şekillendiren stratejik hamleler olarak değerlendirilmelidir.

Hitit-Mısır ilişkileri, yalnızca askeri ya da ekonomik temellerle sınırlı kalmamış; iki güçlü medeniyet arasındaki diplomatik ve siyasi bağlar, özellikle evlilikler aracılığıyla daha da sağlamlaştırılmıştır. Bu kapsamda, Hititlerin imparatorluk döneminin önemli hükümdarlarından III. Hattuşili ile kraliçesi Puduhepa'nın, tahta çıkışlarının 34. yılı civarında, iki kızlarını Mısır'ın önde gelen hükümdarlarından II. Ramses ile evlendirmeleri dikkat çekicidir. Bu evliliklerin tamamen politik stratejiyle şekillendiği açıktır. Zira dönemin jeopolitik koşulları göz önünde bulundurulduğunda, giderek artan Asur tehdidi, Hitit-Mısır ittifakının temel gerekçelerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Kuhrt, 2009, s.344). III. Hattuşili'nin, bu evlilikler vasıtasıyla sadece iki devlet arasında dostane ilişkileri tesis etmekle kalmayıp, aynı zamanda Asur'un yayılmacı politikalarına karşı uluslararası platformda yalnız kalmama ve bölgesel dengeyi koruma amaçları güttüğü düşünülmelidir. Dolayısıyla, bu siyasi evlilikler, iki imparatorluğun ortak düşman karşısında bir araya gelme çabalarının sembolü olarak değerlendirilebilir.

Bu evlilikler aynı zamanda ekonomik ve toplumsal boyutlarda da etkileşimleri beraberinde getirmiştir. Özellikle Kraliçe Puduhepa'nın, II. Ramses'e kızlarının çeyizleri konusunda yazdığı uzun ve detaylı mektuplar, bu ilişkilerin ne denli titizlikle yürütüldüğünü göstermektedir. İlginç bir şekilde, Puduhepa, Hattuşa'da yaşanan kıtlık nedeniyle, kızlarının çeyizlerine karşılık II. Ramses'ten tahıl talebinde bulunmuştur (Ünal, 2005, s.11). Bu durum, sadece iki krallık arasındaki ekonomik alışverişin boyutlarını değil, aynı zamanda Hattuşa'da yaşanan kıtlığın ulaştığı ciddi seviyeyi de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu yazışmalar, evliliklerin sadece sembolik değil, aynı zamanda karşılıklı ekonomik yardımlaşmayı ve destek mekanizmalarını da kapsadığını işaret etmektedir.

Diplomatik evliliklerin sadece III. Hattuşili döneminde değil, onun halefi IV. Tudhaliya'nın hükümdarlığı süresince de sürdürüldüğü görülmektedir. IV. Tudhaliya, özellikle Batı Anadolu'daki siyasi dengeleri korumak amacıyla Amurru Kralı Šaušgamuwa ile kız kardeşi arasında bir evlilik gerçekleştirmiştir (Klengel, 1992, s.172). Bu evlilik, Hititlerin vassal devletleri üzerindeki etkisini artırmaya yönelik politikalarının devam ettiğinin somut bir göstergesidir. Aynı dönemde, Ugarit Kralı II. Amiştamru ile Amurrulu bir prenses arasında gelişen resmi boşanma davası, Hitit Devleti'nin diplomatik süreçlere ne denli müdahil olduğunun bir başka

örneğidir. Bu davada, IV. Tudhaliya ve Kargamış Kralı Ini-Teşup'un arabulucu rolü üstlenmeleri, Hititler'in hem vassal devletler arasındaki siyasi sorunlarda etkin aktör olduklarını hem de ailevi ilişkiler yoluyla bölgesel istikrarı sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir (Klengel, 1992, s.141; Taş, 2007, s.113-114). Ayrıca, Amurrulu prensesin III. Hattuşili'nin torunu ve IV. Tudhaliya'nın yeğeni olması, Hitit hanedanı ile bölge krallıkları arasında güçlü akrabalık bağlarının oluşturulduğunu ve bu bağların diplomatik ilişkilerin temel taşı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, diplomatik evliliklerin, sadece iki devlet arasındaki ilişkileri pekiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda vassal devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde de önemli bir düzenleyici işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Hititlerin bölgesel politikalarında evlilik bağları, siyasi ittifakların tesisinde ve sürdürülmesinde önemli bir araç olarak kullanılmış; bu sayede hem Hitit Devleti'nin egemenliği altındaki devletler arasında hem de kendisine rakip devletlerle ilişkilerde istikrar ve iş birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece, evlilikler yoluyla oluşturulan akrabalık bağları, sadece hanedanlar arasındaki bağları güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası siyasetin karmaşık dinamiklerinde güvence ve destek mekanizması olarak işlev görmüştür.

3.5. Hitit Diplomasinin Stratejileri ve Yöntemleri

Hititler, MÖ 2. binyılın ortalarında Anadolu'da güçlü bir imparatorluk kurmuş ve özellikle dış ilişkilerde uyguladıkları diplomatik stratejilerle dikkat çekmişlerdir. Hitit diplomasisi, dönemin koşullarına göre oldukça gelişmiş bir yapı sergilemiş hem askeri güç hem de siyasi zekâyla şekillendirilmiştir. Hititler, dış politikalarını sadece savaş ve fetih üzerine değil, aynı zamanda diplomatik ilişkiler, antlaşmalar ve evlilik bağları gibi barışçıl yöntemler üzerine de inşa etmişlerdir. Hitit diplomasisinin en temel stratejilerinden biri, antlaşmalar yoluyla güçlü siyasi ittifaklar kurmaktır. Bu antlaşmalar genellikle yazılı hale getirilir ve taraflar arasında tanrıların önünde yemin edilerek onaylanırdı. Böylece antlaşmalar kutsal bir bağ niteliği taşır ve ihlal edilmesi ağır sonuçlar doğururdu. Bu yönüyle Hititler, diplomatik belgeleri hukuki temellere dayandırarak hem kendi güvenliklerini sağlamakta hem de uzun vadeli siyasi ilişkiler kurmakta oldukça başarılı olmuşlardır. En bilinen örnek, Hitit Kralı III. Hattuşili ile Mısır Firavunu II. Ramses arasında

yapılan ve günümüzde bilinen en eski uluslararası barış antlaşması olan Kadeş Antlaşması'dır. Bu belge, sadece iki büyük gücün barışını değil, aynı zamanda karşılıklı yardım ve düşmana karşı ittifak maddelerini de içermektedir (Ceran, 2008, s.25).

Hititlerin diplomatik yöntemlerinden biri de stratejik evliliklerdi. Kraliyet ailesinden kadınlar, başka ülkelerin krallarıyla evlendirilerek siyasi bağlar güçlendirilirdi. Bu tür evlilikler sayesinde, Hititler hem düşmanlıkların önüne geçiyor hem de diğer krallıklarla kalıcı ilişkiler kuruyordu. Aynı zamanda, bu evlilikler vasıtasıyla kültürel etkileşim de artıyor, Hitit etkisi çevre bölgelere yayılıyordu. Hititler ayrıca diplomasi yoluyla bağlı krallıklar veya vasal devletlerle ilişkilerini de dikkatli biçimde düzenlemişlerdir. Bu devletlerle yapılan antlaşmalarda Hitit kralı üstün taraf olarak yer alır, vasal kral ise Hitit egemenliğini tanımak zorunda kalırdı. Bu antlaşmalarda genellikle vergi verme, asker sağlama ve Hitit kralına sadakat maddeleri bulunurdu. Buna karşılık Hititler, vasal devletlerin iç işlerine fazla karışmaz, onları koruma sözü verirlerdi. Bu yapı sayesinde Hititler, geniş bir bölgeyi doğrudan işgal etmeden kontrol altında tutabilmişlerdir. Hititler diplomatik yazışmalara büyük önem vermiş, birçok mektup ve belgeyi arşivlemişlerdir. Boğazköy/Hattuşa arşivlerinde bulunan kil tabletlerde, Hititlerin Babil, Mısır, Mitanni gibi diğer büyük güçlerle yürüttükleri diplomatik yazışmalar açıkça görülmektedir. Bu belgeler, Hititlerin karşılıklı saygı, tehdit unsurları, barış teklifleri ve ekonomik ilişkileri kapsayan çok yönlü bir diplomasi yürüttüklerini göstermektedir. Hitit diplomasisi; barış temelli antlaşmalar, stratejik evlilikler, vasal krallıklarla kurulan hiyerarşik ilişkiler ve yazılı belgelerle desteklenen bir diplomasi anlayışına dayanıyordu. Bu yönleriyle Hititler, yalnızca savaşçı bir toplum değil, aynı zamanda dönemin koşullarına göre oldukça gelişmiş diplomatik gelenekler oluşturmuş bir uygarlık olarak tarih sahnesinde yer almışlardır (Reyhan ve Cengiz, 2015, s.66).

3.6. Hitit Diplomasisinin Kriz ve Çatışma Durumlarındaki Rolü

Hitit diplomasisi, yalnızca barış zamanlarında değil, aynı zamanda kriz ve çatışma dönemlerinde de etkin bir rol oynamıştır. Hititler, karşı karşıya kaldıkları

askeri tehditler, siyasi istikrarsızlıklar veya vasal devletlerin itaatsizlikleri gibi çeşitli krizleri yalnızca silah gücüyle değil, diplomatik araçlarla da yönetmeyi başarmışlardır. Bu yönüyle Hitit diplomasisi, savaşla barış arasında denge kuran, esnek ve stratejik bir dış politika aracına dönüşmüştür. Öncelikle büyük devletlerle yaşanan gerilimlerde Hititler, savaş son seçenek olarak değerlendirmiştir. Kriz durumlarında genellikle karşılıklı mektuplaşmalar, elçi gönderimi ve antlaşma teklifleri yoluyla çatışmayı önleyici bir diplomasi yürütülmüştür. Örneğin, Hititlerin Mısır ile olan ilişkilerinde zaman zaman sınır çatışmaları ve siyasi çekişmeler yaşanmış; ancak bu anlaşmazlıklar, karşılıklı yazışmalarla ve nihayetinde Kadeş Savaşı sonrasında imzalanan barış antlaşmasıyla çözüme kavuşturulmuştur. Bu süreç, Hititlerin krizleri sadece askeri güçle değil, aynı zamanda diplomatik yöntemlerle çözmeye ne kadar önem verdiklerini göstermektedir (Ünsal, 2013, s.41).

Hitit diplomasisi, kriz dönemlerinde meşruiyet aracı olarak da kullanılmıştır. İç karışıklıklar veya taht mücadeleleri yaşandığında, Hitit kralları dış güçlerle diplomatik ilişkiler kurarak ya da mevcut antlaşmaları hatırlatarak kendi konumlarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Özellikle III. Hattuşili, iktidara meşru yollarla değil de bir darbe sonucunda geçtiği için Mısır Firavunu II. Ramses ile yaptığı mektuplaşmalarda kendi meşruiyetini kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu da Hitit diplomasisinin yalnızca dış ilişkileri düzenlemekle kalmayıp, iç politik krizlerde de siyasi meşruiyet sağlamada önemli bir araç olarak kullanıldığını ortaya koyar. Ayrıca Hititlerin vasal krallıklarıyla ilişkileri de kriz dönemlerinde özel diplomatik dikkat gerektirmiştir. Vasal devletlerin isyan etmeleri veya başka bir gücün tarafına geçmeleri durumunda Hititler, öncelikle uyarıcı mektuplar gönderir, antlaşmaları hatırlatır, sadakat çağrısında bulunurdu. Bu diplomatik girişimlerin sonuçsuz kalması durumunda ise askeri müdahaleye başvurulurdu. Bu strateji, çatışmaları önlemek adına diplomasinin ilk sıraya konduğunu, ancak gerektiğinde güç kullanımından da çekinilmediğini gösterir. Diplomasinin bir diğer önemli işlevi ise çok taraflı denge kurma yeteneğidir. Hititler, çevrelerindeki diğer büyük güçlerle (Mısır, Mitanni, Babil gibi) olan ilişkilerinde sürekli bir denge siyaseti izleyerek, bir tarafla savaş durumundayken diğer tarafla ittifak kurma yoluna gitmişlerdir. Böylece yalnız kalmaktan kaçınmış, diplomatik ittifaklarla krizleri kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Hitit diplomasisi kriz ve çatışma durumlarında bir arabuluculuk,

dengeleme ve çözüm üretme aracı olarak işlev görmüştür. Bu yaklaşım, Hititlerin sadece askeri başarılarla değil, aynı zamanda stratejik diplomasiyle de güçlü bir devlet olarak ayakta kalabildiklerini göstermektedir. Hitit devleti, diplomasiyi krizlerin yönetiminde etkili bir araç haline getirerek, döneminin uluslararası ilişkiler sistemine önemli katkılarda bulunmuştur (Özdemir, 2019, s.44).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİTİT DİPLOMASİSİ ve MODERN DİPLOMASİYE ETKİLERİ

4.1. Hitit Diplomasi Pratiklerinin Modern Diplomasiye Yansımaları

Hititler, Anadolu'nun en eski büyük devletlerinden biri olarak MÖ 2. binyılın ortalarından itibaren gelişmiş ve karmaşık bir diplomasi sistemi kurmuşlardır. Bu sistem, sadece kendi döneminde değil, tarih boyunca diplomasi anlayışının evriminde önemli bir mihenk taşı olmuş, özellikle erken modern diplomasi üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Hitit diplomasisinin yöntemlerini ve stratejilerini incelemek, diplomasi tarihindeki sürekliliği kavramak açısından önemlidir (Peker, 2013, s.66).

Hitit dış politikasında en belirgin özelliklerden biri, antlaşmaların yazılı hale getirilmesi ve kurumsal bir zemine oturtulmasıdır. Kil tabletler üzerine kaydedilen bu metinler, sadece siyasi ve askeri değil, dini bağlayıcılık da taşımış; tanrısal yeminlerle desteklenerek tarafların sadakatini güvence altına almıştır. Erken modern dönemde de benzer şekilde, yazılı antlaşmalar uluslararası hukukun temelini oluşturmuş ve resmi bağlayıcılık kazandırmıştır. Böylece Hititlerin hukuki temelli diplomasi anlayışı, modern devletler arası ilişkilerin gelişiminde model teşkil etmiştir. Ayrıca elçiler ve mektuplar aracılığıyla sürdürülen düzenli diplomatik yazışmalar, taraflar arasında resmi üslubu, nezaket kurallarını ve karşılıklı saygıyı yerleştirmiştir. Bu pratik, erken modern dönemdeki elçilik kurumları ve resmi yazışmalarla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir (Umar, 1982, s.69).

Hitit diplomasisinde dikkat çeken bir diğer yöntem stratejik evliliklerdir. Kraliyet ailesi üyelerinin diğer krallıklarla evlendirilmesi, ittifakların güçlendirilmesini ve barışın sürdürülmesini sağlamıştır. Avrupa'da Habsburglar gibi hanedanların izlediği "evlilik diplomasisi" de benzer bir stratejidir. Dolayısıyla Hititlerin bu uygulamaları, erken modern dönemde de süren bir diplomatik araç olmuştur. Bunun yanında, vasal devletlerle kurulan ilişkiler Hitit diplomasisinin hiyerarşik boyutunu göstermektedir. Hititler, küçük krallıklara iç işlerinde özerklik

tanırken, onların sadakat ve asker sağlama yükümlülüklerini korumuş; buna karşılık onları dış tehditlere karşı himaye etmiştir. Bu model, erken modern dönemde egemenlik ve güç dengesi kuramlarının şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

Son olarak, Hititlerin diplomasisi kriz yönetimi açısından da dikkat çekicidir. Savaş, çoğunlukla son çare olarak görülmüş; anlaşmazlıkların çözümünde elçi değişimleri, müzakereler ve barış teklifleri öne çıkmıştır. Benzer şekilde, erken modern dönemde diplomatik kongreler ve arabuluculuk faaliyetleri savaşın önlenmesi ve barışın sürdürülmesi için temel araçlar haline gelmiştir (Alp, 2001, s.23).

Hitit diplomasisi yazılı antlaşmalar, elçilikler, resmi yazışmalar, stratejik evlilikler, vasal ilişkiler ve kriz yönetimi gibi unsurlarıyla, erken modern dönemde görülen birçok uygulamanın öncüsü olmuştur. Hukuki bağlayıcılık, resmi temsilciliklerin işlevselliği, stratejik ittifakların kurulması ve egemenlik ilişkilerinin düzenlenmesi açısından Hititler, modern diplomasiye giden yolda belirleyici bir rol oynamış ve uluslararası ilişkiler tarihinin öncülerinden biri olarak kabul edilmiştir.

4.2. Diplomasinin Evrimi: Hititler'den Günümüze

Diplomasi, insanlık tarihinin en eski ve en temel uluslararası ilişki uygulamalarından biri olarak, toplumların birbirleriyle iletişim kurma, anlaşma sağlama ve çatışmaları barışçıl yollarla çözme gereksiniminden doğmuştur. Bu süreç içerisinde çeşitli kültürler tarafından geliştirilmiş ve farklı dönemlerde değişime uğramıştır. Hititler gibi eski uygarlıkların diplomasi pratikleri, yalnızca kendi dönemlerinde değil, günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin şekillenmesinde de kritik bir rol oynamıştır. Bu nedenle diplomasinin Hititler'den günümüze evrimini incelemek, kavramın kökenlerini ve tarihsel gelişimini anlamak açısından önemlidir.

Diplomasinin tarihi, insan topluluklarının siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmeye başladığı ilk dönemlere kadar uzanır. Hititler, MÖ 2. binyılda Anadolu'da egemenlik kurduklarında, yalnızca savaşla değil barışçıl ilişkiler kurarak da çevrelerindeki devletlerle etkileşim içinde olmuşlardır. Diplomasi pratiğini kurumlaştıran ve yazılı belgelerle destekleyen ilk medeniyetlerden biri kabul edilen Hititler; yazılı antlaşmalar, tanrısal yeminlerle bağlayıcı metinler, elçi değişimleri ve

stratejik evlilikler gibi yöntemlerle devletler arası ilişkileri düzenlemiş ve güven tesis etmiştir (Yiğit, 2004, s.224).

Bu diplomasi anlayışının önemli bir özelliği, antlaşmaların yazılı hale getirilmesi ve tanrısal bağlayıcılıkla güçlendirilmesiydi. Bu yöntem, tarafların anlaşmaya sadık kalmalarını sağlamış, aynı zamanda antlaşmaların kalıcı bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Yazılı diplomasi uygulaması, modern dönemde uluslararası hukukun gelişiminde temel bir unsur olmuştur. Elçi değişimleri de Hitit dış politikasında belirleyici bir rol oynamış; diplomatik temsilciler taraflar arasında doğrudan temas kurarak bilgi akışı sağlamış ve gerektiğinde arabuluculuk yapmıştır. Bu uygulama, günümüz diplomasisinde elçilik kurumunun işlevlerinin erken bir örneğini sunmaktadır (Dinçol, 1982, s.54-58).

Stratejik evlilikler, Hitit diplomasisinin bir diğer önemli aracıdır. Kraliyet aileleri arasında yapılan bu evlilikler, siyasi ve askeri ittifakları pekiştirmiş, barışın uzun vadeli olmasını temin etmiştir. Benzer şekilde Avrupa'nın erken modern döneminde Habsburg Hanedanı gibi kraliyet aileleri de evlilik diplomasisiyle güçlerini artırmıştır. Bu açıdan Hititlerin evlilik siyaseti, diplomasi tarihindeki sürekliliğin dikkat çekici örneklerinden biridir (Taş, 2007, s.116).

Hititler ayrıca vasal devletlerle kurdukları ilişkilerle geniş bir egemenlik ağı oluşturmuşlardır. Küçük krallıklar Hititler'e bağlı kalmakla birlikte iç işlerinde özerk sayılmış, buna karşılık sadakat ve asker sağlama yükümlülüğü altına girmiştir. Bu hiyerarşik düzen, erken modern dönemde imparatorlukların çevresindeki küçük devletlerle kurduğu ilişkilerle benzerlik göstermektedir. Hitit diplomasisi aynı zamanda kriz yönetiminde de öne çıkmıştır. Savaş çoğunlukla son çare olarak görülmüş; anlaşmazlıkların çözümünde diplomatik müzakereler, barış antlaşmaları ve arabuluculuk yöntemleri tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, erken modern dönemde uluslararası kongrelerin ve barış konferanslarının öncülü niteliğindedir (Alp, 2001, s.94-95).

Antik Yunan şehir devletleri, müzakere ve temsilcilik uygulamalarını geliştirerek diplomasiye yeni boyutlar kazandırmış; Roma İmparatorluğu ise hukuk sistemiyle desteklenen diplomasi pratiğini yaygınlaştırarak uluslararası düzenin temellerini güçlendirmiştir. Orta Çağ'da kilise ve feodal yapıların etkisiyle diplomasi

dini ve siyasi otoritenin kontrolünde yürütölmüş; elçilik kurumları daha da gelişmiştir. Erken modern dönemde ise sürekli diplomatik temsilcilikler kurulmuş, elçilik ve büyükelçilik kavramları ortaya çıkmış, protokol ve nezaket kuralları belirginleşmiştir (Akurgal, 1995, s.45-46).

Sanayi Devrimi ve küreselleşmeyle birlikte diplomasi, çok taraflı uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yürütölmeye başlanmıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi örgütler, devletler arası sorunların çözümünde müzakere platformu işlevi görmüştür. Günümüzde ise diplomasi, teknoloji ve iletişim araçlarının etkisiyle dijital ve kamu diplomasisi gibi yeni boyutlar kazanmıştır. Ancak kökenlerine bakıldığında, Hititlerin yazılı antlaşmalar, diplomatik elçiler, stratejik ittifaklar ve kriz yönetimi gibi uygulamaları, modern diplomasinin temel taşlarını oluşturmaya devam etmektedir. Bu süreklilik, uluslararası ilişkilerin evrensel ihtiyaçlarına Hititler'den günümüze uzanan bir yanıt olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Hitit Diploması'nın Genel Değerlendirmesi

Hitit diploması sistemi, antik dünyanın en gelişmiş ve etkili dış politika uygulamalarından biri olarak kabul edilmektedir. MÖ 2. binyıl Anadolu'sunda kurulan Hititler, yalnızca askeri güçleriyle değil, diplomatik yetenekleri ve stratejik yaklaşımlarıyla da dönemin diğer büyük medeniyetleriyle rekabet etmiş, çoğu zaman barışçıl yollarla egemenlik alanlarını genişletmişlerdir. Diploması anlayışları; yazılı antlaşmalar, karmaşık müzakere süreçleri, elçi değişimleri, stratejik evlilikler ve vasallık ilişkileri gibi araçlarla şekillenmiş, böylece hem çağını aşan hem de sonraki dönemlere miras kalan önemli bir model oluşturmuştur.

Hititler, devletler arası ilişkilerde yazılı belgelerin kullanımını sistematik hale getiren ilk uygarlıklardan biridir. Hazırlanan antlaşmalar, siyasi ve askeri konuların yanı sıra karşılıklı yükümlülükleri ayrıntılı biçimde düzenleyen, tanrısal yeminlerle desteklenen hukuki metinlerdir. Bu uygulama, antlaşmaların bağlayıcılığını artırmış ve tarafların sadakat göstermesini sağlamıştır. Bu yönüyle Hitit diplomasisi, erken dönem uluslararası hukukun temel taşlarından biri sayılabilir. Günümüzde uluslararası hukukta antlaşmaların yazılı olması, büyük ölçüde bu sistematik anlayışın bir devamı niteliğindedir.

Diplomasinin bir diğer unsuru elçi değişimi olmuştur. Diplomatik elçiler, Hititler'in çevre devletlerle doğrudan iletişim kurmasını, bilgi akışını sağlamasını ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesini mümkün kılmıştır. Bu temsilciler, yalnızca haberleşme aracı değil aynı zamanda Hitit kraliyet otoritesinin siyasi müzakerelerdeki temsilcileri olarak görev yapmışlardır. Bu uygulama, günümüz modern diplomasisinde elçilerin işlevlerini önceden haber veren bir kurum olarak dikkat çekmektedir.

Stratejik evlilikler de Hitit dış politikasının temel taşlarından biri olmuştur. Kraliyet aileleri arasındaki evlilikler aracılığıyla ittifaklar kurulmuş, barış politikaları güçlendirilmiştir. Bu yöntem, iki devlet arasındaki bağı daha sağlam bir zemine oturtmuş ve karşılıklı bağımlılık yaratmıştır. Dolayısıyla Hititlerin evlilik

diplomasisi, sonraki dönemlerde özellikle Avrupa’da görülen evlilik stratejilerinin öncüsü olmuştur.

Hititler ayrıca geniş bir vasallık ağı oluşturarak daha küçük devletleri kendi egemenlikleri altına almışlardır. Vasal devletler, Hititlerin himayesi altında belirli bir özerklik kazanmış, buna karşılık sadakat ve asker sağlama yükümlülüğünü üstlenmişlerdir. Bu hiyerarşik yapı, diplomasi tarihinde “büyük güç-küçük güç” ilişkilerinin erken örneklerinden biridir ve günümüzdeki hegemonya-uydu devlet ilişkileriyle paralellik taşır. Böylece Hititler hem diplomatik hem de askeri avantaj elde etmiş, bölgesel istikrarı sağlamışlardır.

Kriz ve çatışma durumlarında da diplomasi aktif bir şekilde kullanılmıştır. Savaşın kaçınılmaz olduğu durumlarda bile diplomatik çözüm yolları aranmış, müzakereler ve barış antlaşmaları öncelikli hale getirilmiştir. Arabuluculuk gibi üçüncü taraf yöntemleri de taraflar arasında uzlaşma zemini yaratmıştır. Bu yaklaşım, diplomasi tarihinin barış odaklı işlevinin erken bir örneğini oluşturmuştur.

Genel olarak bakıldığında, Hitit diplomasisi yazılı antlaşmalar, diplomatik temsilcilikler, stratejik evlilikler ve vasallık sistemiyle dönemin en sofistike dış politika mekanizmasını geliştirmiştir. Bu pratikler, Mısır, Babil ve Asur gibi diğer büyük uygarlıklarla olan ilişkilerde karşılıklı saygı, güç dengesi ve iş birliği temelinde uygulanmıştır. Böylece Hitit diplomasisi, diplomasinin yalnızca güç gösterisi değil, barış, istikrar ve uluslararası iş birliği için de vazgeçilmez bir araç olduğunu ortaya koymuştur.

Hititlerin sergilediği esneklik, pragmatizm ve çok boyutlu yaklaşım, modern diplomasi anlayışında aranan temel özelliklerin öncüsü olmuştur. Antlaşma hukuku, elçilik kurumu, stratejik ittifaklar ve kriz yönetimi gibi alanlarda sundukları katkılar, diplomasinin evriminde belirleyici olmuş ve günümüz uluslararası ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu nedenle Hititlerin diplomatik mirası, bugün de barış, iş birliği ve istikrar arayışları açısından yol gösterici niteliktedir.

Araştırmanın Katkıları ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Hitit diplomasisi, antik dünyanın en gelişmiş dış politika sistemlerinden biri olarak öne çıkar. MÖ 2. binyıl Anadolu'sunda kurulan Hititler, yalnızca askeri güçleriyle değil, diplomatik becerileri ve stratejik yaklaşımlarıyla da çağdaşları arasında dikkat çekmiş, çoğu zaman barışçıl yöntemleri tercih ederek egemenliklerini genişletmişlerdir. Bu sistem; yazılı antlaşmalar, müzakere süreçleri, elçi değişimleri, stratejik evlilikler ve vasallık ilişkileri gibi çeşitli yöntemlerle şekillenmiş ve sonraki dönemlere miras bırakılmış önemli bir diplomatik model olmuştur.

Araştırmamız, Hitit diplomasisinin bu çok katmanlı yapısını ayrıntılı biçimde ele alarak literatüre katkı sağlamaktadır. Yazılı belgelerle desteklenen antlaşmaların incelenmesi, Hititlerin erken uluslararası hukuk anlayışına sistematik katkılar yaptığını göstermiştir. Antlaşmalardaki tanrısal yeminler ve bağlayıcı hükümler, devletler arası ilişkilerde güvenin tesisine katkı sağlamış; bu uygulamanın günümüzde uluslararası hukukta antlaşma rejimi olarak sürdüğü ortaya konmuştur. Böylece çalışma, modern uluslararası hukukun kökenlerine ışık tutmaktadır.

Hititlerin elçi değişimi kurumu da diplomatik iletişim ve bilgi akışında merkezi bir rol üstlenmiştir. Elçiler, sadece mesaj taşıyan değil, aynı zamanda siyasi müzakerelerin yürütücüsü olarak Hitit krallığının otoritesini temsil etmişlerdir. Çalışmamız, bu yönüyle modern diplomasi anlayışında diplomatların rolüne ilişkin tarihsel kökenleri ortaya koymakta ve elçilik kurumunun gelişimini açıklayarak diplomasi bilimine tarihsel bir perspektif kazandırmaktadır.

Stratejik evlilikler ise Hitit diplomasisinin barış ve iş birliği sağlamada kullandığı en etkili araçlardan biridir. Bu evlilikler, siyasi güç dengelerini pekiştirmiş ve özellikle Avrupa'da erken modern diplomasi uygulamalarına ilham vermiştir. Çalışmamız bu noktada, diplomasi tarihinin kültürel ve sosyal etkileşim boyutuna katkı sunmaktadır.

Vasallık sistemi, Hititlerin bölgesel istikrarı ve güç dengesini korumada yararlandıkları bir diğer diplomatik araçtır. Vasal devletlere tanınan sınırlı özerklik sayesinde Hititler, kendi kaynaklarını daha etkin kullanabilmişlerdir. Çalışmamız, bu yapının günümüz uluslararası ilişkilerinde hegemonya ve uydu devlet ilişkilerine

erken bir örnek teşkil ettiğini vurgulayarak uluslararası ilişkiler disiplinine kavramsal katkı sunmaktadır.

Kriz ve çatışma yönetiminde ise Hitit diplomasisi, savaş kaçınılmaz olduğunda bile barışı yeniden tesis etmeye odaklanmıştır. Çalışmamız, Hititlerin diplomatik müzakereleri, barış antlaşmalarını ve arabuluculuk yöntemlerini etkin biçimde kullandığını göstermekte; böylece diplomasinin temel işlevlerinden biri olan barışın tarihsel kökenlerine dair önemli bir perspektif sağlamaktadır.

Gelecek çalışmalar açısından, Hitit diplomasisinin Mısır, Babil ve Asur gibi çağdaş uygarlıklarla karşılaştırmalı incelenmesi, antik diplomasi anlayışlarının evrimini daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. Ayrıca elçilik kurumunun organizasyon yapısının ayrıntılı araştırılması, modern diplomasi kurumlarının tarihsel temellerini daha net ortaya koyabilir. Stratejik evliliklerin sosyo-politik etkileri ve vasallık sisteminin işleyişine dair sosyolojik-antropolojik analizler de yeni ufuklar açacaktır. Hititlerin kriz yönetimi ve arabuluculuk uygulamalarının günümüz barış diplomasisi teorileriyle karşılaştırılması ise disiplinlerarası bir perspektif kazandıracaktır.

Dijital arkeoloji ve yazıt çözümleme teknolojilerinin sunduğu imkânlarla yeni belgelerin keşfi ve analizi, Hitit diplomasisine dair bilgi birikimini derinleştirecektir. Böylece Hitit diplomasisi, sadece tarihsel bir olgu olarak değil, günümüz diplomasi uygulamalarına ışık tutan evrensel bir miras olarak daha iyi anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, R. (2010). Hitit antlaşmaları devletin dili. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 13, 94-103.
- Akın, G., & Balıkçı, E. (2018). Anadolu'nun gizemli imparatorluğu Hititlerde beslenme ve mutfak kültürü. *Turizm ve Gastronomi Araştırmaları Dergisi*, 3, 275–284.
- Akın, G., & Balıkçı, E. (2018). Anadolu'nun gizemli imparatorluğu Hititlerde beslenme ve mutfak kültürü. *Turizm ve Gastronomi Araştırmaları Dergisi*, 3, 275–284.
- Akurgal, E. (1995). *Anadolu uygarlıkları* (5. basım). Net Turistik Yay. İstanbul.
- Akurgal, E. (2005). *Anadolu kültür tarihi* (17. baskı). Ankara: Başak Matbaacılık.
- Alemdar, D. (2006). *Kizzuwatna memleketi ile hitit devleti arasında yapılan antlaşmalar*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alp, S. (1997). *Hititler'in mektuplaşmaları*. İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları: 9.
- Alp, S. (2001). *Hitit çağında Anadolu, çivi yazılı ve hiyeroglif kaynaklar* (5. baskı). Ankara: TUBİTAK.
- Alp, S. (2001). *Hitit çağında anadolu*. Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar. İstanbul. Asır Matbaacılık Ltd. Şti.
- Alp, S. (2005). *Hitit çağında Anadolu, çivi yazılı ve hiyeroglif kaynaklar* (5. baskı). Ankara: TUBİTAK.

- Alparslan, M. (2013). Hititler, bir Anadolu İmparatorluğu. *Geçmiş kaydetmek, Hitit tarih yazıcılığı*.
- Alparslan, M., & Doğan-Alparslan, M. (2015). The Hittites and their geography: Problems of Hittite historical geography. *European Journal of Archaeology*, 18(1), 90–110.
- Altman, A. (2004). The role of the 'historical prologue' in the hittite vassal treaties: an early experiment in securing treaty compliance, *Journal of the History of International Law*, 6, 43-64.
- Archi, A. (2007). The soul has to leave the land of the living. *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 7(2), 169–195.
- Ay, Ş. (2010). Ahhiyava-hitit ilişkileri ve ahhiyavalıların batı anadolu'daki faaliyetleri. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 1-1.
- Ayyıldız, S. (2007). *Hitit metinlerinde Alaşiya ülkesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Brandau, B., & Şahin, H. (2003). *Hititler; Bilinmeyen bir dünya imparatorluğu* (Çev. Nazife Mertoğlu). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Bryce, T. (2002). *Hitit dünyasında yaşam ve toplum*. İstanbul: Dost Kitabevi.
- Cengiz, T. B. (2014). Hitit Kralı ve Kraliçesi Arasındaki Dikotomik Eşitlik Üzerine Bazı Tespitler, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33 (56), 19-35
- Ceran, B. (2008). *Antik Mısır ve Eski Anadolu uygarlıklarında tıp* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Konya.
- Collins, B. J. (2007). The Hittites and their World. Society of Biblical Literature Archaeology and Biblical Studies. No. 7, Atlanta.

- Coşkun, Y. (1995). Bir Hitit Kralı ve Mektubu. *ArAn* 2, 1-10. Ankara.
- Çakmak, C. (2014). *Uluslararası Hukuk: Giriş, Teori ve Uygulama. Bir Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Çığ, M. İ. (2005). *Hititler ve Hattuşa İştâr'ın kaleminden* (4. baskı). Kaynak Yayınları.
- Çoban, H. (2023). Hitit Tarihinden Bir Kesit: Gasıp Krallar Devri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (3), 657-673.
- Darga, M. (1985). *Hitit mimarlığı / 1: Yapı sanatı arkeolojik ve filolojik veriler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- de Martino, S. (2006). *Hititler*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Demirci, K., & Falay, B. (2016). Ana hatlarıyla Hitit dini. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(1), 35–60.
- Dinçol, A. (1982). *Hititler*. Anadolu Uygarlıkları: Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi. İstanbul: Görsel Yayınları.
- Dinçol, A. (1988). *Hititlerin Devletler Arası Antlaşmaları*. Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri. 30 Nisan- 2 Mayıs 1986, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Dinçol, A. (1998). The rock monument of the great king Kurunta and its hieroglyphic inscription. In *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum, 16-22 Eylül 1996 (pp. 159–166). Ankara.
- Falay, B. (2016). *Hitit toplumunda din anlayışı* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Gavaz, Ö. S. (2008). Hitit İmparatorluk Devri Krallarından I. Şuppiluliuma Döneminde Anadolu, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 21-39.

- Gerçek, S. (2014). *Hitit Devleti'nin Batı Anadolu ile siyasi ilişkilerinde mektupların önemi* (Yüksek lisans tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökçe Turgut, F. (2018). *Hitit diplomasisi* (Yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Çorum.
- Gurney, O. R. (1997). The annals of Hattusilis III. *AnSt*, 47, 127–139. Ankara.
- Günbattı, C. (2012). *Kültepe-Kaniş Anadolu'da ilk yazı ilk belgeler*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. Kayseri.
- Gür, B. (2014). *Miken uygarlığı ve Ahhiyawa*. Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*, (Çeviren: Bekir Berat Özipek), Adres Yay. Ankara.
- Hoffner, H. A. (2010). Hititler Anadolu'sunda yasal ve sosyal kurumlar. *Tarih Okulu*, VI, 223–244. (Çev. Sevgül Çilingir).
- Hout, Van Den, & P. J. Theo. (2013). Hitit Krallığı ve İmparatorluğunun kısa tarihi. In M. Doğan-Alparslan & M. Alparslan (Eds.), *Hititler bir Anadolu İmparatorluğu* (pp. 22–45). İstanbul.
- Karauğuz, G. (2002). *Hitit Devleti'nin Siyasi Anlaşma Metinleri* (1. baskı). Çizgi Kitabevi. Konya.
- Karauğuz, G. (2018). *Hitit yasaları* (1. baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Karsu, C. (1997). Hattuşa-Boğazköy Arşiv-Kitaplık Sistemleri üzerine Bazı Yorumlar, *Archivum Anatolicum*, 3(3), 215-238.
- Kelder, J. (2012). *Ahhiyawa and the World of the Great Kings: A Re- Evaluation of Mycenaean Political Structures*. TALANTA XLIV 41-52.
- Kınal, F. (1987). *Eski Anadolu tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kınal, F. (1991). *Eski Anadolu tarihi* (3. baskı, XIII. dizi-Sa, 7b). Ankara: TTK.

- Klengel, H. (1992). *Syria 3000 to 300 BC A Handbook of Political History*, Berlin: Akademie Verlag.
- Klengel, H. (2002). Hitit tarihi. In *Hititler ve Hitit İmparatorluğu* (pp. 412–419).
- Klengel, H. (2011). History of the Hittites. In *Insights into Hittite history and archaeology* (pp. 31–45).
- Klock-Fontanille, I. (2005). *Hititler*. Dost Kitabevi. Ankara.
- Kosak, S. (1996). Ein hethitisches ghost word entgeistert. *AoF*, 23, 95–97.
- Kuhrt, A. (2009). *Eskiçağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330) I*. Cilt, Çev. Dilek Şendil. Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul.
- Macqueen, J. G. (2001). *Hititler ve Hitit çağında Anadolu* (E. Davutoğlu, Çev.).Arkadaş Yay. Ankara.
- Memiş, E. (2003). *Eskiçağ Türkiye tarihi* (1. baskı). Ankara: Çizgi Kitabevi. Ankara.
- Memiş, E. (2007). Kadeş Barış Antlaşması isminin doğruluğu üzerine farklı bir yaklaşım. In *Mısır-Hitit Edebi Barış Antlaşması ve Eski Önyasya'da Barış Sempozyumu* (s. 25). Nevşehir Belediyesi: E.Ü. Kapadokya Araştırma Merkezi Yay. Nevşehir.
- Memiş, E. (2008). *Tarih metodolojisi* (5. baskı). Ekin Yay. Konya.
- Memiş, E. (2015). *Eskiçağ medeniyetleri tarihi* (4. baskı). Ekin Yay. Bursa.
- Özbaşaran, M., Alparslan, M., Doğan-Alparslan, M., Köroğlu, K., Tüfekçi Sivas, T., Kaya, M. A., & Baz, F. (2011). *Eski Anadolu tarihi* (1. baskı). Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir.
- Özdemir, C. (2018). Hitit Devleti ile Vassalları Arasında Yapılan Antlaşmalarda Vassallara Getirilen Yükümlülükler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, SEFAD Dergisi*, 40, 267-282.

- Özdemir, C. (2019). *Hitit belgelerine göre devletler arası mütekabiliyet* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Konya.
- Pardee, D. (2002). Ugaritic letters. In *CoS* 3 (pp. 87–116). Leiden.
- Parmaksızozoğlu, İ., & Çağlayan, Y. (1976). *Genel tarih 1 (Eski çağlar ve Türk tarihinin ilk dönemleri)* (1. baskı). Ankara: Funda Yayınları.
- Peker, H. (2013). Hitit devleti'nin uluslararası ilişkileri ve politik enstrümanları: Savaş ve diplomasi. In M. Doğan-Alparslan et al. (Ed.), *Hititler bir Anadolu imparatorluğu* (pp. 64–78). İstanbul.
- Reyhan, E., & Cengiz, T. B. (2015). *Eski çağ tarihi ve uygarlığı el kitabı* (1. baskı).Grafiker Yay. Ankara.
- Singer, I. (2008). Purple-dyers in Lazpa. In B. J. Collins et al. (Ed.), *Anatolian interfaces: Hittites, Greeks and their neighbors* (pp. 21–43).Oxford University Press. Oxford.
- Sivrioğlu, U. T. ve Yılmaz, M. E. (2017). İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi, U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10:2, 179-227.
- Süel, A. (2001). *Ortaköy Tabletleri Işığında Batı Anadolu İle İlgili Bazı Konular Üzerine*. Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie. October 1999, StBoT 45, Wiesbaden 2001, 670–678.
- Şahin, H. A. (2004). *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri*. Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi. Kayseri.
- Taş, İ. (2007). *Ugarit Kralı Ammiştamru ile Amurrulu Prenses arasındaki Boşanma Davası ve Diplomatik ve Hukuksal Sonuçları*, Mısır-Hitit Ebedi BarışAntlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya'da Barış Paneli Kitapçığı, Nevşehir, 113-125.

- Taş, İ. (2008). *Hitit Kralı IV. Tudhaliya'nın Asur Devleti'ne ve Suriye'deki Vassal Krallıklara Yönelik Politikası*, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul.
- Taş, İ. (2012). Haluk Perk Koleksiyonu'ndan 3 Yeni Hitit Mührü, Ömer Çapar'a Armağan, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.35/S.60, 323-328.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2025). *Diplomasi*, <https://sozluk.gov.tr>.
- Umar, B. (1982). *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*. Ege Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yay. İzmir.
- Ünal, A. (2002). *Hititler devrinde Anadolu I*. Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul.
- Ünal, A. (2003). *Hitit devrinde Anadolu II* (1. baskı). Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul.
- Ünal, A. (2005). *Hititler Devrinde Anadolu III*. Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul.
- Ünal, A. (2006). Hitit imparatorluğu'nun yıkılışından Bizans dönemi'nin sonuna kadar Adana ve Çukurova tarihi. *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Arkeoloji Özel Sayısı*, 15(3), 69.
- Ünal, A. (2018). *Eski Anadolu siyasi tarihi*. Bilgin Kültür Sanat Yay. Ankara.
- Ünsal, V. (2013). *Eski Anadolu'da teokratik devlet düzeni (Hitit ve Urartu)* (1. baskı), Berikan Yay. Ankara.
- Vigo, M. (2008). "Tradurre e non tradire": Il problema delle integrazioni. Il caso di KBo XII 39. In *Traduzione di tradizioni e tradizioni di traduzione* (pp. 191–248). Milano.
- Weber, M. (2005). Bürokrasi ve Otorite, (Çeviren: Hilmi Bahadır Akın), Adres Yay. Ankara.
- Wilson, J. A. (1992). The war against the peoples of the sea. In *ANET* (pp. 262–263).
- Yiğit, T. (2004). Hitit Krallığı'nda Yönetim Sistemi Üzerine Bir not, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35, 219-226.

EKLER

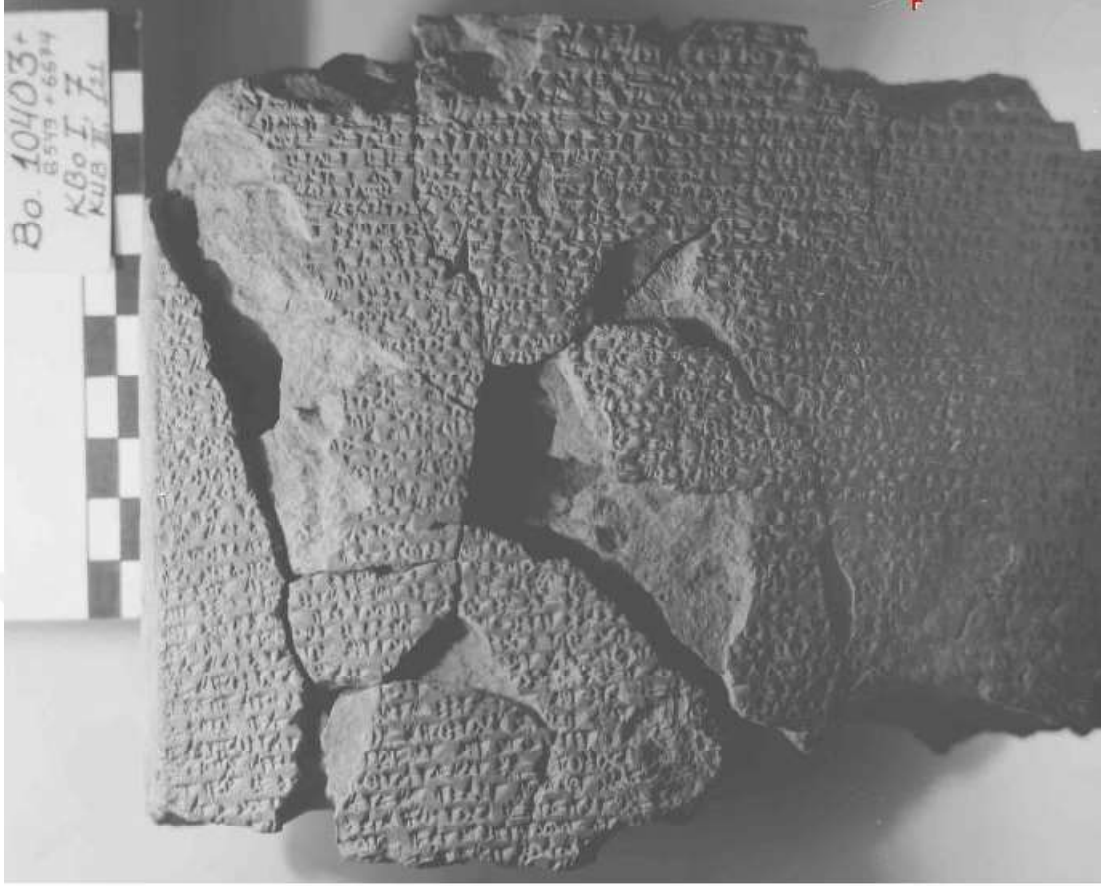
Resim 1: Hitit Kralı Telipinu ile Kizzuwatna Kralı İşputahşu arasında yapılan antlaşmanın tableti.

<http://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/bildausw.php?n=840/f&b=+N08425+BoFN06203a+Phb02625+BF00237>

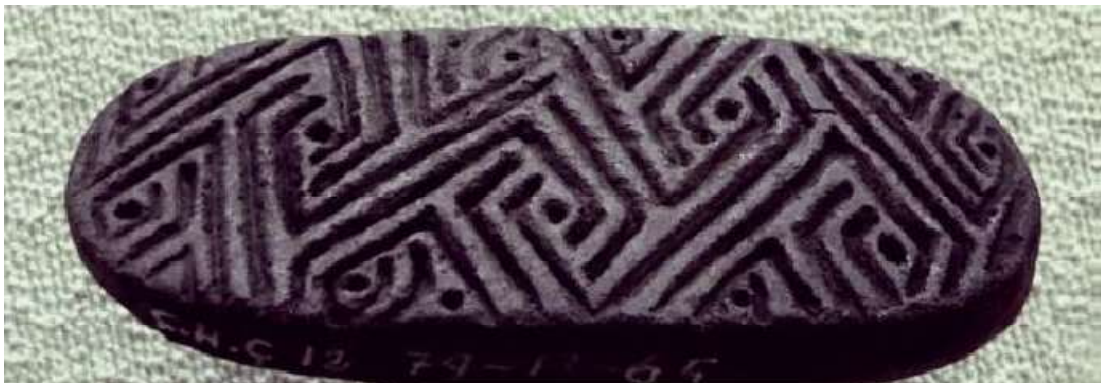
Resim 2: Hitit Kralı Tahurwaili ile Kizzuwatna Kralı Eheya arasında yapılan antlaşmanın tableti.

<http://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/FLASHbetrachter.php?ori=&po=0&si=100&bildnr=BF00082&fundnr=170%2Fu&xy=730b48b724327c002d8e905a61714fa7>

Resim 3: Kadeş Antlaşması tableti.

<http://www.hethport.adwmainz.de/fotarch/FLASHbetrachter.php?ori=&po=0&si=100&bildnr=N04078&fundnr=Bo%2010403&xy=3c3ee3bc96b33c437565d4f8dc3e6d37>

Resim 4: Damga Mühür Örneği

<http://gunce.marsyas.gen.tr/?tag=hititler>

Resim 5: Hattuşili' ye ait Mühür Baskısı

<http://gunce.marsyas.gen.tr/?tag=hititler>

Resim 6: Kral II. Muṣili' ye ait Mühür Baskısı

<http://gunce.marsyas.gen.tr/?tag=hititler>

Harita 1: Hitit İmparatorluğu MÖ 13.yy

<https://worldhistory.org/?tag=hittiter>